



सत्यमेव जयते
महाराष्ट्र शासन

शिक्षक मार्गदर्शिका
पूरक साहित्य : २०२०
इयत्ता : तिसरी



राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद,
महाराष्ट्र, पुणे



महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम
संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे.

शिक्षक मार्गदर्शिका – पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता : तिसरी)

- प्रवर्तक :
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, महाराष्ट्र राज्य.
- मार्गदर्शन :
वन्दना कृष्णा, (भा.प्र.से.)
अपर मुख्य सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
विशाल सोळंकी, (भा.प्र.से.)
आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- प्रकाशक :
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- संपादक :
दिनकर पाटील
संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- कार्यकारी संपादक :
विकास गरड, प्र. प्राचार्य (समन्वय)
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
मनिषा यादव, वरिष्ठ अधिव्याख्याता,
आंतरराष्ट्रीय गुणवत्ता कक्ष, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- मुख्य समन्वयक (अभ्यासगट) :
डॉ. चंद्रशेखर मुरुमकर,
अध्यक्ष, विषय समिती, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ (बालभारती) पुणे.
- संपादन साहाय्य :
विवेक गोसावी
संचालक, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ (बालभारती) पुणे.
राजीव पाटोळे, समन्वयक,
विद्या विभाग, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ (बालभारती) पुणे.
वर्षारानी भोपळे,
वरिष्ठ अधिव्याख्याता, समग्र शिक्षा विभाग, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- प्रथम आवृत्ती : सप्टेंबर २०२०
- प्रती : -
- मुद्रक : रुना ग्राफिक्स, पुणे.
- आंतरराष्ट्रीय गुणवत्ता कक्ष, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.

प्रास्ताविक

शिक्षक मित्रांनो,

राज्यातील महाराष्ट्र आंतरराष्ट्रीय शिक्षण मंडळ हे महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक परीक्षा मंडळात विलीन करण्यात आल्याने राज्यातील ८१ आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या शाळांतील विद्यार्थ्यांना आता शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ पासून समग्र शिक्षा अभियान अंतर्गत एकात्मिक व द्विभाषिक पाठ्यपुस्तके पथदर्शी प्रकल्पांन्वये पुरविण्यात आलेली आहेत. या ८१ शाळांमधील इयत्ता पहिली ते पाचवीसाठीच्या शिक्षकांसाठी सदर पाठ्यपुस्तके साधन म्हणून वापरताना राज्यस्तरावरून प्रचलित अभ्यासक्रमावर आधारित आपणांस उपयुक्त अशी शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० आपल्या हाती देत असताना आम्हांला आनंद होत आहे.



राज्यात स्थानिक स्वराज्य संस्थांमार्फत चालविण्यात येणाऱ्या ६६०३३ शाळा आहेत. या शाळांसाठीचा अभ्यासक्रम टप्प्याटप्प्याने आंतरराष्ट्रीय दर्जाचा करण्यासाठी शासन प्रयत्नशील आहे. त्याचाच एक भाग म्हणून राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे व महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे यांच्या समन्वयाने प्रचलित अभ्यासक्रमविषयक पूरक साहित्य तयार करण्यात आलेले आहे.

एकविसाव्या शतकातील कौशल्ये विद्यार्थ्यांना आत्मसात होणे तसेच दैनंदिन जीवनात येणाऱ्या विविध आव्हानांना आत्मविश्वासाने, समर्थपणे सामोरे जाणे हे अभ्यासक्रमाचे एक महत्त्वाचे उद्दिष्ट आहे. विद्यार्थ्यांसाठीची अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया तणावरहित, आनंददायी व प्रभावी होण्यासाठी आणि शिकणे अधिक समृद्ध करण्यासाठी, समाविष्ट करावयाच्या वैविध्यपूर्ण अध्यापनशास्त्रीय ज्ञानाच्या संदर्भात चांगले आकलन होण्यासाठी विविध अध्ययन अनुभव तसेच विविध उपक्रम व कृती सदर पूरक साहित्यामध्ये सुचविण्यात आलेल्या आहेत. तसेच विद्यार्थ्यांना स्वयं-अध्ययनाला प्रवृत्त करण्याच्या दृष्टीने आपणांस अधिकाधिक मार्गदर्शन होण्यासाठी सदर पूरक साहित्य समृद्ध करण्यात आले आहे. आपल्या विषयातील ज्ञान आणि कौशल्ये यांमध्ये वाढ करण्यासाठी सदर साहित्याचा निश्चितच उपयोग होईल याची आम्हांला खात्री आहे.

सदर पूरक साहित्याचा दैनंदिन अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेमध्ये प्रभावी वापर करण्यासाठी संबंधित पूरक साहित्याच्या अनुषंगाने इयत्ता पहिली ते पाचवीच्या वर्गास अध्यापन करणाऱ्या मुख्याध्यापक व शिक्षक यांच्यासाठी प्रशिक्षण आयोजित करण्यात येत आहे. अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टे साध्य करण्याच्या अनुषंगाने अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया सहजसुलभ व आनंददायी होण्यासाठी सदर पूरक साहित्याचा व प्रशिक्षणाचा निश्चितच उपयोग होईल.

दिनकर पाटील

संचालक,

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र.

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - तिसरी) : (तीन)

पूरक साहित्याचा वापर - मार्गदर्शक सूचना

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये सर्वांचे स्वागत. प्राथमिक शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरणाबरोबरच प्रत्येक विद्यार्थ्यांस गुणवत्तापूर्ण शिक्षण मिळावे हे शिक्षणाचे महत्त्वाचे उद्दिष्ट आहे. तसेच येणाऱ्या काळात समाजात आणि जागतिक अर्थव्यवस्थेत सहभागी होण्यासाठी प्रत्येक मुलाला तयार करणे, हा सार्वत्रिक आणि गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाचा उद्देश आहे. हे साध्य करित असताना शिक्षकांची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे.

दैनंदिन अध्ययन-अध्यापनात येणाऱ्या समस्या सोडवून गुणवत्ता वाढविण्यासाठी नवनवीन प्रयोग करणे आवश्यक असते. तसेच विद्यार्थ्यांना स्वयं-अध्ययनाला प्रवृत्त करण्यासाठी व त्यांच्यातील सर्जनशीलतेला वाव देण्यासाठी शिक्षकांनी नेहमीच नाविन्याचा शोध घेणे व आवर्जून अध्ययनपूरक साहित्याचा वापर करणे आवश्यक आहे. आपण करित असलेल्या ज्ञानदानाच्या या प्रयत्नांना अधिक बळ प्राप्त व्हावे म्हणून ही शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० निर्मिती करण्यात आली आहे. आपणा सर्वांना ज्ञात आहेच की माहितीचे रूपांतर कृतीत होते तेव्हाच ज्ञाननिर्मिती होत असते. तदनुषंगिक माहितीचे रूपांतर कृतीत कसे करावे याचे मार्गदर्शन करणारी ही मार्गदर्शिका तुम्हांला उपयुक्त ठरेल याची आम्हांस खात्री आहे.

प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२ नुसार ही शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० इयत्तानिहाय तयार करण्यात आलेली आहे.

या मार्गदर्शिकेची उद्दिष्टे :

- १) सुलभक आणि शिक्षक यांना प्रचलित अभ्यासक्रमाच्या अध्ययन निष्पत्तीप्रमाणे पूरक अनुभव देण्यासाठी व विद्यार्थ्यांची अधिक प्रगती करण्यासाठी नवीन अध्यापनशास्त्रीय ज्ञानाच्या संदर्भात योग्य आकलन आणि आवश्यक कौशल्ये निर्माण करणे.
- २) मुख्य विषयातील प्रत्येक इयत्तेसाठी निश्चित करण्यात आलेल्या अध्ययन निष्पत्ती साध्य करण्यासाठी शिक्षकांच्या क्षमता विकसित करणे.
- ३) मुख्य विषय म्हणून इयत्ता पहिली ते पाचवीसाठी अध्यापन करणाऱ्या अध्यापकांना त्या संबंधित विषयाचे स्वरूप व व्याप्ती समजून घेण्यास मदत करणे.
- ४) पाठ्यपुस्तक हे साध्य नसून साधन आहे, यास्तव पाठ्यपुस्तकात समाविष्ट केलेल्या घटकाप्रमाणे परिसरीय कृतीपूर्ण व सर्वांगीण सहभाग विकासाचे अध्ययन अनुभव देणे.
- ५) पाठ्यपुस्तकातील उपक्रमांव्यतिरिक्त अध्यापनतंत्रासह अध्ययन अनुभवाला पूरक असे उपक्रम विद्यार्थ्यांना देणे आणि ते त्यांच्याकडून करून घेणे.
- ६) आशयाच्या विश्लेषणानंतर शिक्षकाला विद्यार्थ्यांकडून जे वर्तनबदल अपेक्षित असतात, त्या अध्ययन निष्पत्तीची ओळख करून देऊन समर्पक मूल्यमापन तंत्राची माहिती करून देणे.
- ७) वरील सर्व घटकांचे परिपूर्ण ज्ञान प्राप्त होण्यासाठी अपेक्षित व घटकांना अनुसरून संदर्भ साहित्य व संदर्भ स्रोत यांची माहिती देणे. या उद्देशास अनुसरून मार्गदर्शिकेची निर्मिती करण्यात आली आहे.

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा २००५ व राज्य अभ्यासक्रम आराखडा २०१० तसेच प्राथमिक शिक्षण

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - तिसरी) : (चार)

अभ्यासक्रम २०१२ समोर ठेवून महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे निर्मित पाठ्यपुस्तकांचे अध्यापन करताना आपणांस मार्गदर्शक ठरेल अशी पुस्तिका तयार करण्यात आली आहे. सदर पुस्तिका इयत्तानिहाय सर्व विषय समाविष्ट असलेली तयार करण्यात आली आहे, यास्तव आपणांस सर्व विषयांचा समवाय साधता येईल. प्रत्येक विषयाचे पाठ्यपुस्तक एकमेकांस कसे पूरक आहे याची ओळख आपणास होईल.

मार्गदर्शिकेमधील प्रत्येक घटकाची रचना विशिष्ट क्रमाने करण्यात आली आहे. प्रत्येक विषयाच्या सुरुवातीला प्राथमिक शिक्षण धोरण २०१२ ची उद्दिष्टे दिली आहेत, विषयाच्या व्याप्तीचे आकलन होण्यास त्याची मदत होईल. त्यानंतर **घटक, उपघटक, तासिका, उपघटकाच्या अंतर्गत स्पष्ट करावयाच्या संकल्पना व संबोध, संबंधित घटकांची उद्दिष्टे, परिसरीय कृतीपूर्ण व सर्वांगीण सहभागाचे अध्ययन-अनुभव, अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम, मूल्यमापन, विषय समवाय, संदर्भ व स्रोत, अध्ययन निष्पत्ती** या क्रमाने आपले अध्यापन आणि विद्यार्थ्यांचे अध्ययन ज्या क्रमाने पुढे जात असते त्या क्रमाने सदर पुस्तिकेत प्रस्तुत घटक समाविष्ट केलेले आहेत.

उपरोक्त क्रमाने केलेली रचना देखील विशिष्ट हेतूने केलेली आहे. उपघटकामध्ये पाठाचे शीर्षक असेल परंतु त्याचबरोबर प्रस्तुत पाठातून स्पष्ट करावयाचा संबोध निदर्शनास येईल. आपण मनात निश्चित केल्याप्रमाणे संबोध आहे की नाही हे पुढच्या टप्प्यात पहावयास मिळेल, काय संबोध स्पष्ट करावयाचे हे ज्ञात होत असतानाच संबंधित घटकाविषयीची उद्दिष्टे पुढे आलेली असतील, जी उद्दिष्टे रुजवायची आहेत त्यासाठी पूरक असे अध्ययन-अनुभव द्यावे लागतील, ते फक्त पूरक असतील असे नाही तर ते विद्यार्थ्यांच्या परिसरातून उपलब्ध होतील आणि विशेष करून ते कृतीपूर्ण आणि सहाध्यायी यांना सामावून घेणारे असतील यासाठी तो अध्ययन-अनुभव देताना ज्ञानरचनावादाचे कोणते तंत्र वापरावे हेही नमूद करण्यात आले आहे. अर्थात आपणांस ते वापरण्याचे निश्चितच स्वातंत्र्य असेल. पाठ्यपुस्तक व पाठ्यपुस्तकातील घटक हे आपणांस संबोध स्पष्ट करण्यासाठी पूरक असले तरी ते अधिक स्पष्ट होण्यासाठी पूरक उपक्रम कोणते घ्यावे याची माहिती प्रस्तुत पुस्तिकेत दिली आहे.

उद्दिष्टे → पूर्वज्ञान → अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया → अपेक्षित वर्तन मूल्यमापन = अध्ययन निष्पत्ती. याप्रमाणे प्रत्येक विषयाची रचना केलेली आहे.

एका विषयाचे अध्यापन करताना आपणांस ज्ञात आहे की, इतर विषयही संबंधित विषयाच्या अनुषंगाने येत असतात. भाषा विषयाचे अध्यापन करताना फक्त तो विषयच अध्यापन केला जातो असे नाही, तर इतर विषयांशीही समवाय कसा साधला जातो याचेही मार्गदर्शन प्रस्तुत मार्गदर्शिकेत होणार आहे. विद्यार्थी ज्ञानी करायचा असेल तर फक्त पाठ्यपुस्तकातील माहितीवर अवलंबून राहता येणार नाही, त्यास पूरक असे संदर्भ आपणांस द्यावे लागतील, विद्यार्थ्यांची वाटचालही त्या दिशेने होईल, यासाठी प्रत्येक विषयात संबंधित घटकाला अपेक्षित कोणते संदर्भ आहेत याची माहिती मार्गदर्शिकेतून प्राप्त होईल.

ज्ञानग्रही, नवनिर्माणशील, विकसित, चिकित्सक तसेच दुर्दम्य आत्मविश्वास असणारा विद्यार्थी तयार करण्यासाठी ही मार्गदर्शिका आपणांस नक्कीच उपयुक्त ठरेल.

अनुक्रमणिका

क्र.	विषय	पाठ्यक्रमाचे घटक	पृ. क्र.
१.	मराठी	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	१
		● विषयाची उद्दिष्टे	२
		● पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती	३
२.	इंग्रजी	● Talk with Teachers	२०
		● General Objectives	२१
		● Topic and Learning Outcomes	२३
		● References/Resources	२७
३.	गणित	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	२८
		● विषयाची उद्दिष्टे	३१
		● पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती	३२
४.	परिसर अभ्यास	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	७९
		● विषयाची उद्दिष्टे	८१
		● पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती	८२
५.	आरोग्य व शा. शिक्षण (खेळ)	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	९८
		● अभ्यासक्रमाची ध्येय व उद्दिष्टे	१०२
		● अभ्यासक्रमाची क्षेत्रे	१०३
		● आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाचा इतर विषयांशी समवाय	१०४
		● पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती	१०६
		● पूरक उपक्रम	११८
		● विशेष गरजा असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी	११९
		● नियोजन/मूल्यमापन/संदर्भ सूची	१२१
६.	कार्यानुभव (करू)	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	१२५
		● कार्यानुभव विषयाची ठळक उद्दिष्टे	१२७
		● कार्यानुभव उपक्रमांचे स्वरूप व आराखडा	१२८
		● पाठ्यक्रमातील अनिवार्य उपक्रम	१२९
		● मूल्यमापन निर्देश/संदर्भ सूची	१४१
७.	कलाशिक्षण (शिकू)	● संवाद शिक्षक मित्रांशी	१४४
		● अभ्यासक्रमाची ध्येय व उद्दिष्टे	१४५
		● पाठ्यक्रमाचे घटक, अध्ययन निष्पत्ती, अध्ययन अनुभव, मुक्त अभिव्यक्ती व इतर विषयांशी समवाय	१४६
		● मूल्यमापन निर्देश/संदर्भ सूची/महत्त्वाच्या सूचना	१५९
		● पूरक साहित्य विकसन निर्मिती गट : यादी	१६१

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - मराठी

संवाद शिक्षक मित्रांशी

इयत्ता तिसरीच्या पाठ्यपुस्तकाच्या अंतरंगात डोकावून पाहिल्यास, विद्यार्थ्यांच्या विश्वातील अनेक गोष्टी आपल्या लक्षात येतात. अध्ययनाची सुरुवात तशी त्याच्या जन्मापासून झालेली असते. विविध अध्ययन अनुभव घेत विद्यार्थी शिकत असतो. परिसरीय अभ्यासातून अनौपचारिकपणे मुलांच्या भाषा अभ्यासाची सुरुवात झालेली असते. इयत्ता तिसरीमध्ये श्रवण, भाषण, संभाषण, वाचन, लेखन ही भाषिक कौशल्ये अधिक चांगल्या प्रकारे अवगत करण्यासाठी, उत्तम प्रकारचे अध्ययन अनुभव देण्यासाठी विविध साहित्य प्रकारांची निवड केली आहे. निवड करत असताना मुलांचे भावविश्व, विविध प्रकारचे अनुभव, परिसरातील घटना आणि प्रसंग यांचा विचार केला आहे. गाभाघटक, मूल्य, जीवनकौशल्य यांचा अंतर्भाव पाठांतील आशय तसेच स्वाध्याय, भाषिक कृती, उपक्रम व प्रकल्पात केलेला आहे.

विविध भाषिक कृतींच्या माध्यमातून शिकताना विद्यार्थी ज्ञानाची निर्मिती सहजपणे करू शकतो. यातून त्यांचा भाषिक विकास कसा साधता येईल याचा विचार या पुस्तिकेतून केलेला आहे. पाठ अध्यापनाच्या उद्दिष्टांना अनुसरून घटकांवर आधारित सूचक कृती देण्यात आलेल्या आहेत. या कृती विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन अनुभवास अधिक प्रगल्भ करतात. भाषिक अनुभव घेण्यासाठी विद्यार्थ्यांना देण्यात आलेले भाषिक खेळ, अध्ययन निष्पत्तीपर्यंत घेऊन जातात. कथा, कविता, जाहिराती, सूचनाफलक, विविध कृती, मनोरंजक कोडी, विनोद यांच्या आधारे इयत्ता तिसरीच्या वर्ग अध्यापनाची उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी प्रयत्न केलेला दिसतो. लेखन व विकासासाठी विद्यार्थ्यांना स्वतःची कल्पना वापरून लेखन करता यावे यासाठी चित्रमालिकेवरून तसेच मुद्द्यांवरून गोष्ट तयार करणे, अपूर्ण कवितेवरून कविता तयार करता येणे, यांसारख्या अध्ययन अनुभवांची योजना केलेली आहे.

विद्यार्थ्यांनी घेतलेल्या विविध अध्ययन अनुभवांना पूर्णता यावी, यासाठी प्रत्येक घटकावर आधारित पूरक उपक्रम तयार करण्यात आलेले आहेत. भाषा ही विविध उपक्रमांच्या आधारे पूर्णत्वास जाणारी कलाकृती आहे याचाही अनुभव या ठिकाणी आल्याशिवाय राहत नाही. अध्ययन निष्पत्तीकडे जात असताना स्वाध्याय, उपक्रम व कृती यांच्या आधारे मूल्यमापन तंत्राचा वापर करून भाषा अभ्यास विकसित केल्याचे दिसते. साधनांकडून साध्याकडे जात असताना इतर विषयांशी समवाय साधलेला आहे. पुस्तिकेत सुचविण्यात आलेल्या संदर्भ साधनांच्या मदतीने भाषिक विकासाच्या सर्व संकल्पना अधिक विकसित होतील अशी आशा वाटते.

एकूणच इयत्ता तिसरीच्या वयोगटास अनुरूप अशा पाठ्यपुस्तकामार्फत पाठ अध्यापन साध्य करण्यासाठी सूचक कृती, पूरक उपक्रम, मूल्यमापनाची आधुनिक तंत्रे, इतर विषयांशी समवाय, संदर्भ साधने यांच्या मदतीने अध्ययन निष्पत्ती साध्य होईल, असा विश्वास वाटतो. प्रत्येक कृती ही भाषा शिकण्यासाठी मदत करते. विकसनशील भाषिक अनुभवास विकसित करण्यासाठी सदर मार्गदर्शिका उपयुक्त ठरेल, असे वाटते.



विषयाची उद्दिष्टे : प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२ प्रमाणे

- १) घरी वा परिसरात चालणाऱ्या अनौपचारिक वा औपचारिक संभाषणात भाग घेऊन ऐकलेली, पाहिलेली, अनुभवलेली माहिती सांगणे.
- २) दैनंदिन व्यवहारासाठी आवश्यकतेनुसार प्रमाणभाषेचा उपयोग करणे.
- ३) सूचनांवर आधारित खेळ खेळणे.
- ४) कविता, गाणी, समूहगीते तालासुरात व लयीत म्हणणे.
- ५) शाळेतील वा परिसरातील विविध सांस्कृतिक कार्यक्रमात भाग घेताना स्वतःवर सोपविलेली जबाबदारी समजून घेणे. मित्रांना त्यांची जबाबदारी समजावून देणे.
- ६) सार्वजनिक ठिकाणी दिलेल्या, श्रवण केलेल्या तसेच लिखित सूचना आणि संदेश समजणे.
- ७) पाठ्य व पुरवणीवाचन साहित्यांतील, कथांमधील आशय आणि कवीने केलेल्या कल्पना सांगणे.
- ८) गाणी व कवितांमधील आशय तसेच कवीने केलेल्या कल्पना सांगणे.
- ९) अचूक, स्पष्ट शब्दोच्चार, अर्थानुसार आरोह-अवरोह तसेच विरामचिन्हे लक्षात घेऊन प्रकटवाचन करणे.
- १०) एका मिनिटात सुमारे ७० शब्द या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे.
- ११) एकापेक्षा अधिक अर्थ असणारे शब्द, म्हणी आणि वाक्प्रचार यांचा वाक्यात उपयोग करणे.
- १२) अर्थ समजून वाक्यामध्ये योग्य उपसर्ग व प्रत्यय लावणे.
- १३) योग्य आकाराची अक्षरे, शब्द यांच्यात उचित अंतर ठेवून व विरामचिन्हांचा योग्य उपयोग करून लेखन करणे.
- १४) सातत्याने नवीन शब्द गोळा करणे आणि 'आमचा शब्दसंग्रह' विकसित करण्यासाठी त्यांची अर्थासह नोंद करणे.
- १५) वाचन शब्दसंपत्तीत सुमारे ३००० शब्दांपर्यंत वाढ करणे.
- १६) आवडलेली कथा, कविता, विनोद साभिनय सादर करणे.
- १७) अपरिचित मजकुराचे अनुलेखन आणि श्रुतलेखन करणे.
- १८) परिचित विषयावर मुद्देसूद व सुसंगत भाषण करणे.
- १९) परिचित विषयावर सुसंगतपणे सुमारे आठ ते दहा वाक्यांचा निबंध लिहिणे.



पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती						
घटक : पद्य		उपघटक : १) रानवेडी, आम्ही चित्र वाचतो.		अंदाजे तासिका : ७		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • कविता • चित्रवाचन.						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. कविता, गाणी समजून आणि तालासुरात एकट्याने तसेच एकत्र म्हणणे. २. शाळेतील गाणी, कविता, नकला घरी आणि परिसरातील समारंभात सादर करणे. ३. आवडलेले चित्र, नाटकले अथवा अनुभवलेला प्रसंग यांबद्दल सात-आठ वाक्यांत तोंडी तसेच लेखी वर्णन करणे.	१. वर्षासहल काढावी. २. निसर्गावर आधारित गाणी साभिनय सादर करण्यास सांगावीत. ३. निसर्गचित्राचे रेखाटन करण्यास सांगावे.	१. कवितेला चाल लावणे. २. बोलीभाषेतील शब्दांना मूळ प्रमाण भाषेतील शब्द शोधणे. ३. चित्र पाहून तुम्हांला काय वाटले, ते पाच वाक्यांत लिहिणे. ४. सारखे अक्षर असणारे, यमक जुळणारे शब्द लेखन करणे.	उपक्रम प्रकल्प लेखी कार्य तोंडी	परिसर अभ्यास, कला, कार्यानुभव	QR कोड, दीक्षा ॲपवरील व्हिडिओ	०३.०१.०१ ०३.०१.०२
घटक : गद्य (चित्रकथा)						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • चित्रकथा						
१. ऐकलेल्या व वाचलेल्या मजकुरावर अथवा पाहिलेल्या भागावर वर्णन करावयास सांगणाऱ्या आणि कारण विचारणाऱ्या प्रश्नांची	१. वर्गात कथा सांगणे हा उपक्रम राबवावा. २. शिक्षकांनी एखादी कथा सांगून, त्यावर चर्चा घडवून आणावी.	१. चित्रकथेवरून चर्चा करणे. २. हजरजबाबीपणा गुण आपल्या अंगी कसा बाणवाल? यासाठी आपल्या शिक्षकांशी, पालकांशी चर्चा करणे.	चर्चा उपक्रम तोंडी प्रकल्प	परिसर अभ्यास, कला, कार्यानुभव	http://www.wikipedia.org www.bookganga.com चंपक, साधना व इतर तत्सम बालसाहित्य	०३.०१.०५ ०३.०१.०१

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवे	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
तोंडी आणि लेखी उल्लेख देणे. २. आवडलेल्या कथा सांगणे, कविता वाचून दाखविणे, विनोद सांगणे, शब्दकोडी सोडविणे यांसारख्या उपक्रमात सहभागी होणे.		३. विविध समाजसुधारकांच्या हजरजबाबीपणाच्या कथा वाचणे. ४. वर्तमानपत्रांतून, विविध मासिकांतून अशा प्रकारच्या कथांचे वाचन करा व त्यांची कात्रणवही तयार करणे.				
घटक : पद्य उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • कविता • उपयोजित लेखन - बातमी	उपघटक : ३) पद्यमवरील टिपरी पडली. आम्ही बातमी वाचतो.					
१. कविता, गाणी समजून आणि तालासुरात एकट्याने तसेच एकत्र म्हणणे. २. शाळेंतील गाणी, कविता, नकला घरी आणि परिसरातील समारंभात सादर करणे. ३. आवडलेले चित्र, नाटकले अथवा अनुभवलेले प्रसंग यांबद्दल सात-आठ वाक्यांत तोंडी तसेच लेखी वर्णन करणे.	१. एकाच वस्तूसाठी/ व्यक्तीसाठी प्रत्येकाच्या घरी/भाषेत कोणते शब्द वापरले जातात याची वर्गात चर्चा घडवून आणावी. अशा शब्दांचा संग्रह करण्यास सांगावा. 'आमचा शब्दसंग्रह' हा प्रकल्प राबवून त्यात शब्दलेखन करून घ्यावे. * पाऊस पडून गेल्यावर मैदानावर जाऊन वातावरणाचे निरीक्षण करण्यास सांगावे.	१. वर्तमानपत्रातील पावसाच्या संदर्भातील बातमी आंतरजालाच्या साहाय्याने दाखविणे व विविध प्रश्न विचारणे. उदा. : १. बातमी कशाविषयी आहे? २. शीर्षक काय? ३. काय केले? ४. कोठे केले? ५. कधी केले? ६. जोडाक्षरयुक्त शब्द शोधा. (प्रकल्प)	चर्चा, प्रकल्प, निरीक्षण, स्वाध्याय	परिसर भाग-२ चित्रकला, गायन, गणित.	दीक्षा अॅप, कवयित्री शांता शेळके यांची पावसाची गाणी विकिपीडिया,	०३.०१.०६ ०३.०१.०२

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवे	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>४. आवडलेल्या कथा सांगणे, कविता वाचून दाखविणे, विनोद सांगणे, शब्दकोडी सोडविणे यांसारख्या उपक्रमांत सहभागी होणे.</p>	<p>२. पाऊस पडायला- लागल्यावर तुम्हांला काय काय करावेसे वाटते याची यादी करण्यास सांगावी. ३. पाऊस पडण्यापूर्वी निसर्गात कोणकोणते बदल होतात याची चर्चा घडवून आणावी. उदा. ढग कसे जमा होतात? ढगांचा रंग कसा बदलतो?</p>	<p>२. वर्षासिंहल काढून अनुभव कथन करावयास लावणे.</p>	निरीक्षण			
<p>घटक : गद्य उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तवत्याच्या आधारे) : • चित्रसंवाद</p>	<p>समहृद्दर्शक शब्द व त्यांच्या जोड्या पिल्लूदर्शक शब्दांचा संग्रह करण्यास सांगावे. जसे : गाईचे - वासरू तसे १. हरणाचे २. शिंरू ३. वाघाचा ४. पिल्लू</p>	<p>१. स्वतः संवादातील पात्र व्हा आणि वर्गात संवाद सादर करा. २. खालील प्राणी तुमच्याशी गप्पा मारत आहेत अशी कल्पना करा आणि वर्गात संवाद सादरीकरण करा. मांजर, कुत्रा, सिंह, साप. ३. रेडकाची गोष्ट स्वतःच्या शब्दांत सांगा.</p>	प्रकल्प कृती तोंडी काम चर्चा	परिसर अभ्यास भाग २ कला, संगीत.	दीक्षा अॅप, संदर्भ पुस्तके	०३.०१.०३
<p>१. ऐकलेल्या, वाचलेल्या मजकुरावर अथवा पाहिलेल्या भागावर वर्णन करावयास सांगणाऱ्या आणि कारण विचारणाऱ्या प्रश्नांची तोंडी आणि लेखी उत्तरे देणे. २. आवडलेल्या कथा सांगणे, कविता वाचून दाखविणे, विनोद सांगणे, शब्दकोडी सोडविणे यांसारख्या उपक्रमांत सहभागी होणे.</p>						

उपघटक : ५) एकदा एक गंमत झाली. उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • कल्पना						अंदाजे तारिका : ४	
घटक : गद्य	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक	
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	१. उपक्रमासंबंधी केलेल्या सलग सूचना लक्षपूर्वक ऐकून कृती करणे.	१. विविध पानांच्या शिरांचे निरीक्षण करून कल्पना करा. २. आकाशात उडणाऱ्या पक्ष्यांकडे पाहून तुम्हांला कोणती कल्पना सुचते त्याची चर्चा करा. ३. तुमच्या डोक्यात असणाऱ्या भन्नाट कल्पनांची यादी करा.	उपक्रम चर्चा प्रकल्प	परिसर अभ्यास, गणित	दीक्षा अॅप	०३.०१.०४	
उपघटक : ६) टिकके होवके मरांग उरस्काट. आम्ही कविता करतो.						अंदाजे तारिका : ६	
घटक : पद्य	उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • कविता	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. कविता, गाणी समजून आणि तालासुरात एकट्याने तसेच एकत्र म्हणणे. २. शाळेतील गाणी, कविता, नकला घरी आणि परिसरातील समारंभात सादर करणे.	१. स्वतःच्या आवडीची कोणतीही एक कविता तयार करण्यास सांगावी. २. गोंडी भाषेतील शब्दांना प्रमाण भाषेत काय म्हणतात? यांचा शब्दसंग्रह करून घ्यावा.	१. स्वतःच्या आवडीची कोणतीही एक कविता तयार करण्यास सांगावी. २. गोंडी भाषेतील शब्दांना प्रमाण भाषेत काय म्हणतात? यांचा शब्दसंग्रह करून घ्यावा.	१. छोट्या छोट्या विषयांवर कविता तयार करणे. २. परिसरातील फुलझाडांची यादी करणे. ३. स्वतः केलेल्या कवितेचे कार्यक्रमत सादरीकरण करणे.	उपक्रम तोंडी	परिसर अभ्यास, कला, कार्यानुभव	दीक्षा अॅप	०३.०१.०८

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
३. आवडलेले चित्र, नाटकले अथवा अनुभवलेला प्रसंग यांबद्दल सात-आठ वाक्यांत तोंडी तसेच लेखी वर्णन करणे. ४. आवडलेल्या कथा सांगणे, कविता वाचून दाखविणे, विनोद सांगणे, शब्दकोडी सोडविणे यांसारख्या उपक्रमांत सहभागी होणे.		४. अपूर्ण कवितेच्या ओळी देऊन कविता पूर्ण करता येणे.			माडिया गोंडी भाषा मार्गदर्शिका	
घटक : गद्य						
उपघटक : ७) मुग्धा लिहू लागली. कोण बोलते ते आम्ही शोधतो.						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • उपयोजित लेखन - रोजनिशी						
१. उपक्रमासंबंधी केलेल्या सलग सूचना लक्षपूर्वक ऐकून कृती करणे. २. विरामचिन्हांसह सुवाच्य अनुलेखन आणि श्रुतलेखन करणे.	१. छंदांची नावे सांगण्यास सांगावी. २. अवतरणचिन्हे वापरून वाक्ये पुन्हा लिहून ध्यावीत. ३. 'माझी दैनंदिनी' हा उपक्रम राबवावा.	१. दैनंदिन जीवनातील विविध प्रसंगांचे निरीक्षण करणे. २. आपले छंद सांगणे. ३. विरामचिन्हांची ओळख होणे. ४. उपसर्गघटित शब्दांचे लेखन करणे.	निरीक्षण चर्चा प्रात्यक्षिक प्रकल्प	परिसर अभ्यास, कला, कार्यानुभव व इंग्रजी	दीक्षा ॲप	०३.०१.०२

उपघटक : ८) ते अमर हुतात्मे झाले.						अंदाजे तासिका : ४	
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • देशभक्तीपर गीत.							
घटक : पद्य	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समावाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक	
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	१. देशभक्तीपर गीतांचा संग्रह करून घ्यावा. २. महाराष्ट्रातील कोणत्याही तीन क्रांतिकारकांची नावे मिळवून माहिती लिहिण्यास सांगावी. ३. परिसरातील सैनिकांची मुलाखत घेण्याचे उपयोजन करावे.	१. देशभक्तीपर गीते ऐकणे. २. क्रांतिकारकांची माहिती मिळविणे.	तोंडी प्रकल्प	कला, कार्यानुभव, इंग्रजी.	दीक्षा अॅप, शिक्षण संक्रमण, संदर्भ पुस्तके	०३.०१.०१	
उपघटक : गद्य						अंदाजे तासिका : ५	
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • चित्रकथा • व्याकरण							
१. आवडलेले चित्र, नाटुकले अथवा अनुभवलेला प्रसंग यांबद्दल सात-आठ वाक्यांत तोंडी, तसेच लेखी वर्णन करणे. २. सातत्याने नवीन शब्द गोळा करणे आणि त्यांचा अर्थसह 'आमचा शब्दसंग्रह' विकसित करणे.	१. वाचनात आलेल्या दहा म्हणी लिहिण्यास सांगाव्यात. २. 'शेरास सव्वाशेर' या गोष्टीप्रमाणे स्वतःच्या अनुभवातील घडलेला प्रसंग लिहिण्यास सांगावा. ३. म्हणीवरून प्रसंगलेखन करून घ्यावे.	१. चित्राचे बारकाईने निरीक्षण करणे. २. चित्रासंदर्भात गटात चर्चा करणे. ३. पात्रांची नावे देऊन संवाद तयार करणे.	निरीक्षण चर्चा कृती	कला, कार्यानुभव, इंग्रजी	दीक्षा अॅप, शिक्षण संक्रमण, संदर्भ पुस्तके, अॅप्रोवन न्यूज पेपर	३.०३.१.०८	

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<p>४. धान्याचे रक्षण करणाऱ्या प्राण्यांची यादी करण्यास सांगावी.</p> <p>५. गांडुळास शेतकऱ्याचा मित्र का म्हणत असावेत? यावर चर्चा घडवून आणावी.</p>					
<p>घटक : गद्य (माहितीपर) उपघटक : १०) आमचा शब्दकोश. आम्ही गोष्ट पूर्ण करतो. अंदाजे तासिका : ७</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • शब्दसंपत्ती • आकारविल्हे</p>						
<p>१. सातत्याने नवीन शब्द गोळा करणे आणि त्यांचा अर्थसह 'आमचा शब्दसंग्रह' विकसित करणे.</p> <p>२. वाचन शब्दसंपत्तीत २५०० शब्दांपर्यंत वाढ करणे.</p>	<p>१. तुमच्या पुस्तकातील कोणत्याही 'दोन' कवितांतील शब्दार्थ मुळाक्षरांच्या क्रमाने वहीत लिहा. त्याला 'माझा शब्दसंग्रह नाव देणे' हा उपक्रम राबवावा.</p> <p>२. कोणतीही अर्धी गोष्ट सांगून पुढे काय घडले असेल ते ओळखण्यास सांगावे.</p>	<p>१. तुमच्या वर्गातील कोणत्याही 'दहा' वेगवेगळ्या मुलांची/मुलींची नावे आकारविल्हेप्रमाणे लिहिणे.</p> <p>२. काळोख, कोकरू, गुराखी, अभय, रेणुका, हद्द, क्रीडा - वर्णानुक्रमे लावा.</p>	<p>स्वाध्याय, उपक्रम, तोंडी कार्य</p>	<p>परिसर अभ्यास</p>	<p>दीक्षा अॅप, शिक्षण संक्रमण, संदर्भ पुस्तके, अॅग्रीवन न्यूजपेपर</p>	<p>०३.०१.०५</p>

<p>घटक : पद्य</p> <p>उपघटक : ११) स्वच्छतेचे प्रसारक संत गाडगेबाबा</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <p>• गोष्ट • चरित्र • संत अभियान • देव • कीर्तन.</p>						अंदाजे तासिका : ६	
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक	
१. आवडलेल्या कथा सांगणे, कविता वाचून दाखविणे, विनोद सांगणे, शब्दकोडी सोडविणे यांसारख्या उपक्रमात सहभागी होणे.	१. कचऱ्यापासून खत तयार करण्याची कृती करून घ्यावी. २. स्वच्छतेबाबत पाच 'घोषवाक्ये' तयार करण्यास सांगावीत.	* विचार करा, सांगा व लिहा: १. आपले घर स्वच्छ ठेवण्यासाठी तुम्ही काय काय करता? २. घरात कोणत्या प्रकारचा कचरा असतो? ३. ओला कचरा व सुका कचरा यांचे वर्गीकरण करा. ४. संत गाडगेबाबा यांच्या गोष्टी वर्गित सांगा.	प्रकल्प, निरीक्षण, तोंडी, स्वाध्याय	परिसर अभ्यास, कला	दीक्षा ॲप		
<p>घटक : गद्य (माहितीपर)</p> <p>उपघटक : १२) प्रवास कव्याचा....</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <p>• ओला कचरा, सुका कचरा वर्गीकरण.</p>						अंदाजे तासिका : ३	
१. उपक्रमासंबंधी केलेल्या सलग सूचना लक्षपूर्वक ऐकून कृती करणे.	१. वैविध्यपूर्ण शाब्दिक कोडी सोडवून घ्यावीत. २. चुटकुले वाचन करून घ्यावे. ३. कचरा व्यवस्थापन या विषयावर चर्चा घडवून आणावी.	१. शालेय परिसरातील पाला-पाचोळ्यापासून खत तयार करणे.	प्रकल्प	परिसर अभ्यास, कार्यानुभव	दीक्षा ॲप		

घटक : पद्य		उपघटक : १३) प्रकाशातले तारे तुम्ही. * आम्ही जाहिरात वाचतो.		अंदाजे तासिका : ६			
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अध्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • कविता, जाहिरात.		घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अध्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	१. कविता, गाणी समजून आणि तालासुरात एकट्याने तसेच एकत्र म्हणणे. २. शाळेंतील गाणी, कविता, नकला घरी आणि परिसरातील समारंभात सादर करणे. ३. आवडलेले चित्र, नाटकले अथवा अनुभवलेला प्रसंग यांबद्दल सात-आठ वाक्यांत तोंडी तसेच लेखी वर्णन करणे. ४. आवडलेल्या कथा सांगणे, कविता वाचून दाखविणे, विनोद सांगणे, शब्दकोडी सोडविणे यांसारख्या उपक्रमात सहभागी होणे.	१. तुमच्या शब्दांत सांगा. २. एका वाक्यात उत्तरे लिहा. ३. विविध व्यक्तींवर केव्हा रुसता किंवा खुश होता? असे प्रश्न विचारून संवाद घडवून आणावा.	१. वर्तमानपत्रातील जाहिरातींचा संग्रह करणे. २. डॉ. अब्दुल कलाम यांची छायाचित्रे मिळवून त्यांची प्रसिद्ध वचने गोळा करणे. ३. शेवटी समान अक्षर असणारे शब्द शोधून लिहिणे. ४. खालील शब्दांतील अक्षरांपासून नवीन शब्द तयार करणे.	प्रकल्प उपक्रम	कला, कार्यानुभव	दीक्षा अॅप, शिक्षण संक्रमण, संदर्भ पुस्तके	०३.०१.१४ ०३.०१.१४

घटक : गद्य (माहितीपर), व्याकरण - शब्दसंपत्ती		उपघटक : १४) खजिना शोध		अंदाजे तासिका : ३		
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • समूहदर्शक शब्द						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकथ मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. जोडाक्षरयुक्त, समूहदर्शक व शब्द समूहाबद्दल एक शब्द यांचा योग्य संदर्भात उपयोग करणे.	१. ओळखा पाहू! २. समूहदर्शक शब्दांच्या जोड्या. ३. कोडी सोडवा.	समूहदर्शक शब्दांची यादी करा आणि त्यामध्ये पालक, शिक्षक यांच्या मदतीने त्यात आणखी भर घाला.	प्रकल्प	गणित कार्यानुभव व चित्रकला	दीक्षा ॲप, शिक्षण संक्रमण, संदर्भ पुस्तके	०३.०१.०८
घटक : पद्य						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • कविता • अनुभव लेखन						
१. कविता, गाणी समजून आणि तालासुरात एकट्याने तसेच एकत्र म्हणणे. २. शाळेतील गाणी, कविता, नकला घरी आणि परिसरातील समारंभात सादर करणे. ३. आवडलेले चित्र, नाटकले अथवा अनुभवलेला प्रसंग यांबद्दल सात-आठ वाक्यांत तोंडी तसेच लेखी वर्णन करणे.	१. ध्वनिदर्शक शब्दलेखन २. पदार्थाची चव घेणे व त्याची नावे लेखन करणे. ३. उन्हाळ्याच्या सुट्टीत कोणती कामे करायला आवडतात? यावर चर्चा घडवून आणावी.	१. चालू दिनदर्शिका घेऊन रविवार वगळता सुट्ट्यांची यादी तयार करा. २. रविवाराच्या सुट्टीत काय काय केले ते वहीत लिहा.	प्रकल्प लेखी	परिसर अभ्यास, कला	दीक्षा ॲप, शिक्षण संक्रमण, संदर्भ पुस्तके	०३.०१.०५

घटक : पद्य		उपघटक : १७) रानपाखरा, गोपीनाथ, आम्ही फलक वाचतो.		अंदाजे तासिका : ७	
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • कविता • फलक वाचन.		सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	परिसर अभ्यास, चित्रकला	दीक्षा ॲप, शिक्षण संक्रमण, संदर्भ पुस्तके.	०३.०१.०५
१. कविता, गाणी समजून आणि तालासुरात एकट्याने तसेच समूहात म्हणणे. २. शाळेतील गाणी, कविता, नकला घरी आणि परिसरातील समारंभात सादर करणे. ३. आवडलेले चित्र, नाटकले अथवा अनुभवलेला प्रसंग यांबद्दल तोंडी तसेच सात-आठ वाक्यांत लेखी वर्णन करणे. ४. आवडलेल्या कथा सांगणे, कविता वाचून दाखविणे, विनोद सांगणे, शब्दकोडी सोडविणे यांसारख्या उपक्रमात सहभागी होणे.	१. यमक जुळणारे शब्द लेखन २. वर्णन करणारे कवितेतील शब्द	१. शाळेत लेखन करण्यात आलेले विविध फलकांचे गटाने वाचन करता येणे. २. शिक्षकांच्या मदतीने कात्रणसंग्रहाचे प्रदर्शन भरवा.	प्रकल्प		

घटक : गद्य उपघटक : १८) मजेशीर होड्या - आम्ही चित्रावरून गोष्ट लेखन करतो. आम्ही असे खेळ खेळतो. अंदाजे तासिका : १० उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • कृती						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. उपक्रमासंबंधी केलेल्या सलग सूचना लक्षपूर्वक ऐकून कृती करणे.	१. एका शब्दांत उत्तरे लिहा. • बंडूने बनविलेल्या होड्यांची संख्या किती? • बाराव्या होडीत कोण बसले? • नदीपलीकडे असणाऱ्या रानाचे नाव काय? २. पाठात बंडूने अक्रोडा- पासून होडी तयार केली? ते लिहा. ३. तुम्ही कशापासून अशा होड्या तयार कराल त्यांची नावे लिहा. ४. होडी चालविणारी मुले यावर आधारित चित्र रेखाटा. ५. चित्रे पाहून त्यावर आधारित गोष्ट तयार करून घ्यावी. ६. विविध खेळांची चित्रे पाहून त्यावर आधारित माहिती लिहिण्यास सांगावी.	१. कागद व बियांची टरफले यांच्यापासून विविध कृती तयार करा आणि त्यांचे प्रदर्शन शाळेत भरवा. २. गावाकडे खेळल्या जाणाऱ्या कोणत्याही चार खेळांची माहिती लिहा. चित्र चिकटवा आणि ते खेळ शाळेत खेळा. ३. बंडूने इतरांना खूप चांगली मदत केली. अडचणीच्या काळात तुम्ही अशी मदत कोणाला केलीच असेल याची चर्चा वार्ता करा. ४. गावाकडे खेळल्या जाणाऱ्या कोणत्याही चार खेळांची माहिती लिहिण्यास सांगावी. त्यावर आधारित चित्रे वहीत चिकटविण्यास सांगावी. ते खेळ खेळून घ्यावेत.	उपक्रम प्रकल्प तोंडीकाम	परिसर अभ्यास चित्रकला		

उपघटक : १९) सुगी						अंदाजे तासिका : ४
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • कविता						
घटक : पद्य	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	१. कविता, गाणी समजून आणि तालासुरात एकट्याने तसेच एकत्र म्हणणे. २. शाळेतील गाणी, कविता, नकला घरी आणि परिसरातील समारंभात सादर करणे.	१. एका वाक्यात उत्तरे लिहा. २. थंडीमुळे काय झाले ते लिहा. ३. जोड्या जुळवा. ४. काटेरी झाडांची नावे लिहा. ५. खालील फळांतील बियांना काय म्हणतात ते लिहा. ६. एकदल व द्विदल वनस्पती.	१. थंडीच्या दिवसांतील फळांची यादी करा. २. परिसरातील झाडांची यादी करा.	प्रकल्प	दीक्षा ॲप शिक्षण संक्रमण, संदर्भ, पुस्तके, ॲगोवन न्यूज पेपर.	०३.०१.०५
उपघटक : २०) एक भारतीय संशोधक. आम्ही चित्र वाचतो.						अंदाजे तासिका : ७
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • संशोधक • पहिले महायुद्ध • स्वयंचलित तोफ • भारतीय संशोधन संस्था.						
१. दोन-तीन शब्द एका दृष्टिक्षेपात घेत एका मिनिटात सुमारे ६० शब्द या गतीने समजपूर्वक मूकवाचन करणे.	१. समानार्थी शब्दांची यादी करण्यास सांगावी. २. वजनकाट्याविषयी माहितीचे वाचन करून घ्यावे. ३. वर्गातील विविध छोट्या/कमी वजनाच्या वस्तूंचे वजन करण्यास सांगावे.	१. घस्युती फोन तयार करता येणे. २. भारतरत्न प्राप्त शास्त्रज्ञांची यादी करणे. ३. चित्रे पाहून माहिती सांगणे.	प्रकल्प उपक्रम	परिसर अभ्यास, कार्यानुभव व कला.	दीक्षा ॲप, शिक्षण संक्रमण, संदर्भ पुस्तके.	०३.०१.१४

अंदाजे तासिका : ४						
उपघटक : २१) दोस्त						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • दोस्त • प्राणिमात्रांवर दया • इतर तत्सम शब्द.						
घटक : पद्य	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. कविता गाणी समजून आणि तालासुरात एकट्याने तसेच एकत्र म्हणणे. २. शाळेतील गाणी, कविता, नकला घरी आणि परिसरातील समारंभात सादर करणे. ३. आवडलेले चित्र, नाटकले अथवा अनुभवलेला प्रसंग याबद्दल तोंडी तसेच सात-आठ वाक्यात लेखी वर्णन करणे. ४. आवडलेल्या कथा सांगणे, कविता वाचून दाखविणे, विनोद सांगणे, शब्दकोडी सोडविणे यांसारख्या उपक्रमात सहभागी होणे.	१. तुमच्या घरी कोणकोणते पाळीव प्राणी आहेत? त्यांच्यावर तुम्ही कसे प्रेम करता, यावर चर्चा घडवून आणावी. २. इंद्रजित भालेशव यांची 'बाप' कविता वाचण्यास सांगावी.	१. पाळीव प्राणी माणसांवर कसे प्रेम करतात ते समजून घेणे. २. पाळीव प्राणी व जंगली प्राणी यांची वैशिष्ट्ये लिहा.	निरीक्षण तोंडी प्रकल्प	परिसर अभ्यास, इंग्रजी	दीक्षा ॲप	०३.०१.०१

उपघटक : २२) मधमाशीने केली कमाल!						अंदाजे तासिका : ४	
घटक : गद्य (माहितीपर)							
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • माहितीपर							
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक	
१. शालेय परिसरात प्रमाण भाषेतील शब्द आणि बोलीभाषेतील शब्द यांचा मेळ घालता येणे.	१. एका शब्दात उत्तरे लिहा. २. कोणी काय केले ते लिहा. ३. कशासाठी ते लिहा. ४. कोण-कोणास म्हणाले? विविध फुलझाडांच्या नावांची यादी करणे. शाळेच्या परसबागेत एक फुलझाड लावणे.	यू-ट्यूबच्या मदतीने 'मधुमक्षिका पालन' प्रकल्प दाखवावा किंवा सदर प्रकल्पास भेट द्यावी.	स्वाध्याय, प्रकल्प, उपक्रम	परिसर, अभ्यास, इंग्रजी	दीक्षा अॅप, you tube,	०३.०१.०३	
घटक : गद्य						अंदाजे तासिका : ४	
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :							
• पाठात आलेले कठीण शब्द-बहिष्कृत.							
१. घरातील आणि परिसरातील भाषिक देवाणघेवाण, प्रश्न विचारून माहिती मिळविणे आणि स्वतःजवळील माहिती सांगणे.	एका वाक्यात उत्तरे लिहा. १. रमाईचे माहेरचे आडनाव काय होते? २. बाबासाहेबांनी पहिले वसतिगृह कोठे सुरु केले?	१. सावित्रीबाई फुले यांची माहिती मिळवून वाचा. २. शिक्षकांच्या मदतीने आपल्या परिसरातील कर्तबगार महिलेची मुलाखत घ्या.	उपक्रम, प्रकल्प, तोंडी	परिसर, अभ्यास, कला	दीक्षा अॅप, you tube, संदर्भ पुस्तके, सत्य माउली प्रा. अजित पाटील	०३.०१.१४	

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवे	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	३. विरुद्धार्थाची चुकीची जोडी ओळखा. * न्याय × अन्याय * पास × नापास * काळोख × अंधार * मान × अपमान	३. रयत माउली लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील यांच्या महान त्यागाची माहिती मिळवा व वाचा.				
घटक : गद्य उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • चित्र वर्णन • उद्गारवाचक चिन्ह.						
विरामचिन्हांसह अचूक, सुवाच्य अनुलेखन आणि श्रुतलेखन करणे.	१. विद्यार्थ्यांनी काढलेल्या चित्राचे प्रदर्शन भरवावे. २. विविध नकला करून दाखविण्यास सांगावे.	१. तुम्हांला आवडणारी चित्रे काढा. २. प्रत्यय जोडून शब्द तयार करा. ३. उद्गारवाचक चिन्ह वापरा. ३. वर्गात मुलांनी काढलेल्या चित्राचे प्रदर्शन भरवा.	कृती तोंडी उपक्रम	गणित, कला	दीक्षा अॅप, you tube, शिक्षण संक्रमण, संदर्भ पुस्तके, विविध चित्राकृती	०३.०१.०९
घटक : गद्य उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • माहितीपर • झाडांचे उपयोग.						
आवडलेले चित्र, नाटकले अथवा अनुभवलेला प्रसंग याबद्दल तोंडी, तसेच सात- आठ वाक्यात लेखी वर्णन करणे.	१. 'प्रसंगावरून वाकप्रचार ओळखा' ही कृती घ्यावी. २. 'झाडांचे उपयोग' यावर चर्चा घडवून आणावी.	१. शाळेच्या आवारात रोपे लावा. २. औषधी वनस्पतीविषयी माहिती मिळवा. ३. परिसरातील झाडांची माहिती मिळवा.	उपक्रम, प्रकल्प, गटकार्य	परिसर अभ्यास, इंग्रजी, कला	दीक्षा अॅप, you tube, शिक्षण संक्रमण, संदर्भ पुस्तके	०३.०१.१३

Teacher's Handbook : Supportive Material - 2020

Subject - English

Talk with Teachers

English, being a skill-based subject, demands an ample use of English language to master the language skills, viz. listening, speaking, reading and writing. It is unlikely that the learners will be exposed to English language in their surroundings other than the school environment. Hence, it is desirable that we provide the required exposure to the learners in the school and in the classroom, particularly. That's why it is necessary to make learners listen to a lot of English without bothering complete comprehension. Acquiring language skills is a matter of habit formation, which demands ample use and practice of English language. Practice or drill can sometimes become monotonous and boresome. But, we can make practice interesting by bringing innovation in the parallel activities.

The learners who were in Standard II last year will get admission in Standard III this year. The scope of objectives and content in English is expanded. The textbook of English for Standard Three was produced and published by Balbharati in 2014, after the restructuring of the curriculum of Primary Education in 2012. You might have taught this book to your students, two years ago. Still, as a revision, we are providing some guidance about facilitation of learners from Standard Three. In 'My English Book Three' you'll find some guidelines for you under the heading 'शिक्षकांशी हितगुज' in the preliminary section. In the same section, you'll find some guidance about pronunciation given in *Devnagari*. These pronunciations are Standard Indian Pronunciation. We urge you to read them thoroughly before you start teaching English to Standard III learners using 'My English Book Three'.

The learners of Standard One learnt the sounds of the letters of alphabet. Here, in Standard Three, they are again going to learn the letters of English alphabet but for their names. The sequence of learning the letters of the alphabet is maintained in Standard Three, too. There are action songs and rhymes in this Standard, too. The purpose, again, is mainly enjoyment. It will be a continuation of the phonic English and the Aural-Oral Approach with a little advancement in reading and writing skills. The reading advances from reading sight words to reading phrases. There will be guided reading of sentences, too.

The speaking begins with self-introduction and proceeds to enacting. There's an ample scope for learners to speak. They are going to speak using the learnt vocabulary previously. The language games will help them to speak a lot using the learnt vocabulary and structures. They are going to acquire English language through language games. Learners will listen to a chain of instructions and follow them in this Standard. Listening from teachers and other sources will help them to read as well as learn new structures. Learners are going to enrich their vocabulary by adding to their word registers.

We wish you a grand success facilitation to the learners in Standard Three.



Compulsory English (L3)

General Objectives for Standard One to Eight

Skill : Listening

To enable the learners to...

1. listen to the sounds, rhythm and other features of spoken English,
2. listen to respond appropriately,
3. listen attentively for increasingly longer span of time,
4. listen to get the central idea,
5. listen to find specific information,
6. listen to understand the attitude and intention of the speaker,
7. listen to enrich the vocabulary,
8. listen so as to learn acceptable usage,
9. listen attentively in face-to-face situations as well as to situations on electronic and other media,
10. listen so as to develop speaking, reading and writing skills and
11. adopt a listening strategy that suits the purpose, type and content of spoken matter.

Skill : Speaking

To enable the learners to...

1. speak with proper stress, intonation, rhythm, pace and pauses,
2. speak intelligibly,
3. speak confidently, fluently and appropriately,
4. speak according to the occasion,
5. speak appropriately keeping in mind relationship with the listener,
6. use vocabulary appropriate to the topic,
7. speak using features of spoken English,
8. use spoken English in day-to-day situations,
9. speak in face-to-face situations,
10. speak to get things done, to comment on people, events and incidents and
11. speak to express opinions, gratitude, likes and dislikes, agreement and disagreement, etc.

Skill : Reading**To enable the learners to...**

1. read various types of texts,
2. read to be aware of the different types of formats of writing,
3. adopt different strategies to read various types of texts,
4. read aloud fluently in chorus and in groups,
5. read aloud individually and independently,
6. read with increasing eye-span to improve reading skill,
7. read aloud to improve pronunciation, stress and intonation,
8. read for pleasure and acquiring information,
9. read to understand the attitude and intention of the writer,
10. read intensively and extensively,
11. read between and beyond the lines,
12. read to enrich the vocabulary and usage and
13. read silently and fluently.

Skill : Writing**To enable the learners to...**

1. develop proper writing habits,
2. write neatly and legibly,
3. write fluently, appropriately and accurately,
4. write cohesively and coherently,
5. vary their writing style according to the purpose of writing and the intended reader,
6. write with and without support,
7. write using various types and formats of composition,
8. write keeping in mind the distinction between the rules of grammar and the rules of use (grammatically and acceptability),
9. develop study skills (note-making, note-taking, summarizing, information transfer, etc.),
10. write in a formal and informal manner.



Topic and Learning Outcomes						
Topic : 1. Conversation and Dialogues			Periods 35 min. : 5			
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : 1.3 Friends, 1.7 I want to..., 2.3 Look, listen and speak.						
Language Skills : • Listening skills, Speaking skills.						
Objectives of the Activities	Suggestive Activities For Teaching Learning Process	Parallel Activities (21st Century Challenges and Concerns)	CCE	Correlation With Other Subject/s	References/Resources	Learning Outcome No.
To enable learner to 1. express verbally her or his opinion. 2. ask questions for seeking information, permission etc. in English or in home or mother tongue.	Int. Book- Part - 1 Pg. no. 34, 40, 49 and 50 Listen and enact. Let's speak. Listen and repeat. Listen and say. Listen, repeat and enact.	1. Twenty Questions game (Critical Thinking) 2. Onion Ring activity for self introduction, interview (Social skills)	Oral work, Activity, Daily observation	Arts Civics	Follow reference no. 1 given below the table.	02.17.03
Topic : 2. Stock expressions						
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : 1.3 Friends, 1.7 I want to..., 2.3 Look, listen and speak, 2.4 The Lion and the Mouse						
2.9 On the Playground, 3.2 Listen, tell and show, 3.3 Let's Speak, 3.7 Let's Speak (expected to take at least 3 sub-topics)						
Language Skills : • Speaking skill						
To enable learner to 1. use stock expressions in face-to-face interactions in the classroom or in the surroundings. 2. use stock expressions like thank you, sorry, very good etc. effectively.	Int. Book-Part - 1 Pg. no. 34, 40, 49, 50, Int. Book-Part-2- Pg. no. 35, 36, 44, 50, 51 Int. Book-Part-3- Pg.no. 24 Listen and enact. Let's speak. Listen and repeat. Listen and say. Listen, repeat and enact.	Role play, Skits etc. (Empathy, Communication, Social skills)	Oral work, Practical, Activity	History Arts	Follow reference no. 2 given below the table.	02.17.05

Topic : 3. Shapes						Periods 35 min. : 2
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : 2.8 Activity Time						
Language Skills : • Listening skill • Speaking skill • Reading skill • Writing skill						
Objectives of the Activities	Suggestive Activities For Teaching Learning Process	Parallel Activities (21st Century Challenges and Concerns)	CCE	Correlation With Other Subject/s	References/Resources	Learning Outcome No.
To enable learner to 1. identify different shapes, sizes, colours, weight, texture etc. 2. tell the names of the objects having these shapes. 3. use these shapes to form a picture.	Int. Book- Part - 2 - Pg. no. 43 a. Look, listen, repeat and learn the shapes. b. Tell the names of the objects of these shapes in your surroundings. c. Use these shapes and form a picture.	1. Feel the board activity to identify the shapes. 2. Back to the board activity for describing objects. (Critical thinking, Creativity, collaboration)	Oral work Practical Exercise Written test	Math Arts Work Experience	Follow reference no. 3 given below the table.	02.17.06
Topic : 4. Functional Grammar						Periods 35 min. : 5
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : 3.5 Know the Occupations, 4.3 Let's Speak (Introduction of this/that, 'he/she', 'it', position word like 'between', 'with', 'over', 'around', 'near', 'under', 'by' and 'among')						
Language Skills : • Listening skill • Speaking skill • Reading skill						
To enable learner to 1. use words like 'his/her', 'he/she', 'it', 'this that', etc. and position words appropriately.	Int. Book-Part 2-Pg. no. 54 Int. Book-Part 3-Pg. no. 34 Look, listen and repeat.	1. Chain drill 2. Throw ball activity Communication, Critical thinking, Collaboration)	Oral work Practical Exercise Written test	Math Arts Work Experience	Follow reference no. 4 given below the table.	02.17.07
Topic : 5. Vocabulary Enrichment						Periods 35 min. : 5
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : 2.5 Word Basket, 3.4 Word Basket, 4.5 Word Basket						
Language Skills : • Listening skill • Speaking skill • Reading skill						
To enable learner to 1. practice the 'e', 'i', 'o', 'u' sound words and sentences. 2. develop their vocabulary.	Int. Book - Part 1 - Pg. no. 37, Int. Book - Part - 2 - Pg. no. 37, 52, Int. Book - Part - 3 - Pg. no. 25, 38	1. Flash Card game. 2. Feel the Board activity. 3. Board rush game. (Communication, Critical thinking, Collaboration)	Oral work, Activity, Daily observation	Craft Art EVS	Follow reference no. 5 given below the table.	02.17.09

Objectives of the Activities	Suggestive Activities For Teaching Learning Process	Parallel Activities (21 st Century Challenges and Concerns)	CCE	Correlation With Other Subject/s	References/Resources	Learning Outcome No.
	Listen and repeat words. Recognize the words. Match the pairs. Read aloud.					
Topic : 6. Introduction of Numerals						
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : 2.10 Numbers 11 to 20 4.2 Calendar						
Language Skills : • Listening skill • Speaking skill • Reading skill • Writing skill						
To enable learner to identify and tell numerals up to 50.	Int. Book-Part-1-Pg.no.45, Int. Book-Part- 2 - Pg. no. 45, 46 and Int. Book-Part - 3 - Pg.no.32 Listen, repeat and sing. Look, listen and learn. Match the numbers with their names and write them in the circle. Listen and match the number with the word. Listen, read and repeat. Look, count and write the number in words in the box. Read the names of the months, match them with the cards. Then number the cards from 1 to 12. Listen carefully and show the following in the calendar. Listen and answer.	1. Practice of more similar rhymes and songs. 2. Practice of numerals with more words or objects. 3. Counting numerals. 4. Comprehensive worksheet solving. (Communication, Critical thinking, Collaboration Social Skills)	Oral work, Activity, Daily observation Written test	Maths EVS	Follow reference no. 6 given below the table.	02.17.11

Periods 35 min. : 6						
Topic : 7. Sight Words						
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : 1.1 Bounce a Ball, 1.3 Let's Speak, 2.1 Birds can Fly, 2.3 Let's Speak, 2.4 The Lion and the Mouse, 2.7 Tony Tinker, 2.11 The Visit to Grandmother, 3.1 Action Song, 3.2 Activity Time, 3.6 Zoom, Zoom, Zoom, 4.1 The Squirrel 4.2 Calendar, 4.3 Let's Speak, 4.7 Crossing the Road						
Language Skills : • Listening skill • Speaking skill • Reading skill						
Objectives of the Activities	Suggestive Activities For Teaching Learning Process	Parallel Activities (21st Century Challenges and Concerns)	CCE	Correlation With Other Subject/s	References/Resources	Learning Outcome No.
To enable learner to read and understand familiar words at sight.	Int. Book-Part 1- Pg. no. 32, 35, 47, 50 Int. Book-Part 2- pg. no. 36, 41, 48, 49, 50, 55 Int. Book-Part 3- Pg. no. 31, 33, 34 and 42. Listen and say. Listen and repeat. Look, listen, repeat and enact.	1. Flash Card game 2. Slap the Board activity 3. Board Rush game (Information literacy, Collaboration)	Oral work, Activity, Daily observation	Other Languages EVS	Follow reference no. 7 given below the table.	02.17.12
Periods 35 min. : 8						
Topic : 8. Instructions						
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : 1.2., 1.6, 2.2, 2.8, 3.2 and 4.8 Activity Time						
Language Skills : • Listening skill • Speaking skill						
To enable learner to listen and follow instructions.	Int. Book- Part-1- Pg. no. 33, 39, 48 Int. Book- Part-2- Pg. no. 43, 50, Int. Book- Part-3- Pg.no.44 Activity Time	1. Who am I game? Game 2. Feel the Board activity 3. Board Rush game (Information literacy, Collaboration, social skills, Communication)	Oral work, Activity, Practical	Other Languages EVS Maths Craft	Follow reference no. 8 given below the table.	02.17.14
Periods 35 min. : 2						
Topic : 9. Story Telling						
Sub-topic (Refer to Integrated Book of Std. II) : 2.4 The Lion and the Mouse						
Language Skills : • Listening skill • Speaking skill						
To enable learner to listen, repeat and act.	Int. Book- Part - 2 - Pg. no. 35 and 36 Story time	1. Skit Presentation 2. Familiar story telling 3. Vocabulary game (Critical thinking, Collaboration, Communication, Creative Thinking)	Oral work Practical	Value Education EVS Other Languages	Follow reference no. 9 given below the table.	02.17.15

Sr. No.	References /Resources (DIKSHA App / Reference books) Links STD II	QR Code
1	See 2.3 Let's Speak on DIKSHA at https://diksha.gov.in/play/content/do_31287627221561344011845?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31287627221561344011845%26utm_campaign%3Dshare_content	
2	My English Book Two pg no. 3, 4, 9, 18, 19, 20, 21, 29, 35, 36 and 41	
3	See 2.8 Activity Time on DIKSHA at https://diksha.gov.in/play/content/do_31288759015428915212949?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31288759015428915212949%26utm_campaign%3Dshare_content	
4	See 4.3 Let's Speak on DIKSHA at https://diksha.gov.in/play/content/do_31287628849971200011907?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_31287628849971200011907%26utm_campaign%3Dshare_content	
5	My English Book Two page no. 10 , 22 , 37 ,42 and 55	
6	https://diksha.gov.in/explore/1?key=1.10%20Animal%20song https://diksha.gov.in/play/content/do_31287628025479168012008?referrer=utm_source%3Ddiksha_mobile%26utm_content%3Ddo_312816157237739520115018%26utm_campaign%3Dshare_contentSee%202.8%20Activity%20Time%20on%20DIKSHA%20at%20https:%2F%2Fdiksha.gov.in%2Fplay%2Fcontent%2Fdo_31288759015428915212949	
7	My English Book Two page no. 1, 4, 16, 19, 21, 26, 33, 35, 40, 48, 50, 51 and 59	
8	My English Book Two page no. 2, 8, 17, 28, 35 and 61	
9	My English Book 2 page no. 20 and 21	



शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - गणित

संवाद शिक्षक मित्रांशी

शालेय स्तरावर गणित विषयाचे अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. मुलांमध्ये गणिताची आवड निर्माण व्हावी, त्यांना गणिताची भीती वाटू नये यासाठी प्राथमिक स्तरावर प्रयत्न होणे गरजेचे आहे. इयत्ता पहिली ते पाचवीच्या स्तरावर विद्यार्थ्यांची प्रारंभिक गणितीय कौशल्ये विकसित होणे हे त्या त्या इयत्तेच्या अध्ययन निष्पत्ती विकसित होण्यासाठी अत्यंत महत्त्वाचे आहे. प्रारंभिक गणित हे फक्त गणितीय क्रियांपुरते मर्यादित नसून त्यामध्ये गणितीय आकलन, समस्या निराकरणासाठी गणितीय कौशल्यांचा वापर तसेच गणिताचा दैनंदिन व्यवहारामध्ये संबंध जोडणे या सर्वांचा समावेश होतो. एक व्यक्ती म्हणून पूर्णपणे विकसित होण्याची क्षमता, समाधानी व सुफल जीवन जगण्यासाठी आणि आपल्या समाजात संपूर्णपणे भाग घेण्याची क्षमता यासाठी साक्षरता आणि अंकगणितीय कौशल्ये महत्त्वपूर्ण आहेत. अशा वेगवेगळ्या गरजा भागविण्यासाठी गणिताच्या अभ्यासात अध्यापन शिकण्याची प्रक्रिया समृद्ध करणे महत्त्वाचे आहे. राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा २००५ व नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० यांमध्ये मुलांची प्रारंभिक गणितीय साक्षरता व कौशल्ये विकसित होण्यासाठी प्रकर्षाने लक्ष देण्याची गरज नमूद करण्यात आली आहे.

आपण विद्यार्थ्यांना त्यांच्या मातृभाषेच्या माध्यमातून गणित शिकवत आहात. शिक्षकांची भाषा समजणे, ती बोलता येणे, पुस्तकातील किंवा शिक्षकाने फलकावर लिहिलेली भाषा वाचता येणे आणि स्वतःचे गणिताविषयीचे विचार अभिव्यक्त करणे, या विद्यार्थ्यांच्या गणित विकासातील महत्त्वाच्या चार पायऱ्या आहेत. त्यांमुळे गणित विषय आत्मसात करणे मुलासाठी सोपे होऊन जाते. समजूत ही पहिली पायरी पायाभूत असल्यामुळे अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेत समजुतीला प्राधान्य दिले गेले पाहिजे. दुसरी पायरी तितकीच महत्त्वाची असल्यामुळे विद्यार्थ्यांना बोलते करण्याची जबाबदारी आपणावर आपोआप येऊन पडते. वाचता येणे या तिसऱ्या पायरीसाठी भरपूर कालावधी देणे जरूरीचे ठरते. विद्यार्थ्यांच्या गणितीय विकासातील चौथी पायरी म्हणजे विद्यार्थ्यांला गणिती विचार अभिव्यक्त करता येणे, ही पायरी ओलांडण्यासाठी बराच काळ द्यायला हवा.

गणित शिकणे आनंददायी होण्यासाठी...

- ❖ इयत्ता पहिली ते पाचवीसाठी प्रामुख्याने आपण वेगवेगळ्या खेळांच्या माध्यमांतून, मुलांना निरनिराळ्या कृती करायला लावून, त्यांना परिसरातील गणित बघण्याची दृष्टी विकसित करायला लावून, विषय शिकविला गेला तर त्यांना गणिताची गोडी लागेल. तसेच गणनपूर्व तयारी करून घेताना त्यांच्या निरीक्षणशक्तीला वाव देणे, त्यांना अंदाज बांधण्याची संधी देणे, त्यांच्यापुढे त्यांना कुतूहल वाटेल असे अनुभव ठेवणे, विविध प्रश्नांची मालिका तयार होईल असे प्रसंग उभे करणे, त्यांच्यातील संशोधक

वृत्ती जागृत करणे ही उद्दिष्टे डोळ्यांसमोर ठेवली तर पुढील इयत्तांमधील गणितीय आव्हाने ती सहजपणे पेलू शकतील.

- ❖ गणितीय गाणी, गोष्टी, खेळ, वस्तूंची हाताळणी, वस्तूंची जोडणी, प्रत्यक्ष कृती यांतून गणित शिक्षण होणे गरजेचे आहे. पंचेंद्रियांच्या वापरातून गणित शिक्षण दिले पाहिजे. संख्या, त्यांवरील क्रिया, त्यासाठी वापरली जाणारी गणितीय भाषा यांचा मुलांना चांगला परिचय झाला पाहिजे. गणित हा दैनंदिन जीवनाचा अविभाज्य घटक आहे याचा त्यांना अनुभव मिळाला पाहिजे. केवळ आकडेमोड म्हणजे गणित नाही हे आपण लक्षात घेऊन त्यांना गणितीय तार्किक विचार करण्यासाठी प्रवृत्त केले पाहिजे. त्यासाठीचे अनुभव आपल्या अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेतून द्यायला हवेत.
- ❖ वस्तूंची मोजणी करण्यातील, गणितीय क्रिया करण्यातील आनंद त्यांना मिळाला पाहिजे. मूल स्वतः जितके क्रियाशील राहिल तितके त्याचे अध्ययन सोपे होईल. छोट्या छोट्या कृतींतून, अनुभवांतून मूल अध्ययनासाठी कसे उत्सुक होईल हे आपण बघितले तर भविष्यात विद्यार्थी गणित आवडीने शिकेल. मुलाला आपण विचार कशाचा करायचा (What to think) कडून विचार कसा करायचा (How to think) कडे जाण्यास मदत केली पाहिजे. तसे झाले तर ते आपली शैक्षणिक वाटचाल आनंदाने, सुलभतेने करेल हे नक्की.
- ❖ **मूल्यमापन** : या वयोगटातील मुलांचे मूल्यमापन हे सातत्यपूर्ण व सर्वकष तसेच इतर विषयांशी समवाय साधणारे असावे. विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन हे त्यांच्या नकळत झाले पाहिजे. त्यांना त्याचा कसलाही ताण वाटणार नाही याची काळजी घेत हसत-खेळत, दररोज, आपल्या निरीक्षणातून ही प्रक्रिया पार पडली पाहिजे. मूल एखादी कृती किती सहजपणे करते, त्याला अचूक अंदाजापर्यंत पोहचता येते का, गणितीय क्रिया त्याला सहजपणे करता येतात का, गणितीय भाषा त्याला समजते का, बोलता येते का, तो स्वतःची स्वतः उदाहरणे बनवू शकतो का, गणितीय अर्थ व संवाद त्याला साधता येतो का; या आणि अशा अनेक मुद्द्यांच्या आधारे विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन होणे आवश्यक आहे. मूल्यमापनातून सुद्धा मूल शिकू शकते हा दृष्टिकोन महत्त्वाचा आहे. या आधारे आपल्याला आपल्या अध्ययन अनुभवांची रचना करणे व गणित शिकणे आनंददायी होण्यासाठी वातावरण निर्मिती करणे सहज शक्य आहे.

आपल्या वर्गामध्ये पुढील आंतरक्रिया आनंददायी गणित शिक्षणाची पुढील दिशा ठरविण्यास आपणांस मदत करतील.

आपल्या वर्गात मुले...

- ✓ केवळ घोकंपट्टीने नियम, सूत्रे पाठ न करता त्यामागील तत्त्व स्वतः शोधतात, पडताळून पाहतात.
- ✓ शिकलेले गणितीय तत्त्व-नियम व्यवहारात वापरतात.
- ✓ शिक्षकांना प्रश्न विचारण्यास व उत्तर सांगण्यास घाबरत नाहीत.

- ✓ आजूबाजूच्या परिसरामध्ये गणित शोधतात व त्याचा आनंद घेतात.
- ✓ अर्थपूर्ण प्रश्न मांडतात व सोडवतात.
- ✓ परस्परांमध्ये गणिताविषयी संवाद साधतात.
- ✓ गणिती कोडे, खेळ यांचा आनंद घेतात.
- ✓ शिक्षक प्रत्येक मूल गणित शिकू शकते या विश्वासाने प्रत्येक मुलाला सहभागी करून घेतात.
- ✓ शिक्षक गणित अध्ययनाच्या विविध पद्धती उदा. गटचर्चा, प्रकल्प, निरीक्षण, शोधन, प्रश्न, कृती-आधारित समस्या निराकरण इ. गणित शिकणे आनंददायी होण्यासाठी वापरतात.
- ✓ साहित्याचा व तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर करतात.
- ✓ शिक्षक, मूल स्वतः कसे शिकू शकेल, त्याला माहित असलेल्या माहितीवरून संबोध कसे स्पष्ट करता येतील याचा विचार करतात.
- ✓ विद्यार्थ्यांनाही पूरक कृती, उपक्रम, कोडी, गाणी, गोष्टी तयार करण्यास प्रोत्साहन देतात.

गणित म्हणजे केवळ आकडेमोड, सूत्रे व तांत्रिक पद्धती यांच्याही पलीकडे जाऊन असे काहीतरी आहे की जे विद्यार्थ्यांना तर्कविचार, चिकित्सक विचार, कार्यकारणभाव जोडणे, सौंदर्यदृष्टी जोपासणे, पडताळा घेणे यांसाठी प्रोत्साहित करते. गणिताच्या या उद्दिष्टांकडून **विचारांचे गणितीकरण (Mathematization of Thinking)** या उच्चतम ध्येयापर्यंत पोहोचण्यास मदत करण्याकरिता सदर हस्तपुस्तिका आपणास मार्गदर्शक ठरेल अशी आशा आहे. हस्तपुस्तिकेत क्षेत्रांनुसार, घटकांनुसार पूरक कृती, उपक्रम दिले आहेत. कोणती अध्ययन निष्पत्ती साध्य करायची आहे याचाही विचार केला आहे. गणितातील संबोध व दैनंदिन जीवन यांची सांगड घातलेली आहे. नवीन तंत्रज्ञान, QR Code याचा योग्य समन्वय साधला आहे.

सदर कृती या नमुन्यादाखल आहेत. यांच्यासारख्या अधिकाधिक कृतींची रचना करून आपण आनंददायी गणित शिक्षण व एकविसाव्या शतकासाठी आवश्यक कौशल्ये आत्मसात करण्यासाठी मुलांना नक्कीच मदत करू शकाल हा विश्वास वाटतो...

‘आनंददायी गणित शिक्षणासाठी शुभेच्छा!’



इयत्तानिहाय सर्वसामान्य उद्दिष्टे

- १) संख्याबोध होणे. (संख्यांचे ज्ञान होणे, दर्शनी किंमत व स्थानिक किंमत यांचे ज्ञान होणे.)
- २) आंतरराष्ट्रीय व रोमन संख्याचिन्हांची ओळख होणे.
- ३) गणितातील मूलभूत क्रियांचे आकलन होणे व त्या क्रिया करता येणे. (बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार)
- ४) विविध राशींच्या मापनाच्या प्रमाणित एककांची ओळख होणे, त्यांचा उपयोग करता येणे व रूपांतर (conversion) करता येणे.
- ५) भौमितिक साधनांच्या साहाय्याने भौमितिक आकार काढता येणे.
- ६) कोन व कोनांचे प्रकार ओळखणे व साधनांचा उपयोग करून कोन काढता येणे.
- ७) अपूर्णाकांचा संबोध स्पष्ट होणे, त्यांची तुलना करता येणे व त्यांवरील क्रिया करता येणे.
- ८) परिमिती व क्षेत्रफळाचे संबोध स्पष्ट होणे (चौरस व आयत) व त्यांवरील उदाहरणे सोडविता येणे.
- ९) चित्ररूप माहिती ओळखून तिचा अर्थ लावता येणे व वाचन करता येणे.



पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती

क्षेत्र - भूमिती

अंदाजे तासिका : ७

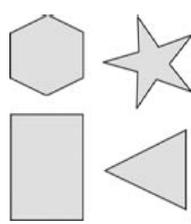
घटक : भौमितिक आकृत्यांची ओळख

उपघटक : आयत, चौरस, त्रिकोण

उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :

- सभोवतालच्या परिसरातील आकार आणि कार्डीशीटचे कापलेले त्रिकोण, चौरस, आयत या आकारांतील साम्य व फरक
- चौरस, आयत यांचे कर्ण
- कर्णाच्या संख्येवरून द्विमितीय आकार

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>१. आयत, चौरस, त्रिकोण या द्विमितीय आकृत्या ओळखता येणे.</p> <p>२. आयत, चौरस, त्रिकोण यांचे वर्गीकरण करता येणे.</p> <p>३. द्विमितीय आकार तयार करता येणे.</p> <p>४. आयत, चौरस, त्रिकोण यांच्या कडा व कोपरे यांची अनौपचारिक ओळख होणे.</p> <p>५. आयत, चौरस, त्रिकोण यांच्या कडा व कोपरे यांची संख्या मोजता येणे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> कार्डीशीटच्या साहाय्याने आयत, त्रिकोण, चौरस बनवून परिसरातील त्याच्यासारख्या असणाऱ्या वस्तूंची नावे विचारावीत. त्यांमधील साम्याची चर्चा करावी. जिओ बोर्डच्या साहाय्याने वेगवेगळे आकार तयार करण्यास सांगून कडा व कोपरे दाखवण्यास सांगावे. आयत व चौरस यांच्या कडा एकमेकांना जोडून आयत व चौरस एकमेकांपासून भिन्न कसे आहेत याचा प्रत्यक्ष अनुभव द्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> रंगीत घोटीव कागदापासून आयत, त्रिकोण, चौरस बनवून तयार होणाऱ्या आकृतीच्या कडा व कोपऱ्यांची संख्या लिहिण्यास सांगावे. दोन समान भागात विभागी करता येणाऱ्या वस्तूंची यादी करण्यास सांगावी. 	<p>निरीक्षण, प्रकल्प, स्वाध्याय, प्रात्यक्षिक प्रकल्प</p>	<p>परिसर अभ्यास : परिसरातील झाडे, इमारती इ.चे निरीक्षण करणे. कार्यानुभव : कार्डीशीटच्या साहाय्याने विविध आकार बनविणे.</p>	 	०३.७१.०२

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकथ मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<ul style="list-style-type: none"> कार्डशीटवर तयार केलेल्या आयत व चौरस यांचे समोरासमोरील कोपरे जोडले की घडी पडलेल्या ठिकाणी कर्ण तयार होतो हे कृतीद्वारे दाखवावे. 					
क्षेत्र - भूमिती						
घटक : सममिती उपघटक : द्विमितीय आकृत्या उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्क्याच्या आधारे) : <ul style="list-style-type: none"> दिलेल्या वस्तू, आकृती यांची तंतोतंत जुळणाऱ्या दोन समान भागात विभागणी 						
१. विविध आकृत्या व आकारांमधील सममिती ओळखता येणे. २. बंदिस्त व खुल्या आकृत्यांची ओळख होणे. ३. बंदिस्त व खुल्या आकृत्या असे वर्गीकरण करता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> आकृतीमध्ये दाखवल्याप्रमाणे कार्डशीट कापून घ्यावे.  <ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थ्यांना कापलेले भाग द्यावेत. त्यांचे घडी घालून झालेले दोन भाग 	<ul style="list-style-type: none"> दोन समान भागात विभागणी करता येणाऱ्या वस्तूची यादी करा. मराठी व इंग्रजीमधील कोणकोणती अक्षरे सममितीच्या स्वरूपात दाखविता येतात. ते प्रत्यक्ष दाखवावेत. विद्यार्थ्यांजवळ दोरा देऊन प्रथम दोऱ्याची टोके न बांधता 	स्वाध्याय, निरीक्षण, प्रात्यक्षिक	चित्रकला : सममितीच्या साहाय्याने चित्रकलेतील प्रमाणबद्धता सांगता येणे. कार्यानुभव : कार्डशीटच्या साहाय्याने समान भागात विभागणी	 	०३.७१.०२

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक	
	<p>एकमेकांशी तंतोतंत जुळतील, अशा घड्या कित्ती घालता येतील याचा अनुभव द्यावा.</p>  <ul style="list-style-type: none"> ठिपक्यांच्या साहाय्याने अर्धी आकृती काढून अर्धी आकृती विद्यार्थ्यांना पूर्ण कः 	<p>कोणतीही आकृती तयार करण्यास सांगावे. नंतर दोन्ही टोके बांधून आकृती तयार करण्यास सांगावी. त्यावरून बंदिस्त आकृती व खुली आकृती समजण्यास मदत करावी.</p> <ul style="list-style-type: none"> दोऱ्याच्या साहाय्याने सममिती असणारी बंदिस्त आकृती तयार करावी. 		करता येणारे आकार तयार करता येणे. कला : रंगोळीच्या साहाय्याने सममितीतील प्रमाणबद्धता समजणे.			

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकथ मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>एकक (९९) होईपर्यंत करावी. आता ही संख्या १ ने वाढव असे सांगावे. ती होईल ९ दशक १० एकक. १० एकक = १ दशक. म्हणून दहा सुट्यांचा १ दशक दांडा तयार करून ती संख्या होईल १० दशक हे सांगावे.</p> <p>आता हे १० दशक एकत्र जोडले की १ शतकपाटी तयार होते हा अनुभव द्यावा. 'ही शतक पाटी कोणत्या घरात ठेवू या?' असा प्रश्न विचारावा. दशकाच्या घरशेजारी डावीकडे आणखी एक नवीन घर आखावे व त्याची ओळख करून द्यावी. (नाव सांगावे) शतक पाटी या शतकाच्या घरात ठेवावी व तयार झालेली संख्या अंकांत लिहायला सांगावी.</p> <p>४. दिलेल्या अंकांपासून लहानांत लहान व मोठ्यांत मोठी संख्या तयार करता येणे.</p>	<p>असल्यास किती रुपये आहेत ते सांगावे.) ती संख्या ज्या विद्यार्थ्यांकडे असेल, त्या विद्यार्थ्यांच्या शेजारी उभे राहावे. उदा., पहिल्या विद्यार्थ्यांकडे ₹ १०० च्या पाच नोटा असल्यास त्या दाखवून त्याने मोठ्याने 'पाचशे रुपये' असे म्हणावे. मग '५००' व 'पाचशे' ही काई असणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या शेजारी उभे राहावे. पुन्हा एकदा सर्वांना नोटा व काई दाखवून मोठ्याने वाचतील. ही कृती सर्व काई संपेपर्यंत सुरू ठेवावी.</p> <ul style="list-style-type: none"> कोणतीही ३ अंक-काई घ्यायला सांगा. त्यांपासून एक, तीन अंकी संख्या तयार करायला व अंकात लिहायला सांगा. आता त्यांच्या जागा बदलून जास्तीत जास्त तीन 	<p>परिसर अभ्यास : गावातील वेगवेगळ्या झाडांची संख्या मोजण्यास सांगणे.</p>			  	

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकथ मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक						
<p>५. संख्यांचा लहान मोठेपणा सांगता येणे. ६. '<, >, =' या चिन्हांचा वापर करता येणे. ७. संख्येच्या लागतची पुढची व लागतची मागची संख्या सांगता येणे. ८. १००० पर्यंतच्या तीन किंवा चार संख्यांचा चढता- उतरता क्रम लावता येणे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> वरील हीच कृती ₹ १ व ₹ १० च्या नोटा वापरून करावी. ₹ १० च्या १० नोटा झाल्यावर प्रश्न विचारावा, आता काय करशील? हा शंभर रुपयाचा गूढा कोणत्या घरात ठेवशील? <table border="1"> <tr> <td>शतक</td> <td>दशक</td> <td>एकक</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table> <ul style="list-style-type: none"> अशी चौकट आखून घ्यावी. विद्यार्थ्यांसमोर ₹ १०० च्या २ नोटा ठेवाव्यात. या नोटा चौकटीत योग्य घरात मांडून तयार होणारी संख्या अंकात लिहायला सांगावी. तिचे वाचन कसे करशील? हा प्रश्न विचारावा. 'दोनशे' असे वाचन करतात हे सांगावे. ₹ १०० च्या नोटांची 	शतक	दशक	एकक				<p>अंकी संख्या तयार करून लिहायला सांगावे. (सर्व संख्या एका चौकटीत लिहाव्यात.)</p> <ul style="list-style-type: none"> चौकटीतील अंकात लिहिलेल्या संख्यांचे मोठ्या आवाजात वाचन करायला सांगावे. चौकटीतील अंकात लिहिलेल्या संख्यांचे अक्षरात लेखन करायला सांगावे. चौकटीतील प्रत्येक संख्येच्या लागतची पुढची व लागतची मागची संख्या लिहायला सांगावी. चौकटीतील प्रत्येक संख्येच्या मागील कोणत्याही तीन संख्या लिहायला सांगाव्या. चौकटीतील प्रत्येक संख्येच्या पुढील कोणत्याही तीन संख्या लिहायला सांगाव्या. 			    	
शतक	दशक	एकक										

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती संख्या व 'शे' चा वापर करण संख्या वाचनाचा अनुभव द्यावा. आता ₹ १०० च्या नोटांची संख्या बदलून वरील कृती पुन्हा पुन्हा करून घ्यावी. • ५-५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. प्रत्येक गटात पाटीवर किंवा फर्शीवर अशी चौकट <table border="1" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td>शतक</td> <td>दशक</td> <td>एकक</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	शतक	दशक	एकक				अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा • चौकटीतील प्रत्येक संख्येचा तयार झालेल्या इतर संख्यांशी लहान- मोठेपणा <, > या चिन्हांनी दाखवायला सांगावा. • चौकटीतील तयार झालेल्या संख्यांमधील सर्वात लहान संख्या व सर्वात मोठी शोधायला सांगावे. चौकटीतील संख्यांची चढत्या व उतरत्या क्रमाने मांडणी करायला सांगावे. • सुरुवातीच्या ३ अंक कार्डापासून सर्वात लहान व सर्वात मोठी तीन अंकी संख्या तयार करून लिहायला सांगावे. • चौकटीतील सर्व संख्यांतील प्रत्येक अंकाची स्थानिक किंमत व विस्तारित रूप लिहायला सांगावे.	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
शतक	दशक	एकक										
	<p>आखावी. प्रत्येक गटात ३ छोटी खोकी असावीत. प्रत्येक खोक्यात ₹ १०० च्या, ₹ १० च्या व ₹ १ च्या प्रत्येकी ९ नोटा असाव्यात.</p> <p>i) गटातील पहिला विद्यार्थी प्रत्येक खोक्यांतून ₹ १००, ₹ १० व ₹ १ च्या काही नोटा काढून दुसऱ्या विद्यार्थ्यांच्या हातात देईल.</p>											

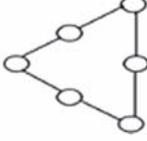
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकथ मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<p>ii) दुसरा विद्यार्थी त्याच्याकडील नोटा आखलेल्या चौकटीत योग्य प्रकारे ठेवील.</p> <p>iii) तिसरा विद्यार्थी किती रुपये तयार झाले ते मोठ्याने सांगेल.</p> <p>iv) चौथा विद्यार्थी एकलेली संख्या अंकात लिहील.</p> <p>v) पाचवा विद्यार्थी अंकातील संख्या अक्षरात लिहील.</p> <p>अशाप्रकारे एक फेरी पूर्ण झाल्यावर क्रमांक २ चा विद्यार्थी खोक्यातून नोटा काढेल व कृती पुढे सुरु राहील. (एकाच खोक्यात ₹ १००, ₹ १० व ₹ १ च्या सर्व नोटा मिसळून ठेवूनही ही कृती करता येईल.)</p> <p>• कोणतीही ३ अंकी संख्या नोटांच्या साहाय्याने घेऊन ती अंकात लिहायला सांगावी. आता ही संख्या</p>	<p>एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा</p> <ul style="list-style-type: none"> ५-५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. प्रत्येक गटाला गटनायक नेमावा. पहिला टोकळा - १,२,३,४,५,६ दुसरा टोकळा - ०,१,२,७,८,९ तिसरा टोकळा - ३,४,५,६,७,८ हे अंक लिहिलेले तीन टोकळे घ्यावेत. एकाच वेळी हे तिन्ही टोकळे फरशीवर अशा रीतीने टाकावेत की सर्व विद्यार्थ्यांना प्रत्येक टोकळाच्या वरच्या पृष्ठभागावरील अंक दिसतील. या तीनही अंकांपासून प्रत्येक गटाने अंकांचे स्थान बदलून तीन अंकी संख्या तयार कराव्यात. एक मिनिटात जो गट सर्वाधिक संख्या तयार करेल तो गट विजयी घोषित करावा. 				

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आह्वाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक						
	<p>‘२ शतकांनी वाढव आणि तयार झालेली संख्या अंकांत लिही’ असे सांगावे. पुढे आता ही संख्या ‘८ एककांनी वाढव, ४ दशकांनी वाढव’ अशा सूचना द्याव्यात. प्रत्येक वेळी तयार झालेली संख्या</p> <table border="1" data-bbox="715 1310 810 1534"> <tr> <td>शतक</td> <td>दशक</td> <td>एकक</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table> <p>या स्वरूपात लिहायला सांगावी. अशी कृती ९ शतक ९ दशक व ९ एकक (९९९) होईपर्यंत करून घ्यावी. आता ‘ही संख्या १ ने वाढव’ असे सांगावे. आता संख्या ९ शतक ९ दशक १० एकक होईल. १० एकक = १ दशक म्हणून दहा सुट्यांचा १ दशक (१० ची नोट) तयार करून ती संख्या होईल. ९ शतक १० दशक.</p>	शतक	दशक	एकक				(प्रत्येक ठोकळ्यावरील अंक एकदाच वापरावा किंवा एकापेक्षा जास्त वेळा वापरावा या दोन्ही प्रकारे हा खेळ खेळता येईल.)				
शतक	दशक	एकक										

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक								
	<p>आता १० दशक = १ शतक. म्हणून १० दशकांचा १ शतक (१०० ची नोट) तयार करून ती संख्या होईल- १० शतक 'आता काय करशील?' हा प्रश्न विचारावा. मुलांकडून उत्तर न आल्यास हे 'आणखी थोडक्यात मांडता येतील का?' असे विचारावे.</p> <ul style="list-style-type: none"> १० शतक पाठ्यांचा १ सहस्रठोकळा तयार होतो, हा सहस्रठोकळा कोणत्या घरात ठेवू या? असा प्रश्न विचारावा. <table border="1" data-bbox="1023 1182 1125 1579"> <tr> <td>सहस्र/हजार</td> <td>शतक</td> <td>दशक</td> <td>एकक</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table> <p>शतकाच्या घराशेजारी डावीकडे आणखी एक नवीन घर आखावे. त्याची ओळख मुलांना करून द्यावी व सहस्रठोकळा हजाराच्या/सहस्राच्या घरात ठेवावा.</p>	सहस्र/हजार	शतक	दशक	एकक									
सहस्र/हजार	शतक	दशक	एकक											

क्षेत्र - संख्यांवरील क्रिया		अंदाजे तासिका : ५				
घटक : बेरीज उपघटक : बिनहातच्याची बेरीज, हातच्याची बेरीज, शाब्दिक उदाहरणे. उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • बिनहातच्याची बेरीज • हातच्याची बेरीज • शाब्दिक उदाहरणे.	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	१. बेरजेची शाब्दिक उदाहरणे तयार करता येणे व सोडविता येणे. २. ३ अंकी संख्यांमध्ये ३ अंकी संख्या मिळविता येणे. (उत्तर १००० पर्यंत)	• ५-५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. तीन टोकळे घ्यावेत टोकळ्याला ६ पृष्ठभाग असतात. त्या प्रत्येक पृष्ठभागावर खालील पद्धतीने अंक लिहावेत. पहिला टोकळा - १ श, २ श, ३ श, ४ श, ३ श, ४ श दुसरा टोकळा - ० द, १ द, ३ द, ७ द, ९ द, ९ द तिसरा टोकळा - तिसरा टोकळा - २ ए, ४ ए, ५ ए, ६ ए, ८ ए, ८ ए तिन्ही टोकळे एकाच वेळी फरशीवर अशारीतीने	• १००, २००..... ९०० अशी पूर्ण शतक संख्यांची गटांच्या संख्येइतकी संख्याकार्डे संच तयार करावीत. प्रत्येक संचात नऊ संख्या कार्डे असतील. गटनायकांना सर्व संख्याकार्डे, संख्या दिसणार नाहीत अशा रीतीने मिसळून ठेवण्यास सांगावे. शिट्टी वाजविल्यावर प्रत्येक गटनायकाने १ संख्याकार्डे उचलून त्यावरील संख्या गटातील सर्वांना दाखवावी. ३ मिनिटांत त्या संख्येइतकी बेरीज येणाऱ्या संख्यांच्या जास्तीत जास्त जोड्या शोधायला सांगाव्यात.	कृती, निरीक्षण, उपक्रम, प्रात्यक्षिक, स्वाध्याय,	परिसर अभ्यास : पर्यावरणीय समस्यांवर आधारित उदाहरणे देणे.	०३.७१.०१

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकथ मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	टाकावेत की सर्व विद्यार्थ्यांना प्रत्येक टोकळ्याच्या वरच्या पृष्ठभागावरील संख्या दिसतील. या तीनही पृष्ठभागावरील संख्या विद्यार्थ्यांना लिहायला सांगायला व त्यापासून एक तीन अंकी संख्या तयार करायला सांगावी. पुन्हा हीच कृती करावी. पुन्हा टोकळे टाकावेत व आणखी एक तीन अंकी संख्या तयार करायला सांगावी. आता या दोन्ही संख्यांची उभ्या मांडणीत बेरीज करायला सांगावे. गटप्रमुखांनी उत्तरांची पडताळणी करावी.	वेळ संपल्यावर प्रत्येक गटाला त्याने तयार केलेल्या अचूक जोड्यां- इतके गुण द्यावेत. आता त्या संख्येचे संख्याकार्ड बाजूला ठेवावे उरलेल्या संख्याकार्डसोबत खेळ पुन्हा सुरू करावा. शेवटी ज्या गटाला सर्वात जास्त गुण मिळतील तो गट विजयी होईल.		भाषा : विविध शब्दांचा वापर करून बेरजेच्या गोष्टी/ कहाण्या तयार करणे.		
३. ३ अंकी संख्यांमध्ये २ अंकी संख्या मिळविता येणे. (उत्तर १००० पर्यंत)	पुन्हा टोकळे टाकावेत व आणखी एक तीन अंकी संख्या तयार करायला सांगावी. आता या दोन्ही संख्यांची उभ्या मांडणीत बेरीज करायला सांगावे. गटप्रमुखांनी उत्तरांची पडताळणी करावी.	• १२३ + २४५ ही बेरीज फळ्यावर लिहावी. तोंडी बेरीज करायची असल्याची सूचना मुलांना द्यावी. सर्वात आधी हात वर करणाऱ्या विद्यार्थ्याला प्रथम संधी द्यावी. उत्तर अचूक आल्यास २ गुण द्यावेत. उत्तर चुकल्यास १ गुण कमी करावा व पुढच्या विद्यार्थ्यांस संधी द्यावी. पुढे खेळ चालू ठेवावा व वापरावा.				

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
४. ३ अंकी संख्यांमध्ये ३ अंकी संख्या मिळविता येणे. (उत्तर १००० पर्यंत)	शतक टोकळा - १ श, २ श, १ श, २ श, १ श, २ श, दशक व एककाचे ठोकळे यापूर्वीच्या कृतीतीलच वापरावेत. यावेळी तीन अंकी ३ संख्या तयार करायला सांगाव्यात व या तिन्ही संख्यांची उभ्या मांडणीत बेरीज करायला सांगावी. गटप्रमुखाने उत्तरांची पडताळणी करावी.	खेळाच्या शेवटी सर्वात जास्त गुण मिळविणारा विद्यार्थी विजयी घोषित करावा. चालवा डोकं : ४४४, १२३, ५५५, २३४, ३३६ व ३४२ या संख्या वर्तुळांत अशा प्रकारे लिहा, की प्रत्येक बाजूवरील संख्यांची बेरीज ६७८ होईल.  मुलांना असे एक त्रिकोण कोडे तयार करायला सांगा. गोष्ट : जादूगार दुकानदार एके दिवशी ज्ञानदाच्या घरी अचानक पाहुणे आले. आईने स्वयंपाकाची तयारी सुरु केल्यावर लक्षात आले की तेल आणि तांदूळ खूपच कमी				

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभावास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकथ मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
		<p>आहेत. आईने ज्ञानदाला जवळच्या दुकानातून तेल व तांदूळ आणायला पाठविले. ज्ञानदाने दुकानदार काकांकडून २१३ रुपयांचे तांदूळ आणि १३४ रुपयांचे तेल विकत घेतले व काकांना विचारले, “काका किती रुपये झाले?” दुकानदार काकांनी शोडा विचार केला आणि म्हणाले, “२१३ आणि १३४ मिळून ३४७ रुपये झाले!” काकांनी इतक्या पटकन बेरीज केलेली पाहून ज्ञानदाला आश्चर्य वाटले, पण लगेचच तिने दुकानदार काकांना ३४७ रुपये दिले. तांदूळ आणि तेल जवळच्या कापडी पिशवीत ठेवले आणि घराकडे निघाली. येताना रस्त्यात ती हाच विचार करत होती की 'ना पाटी-पेंसिल</p>				

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा घेतली, ना वही पेन! मग इतक्या पटकन कशी बेरीज केली दुकानदार काकांनी? घरी आल्यावर तिने पिशवी आईकडे दिली आणि पाटी- पेन्सिल घेऊन २१३ आणि १३४ यांची उभी मांडणी करून बेरीज करण पाहिली आणि काय आश्चर्य! बेरीज ३४७ इतकीच आली. आता मात्र तिची खात्री झाली की दुकानदार काकांनी नक्कीच काही तरी जादू केली आणि जादूनेच एकूण रक्कम शोधली. तुला काय वाटतं, दुकानदार काकांना खरंच जादू येत असेल? दुकानदार काकांनी पाटी-पेन्सिल, वही-पेन न घेता एकूण रक्कम कशी शोधली असेल ते ज्ञानदाला समजावून सांग.	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	---------------------------------------------------------------------	---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-------------------------------------------------------	-----------------------	-------------------------------	--------------------------------

अंदाजे तासिका : ५						
<p>घटक : वजाबाकी</p> <p>उपघटक : बिनहातच्याची वजाबाकी, हातच्याची वजाबाकी, शाब्दिक उदाहरणे.</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> बिनहातच्याची वजाबाकी हातच्याची वजाबाकी शाब्दिक उदाहरणे. 						
<p>पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)</p>	<p>घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती</p>	<p>अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा</p>	<p>सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने</p>	<p>इतर विषयांशी समवाय</p>	<p>संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने</p>	<p>अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक</p>
<p>१. वजाबाकीची शाब्दिक उदाहरणे तयार करता येणे व सोडविता येणे.</p> <p>२. तीन अंकी संख्येतून तीन अंकी संख्या वजा करता येणे.</p> <p>३. तीन अंकी संख्येतून दोन अंकी संख्या वजा करता येणे.</p> <p>४. तीन अंकी संख्येतून एक अंकी संख्या वजा करता येणे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ५-५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. शतक टोकळा क्र-१ ५ श, ६ श, ७ श, ८ श, ९ श, ९ श शतक टोकळा क्र-२ ० श, १ श, २ श, ३ श, ४ श, ५ श दशक टोकळा - ० द, १ द, ३ द, ७ द, ९ द, ९ द एक टोकळा - २ ए, ४ ए, ५ ए, ६ ए, ८ ए, ८ ए वरीलप्रमाणे ४ टोकळे तयार ठेवावेत. यापैकी तीन टोकळे एकाच वेळी फरशीवर अशा रीतीने टाकावेत की सर्व विद्यार्थ्यांना प्रत्येक टोकळ्याच्या वरच्या 	<p>चालवा डोकं :</p> <p>आम्ही दोघे भाऊ, हसत-खेळत राहू,</p> <p>वजाबाकी आमची ३०० येते, बेरीज तेवढीच देऊ!</p>  <p>ओळखा पाहू आम्ही कोण ?</p> <ul style="list-style-type: none"> ५-५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. त्यांच्यासमोर १ ते १०० संख्या लिहिलेली संख्याकाई पसरवून ठेवावीत. एका गटाला घेऊन खेळ सुरू करावा. 'वजाबाकी २० येईल अशा संख्याकाईच्या जास्तीत जास्त जोड्या उचला.' २ मिनिटांत जो विद्यार्थी जास्तीत जास्त जोड्या 	<p>कृती, निरीक्षण, उपक्रम, प्रात्यक्षिक, स्वाध्याय</p>	<p>परिसर</p> <p>अभ्यास :</p> <p>पर्यावरण-विषयक जाणीव जागृती निर्माण होईल अशी उदाहरणे देणे.</p> <p>भाषा :</p> <p>वजाबाकीच्या गोष्टी/कहाण्या तयार करणे.</p>	   	<p>०३.७१.०१</p>

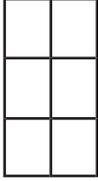
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<p>पृष्ठभागावरील संख्या दिसतील. (यावेळी शतक ठोकळा क्र. १ वापरावा) या तीनही पृष्ठभागावरील संख्या विद्यार्थ्यांना लिहायला सांगायला व त्यापासून एक तीन अंकी संख्या तयार करायला सांगावी. पुन्हा हीच कृती करावी. पुन्हा ठोकळे टाकावेत व आणखी एक तीन अंकी संख्या तयार करायला सांगावी. (यावेळी शतक ठोकळा क्र. २ वापरावा) आता या दोन्ही संख्यांची तुलना करून मोठ्या संख्येतून लहान संख्या वजा करायला सांगावी. गटप्रमुखांनी उत्तरांची पडताळणी करावी. गटांना नावे देऊन प्रत्येक गटातील अचूक उत्तरांची संख्या गटाच्या नावासमोर फळ्यावर लिहावी. सर्वात जास्त अचूक उत्तरे देणाऱ्या गटाला विजयी घोषित करावे.</p>	<p>उचलेल तो विजयी! प्रत्येक गटासोबत हा खेळ खेळावा. प्रत्येक गटातील विजेत्यांसोबत पुन्हा खेळ खेळावा. सर्वात शेवटी जो विद्यार्थी सांगितलेल्या संख्येइतकी वजाबाकी येणाऱ्या संख्याकार्डाच्या जास्तीत जास्त जोड्या उचलेल तो अंतिम विजेता होईल.</p>				

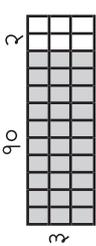
अंदाजे तासिका : ८						
घटक : गुणाकार						
उपघटक : गुणाकार संबोध, गुणाकार गुणधर्म, शाब्दिक उदाहरणे, २ अंकी संख्येला गुणणे.						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> गुणाकार संबोध गुणाकार पाठे गुणाकार गुणधर्म शून्याचा गुणाकार गुणधर्म शाब्दिक उदाहरणे पूर्ण दशकाच्या गुणाकाराचा गुणधर्म २ अंकी संख्येला २ अंकी संख्येने गुणणे. 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>१. गुणाकार म्हणजे एकाच संख्येची पुन्हा पुन्हा केलेली बेरीज हा संबोध समजणे.</p> <p>२. गुणाकार म्हणजे पट हे समजणे.</p> <p>३. गुणाकाराची मांडणी करता येणे.</p> <p>४. ६, ७, ८ व ९ चे पाठे तयार करणे.</p> <p>५. पाठे म्हणता व लिहिता येणे.</p> <p>६. कोणत्याही संख्येने शून्याला गुणल्यास गुणाकार शून्य येतो हे समजणे.</p> <p>७. गुणाकाराची शाब्दिक उदाहरणे अर्थ समजून स्वतःच्या पद्धतीने सोडवता येणे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ५-५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. पहिल्या गटाला सूचना द्यावी - '४ बोटे ५ जणांनी दाखवा' मित्रगटाला बोटे मोजून त्याची गुणाकार रूपात पाटीवर मांडणी करून उत्तर लिहायला सांगावे. जे लिहिले ते मोठ्याने वाचायला सांगावे. आता दुसऱ्या गटाला सूचना द्यावी - '५ बोटे ४ जणांनी दाखवा' आता पहिल्या गटाला मित्रगटाची बोटे मोजून त्याची गुणाकार रूपात पाटीवर मांडणी करून उत्तर लिहायला सांगावे. 	<ul style="list-style-type: none"> कार्डवरील उदाहरणे सोडवून काही निष्कर्ष/नियम सापडतात का ते शोधण्यास सांगावे. $20 \times 3, 90 \times 2, 80 \times 7, 30 \times 4$ (पूर्ण दशक संख्या $\times 9$ अंकी संख्या) अशी काई विद्यार्थ्यांना द्यावीत व उदाहरण सोडवून निरीक्षण करण्यास सांगावे. काय वाटतय? काय सापडले का? असे विचारावे. जो गट नियम किंवा अचूक विधान सांगेल तो गट विजयी घोषित करावा व त्या गटातील विद्यार्थ्यांना 'आजचा संशोधक' हा किताब द्यावा. 	<p>उपक्रम, कृती, निरीक्षण, प्रात्यक्षिक, स्वाध्याय</p>	<p>परिसर अभ्यास : पर्यावरणीय समस्यांवर आधारित उदाहरणे देणे.</p> <p>भाषा : गुणाकाराच्या गोष्टी/ कहाण्या तयार करणे.</p>	   	<p>०३.७१.०१</p>

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आन्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>८. शाब्दिक उदाहरणांची मांडणी गुणाकाराच्या स्वरूपात करता येणे. ९. गुणाकाराची शाब्दिक उदाहरणे तयार करून सोडविता येणे. १०. चौकटीचा वापर करून २ अंकी संख्येला १ अंकी संख्येने गुणता येणे. ११. पूर्ण दशकाच्या गुणाकाराचा गुणधर्म समजणे. १२. चौकटीचा वापर करून २ अंकी संख्येला २ अंकी संख्येने गुणता येणे.</p>		<ul style="list-style-type: none"> गुण्य व गुणक ओळखण्यास सांगावे. ➤ १५ दिवस दररोज दोन तास व्यायाम करा. ➤ दररोज दोन गोळ्या दहा दिवस घ्या. ➤ दिवसभरात किमान नऊ वेळा एक ग्लास पाणी प्या. चौकटवहीचा उपयोग करून पाठे तयार करणे. कोणत्याही दोन पाठ्यांच्या सहाय्याने तिसऱ्या संख्येचा पाढा तयार करणे. 			   	

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	जे लिहिले ते मोठ्याने वाचयला सांगावे. दोन्ही पाट्या शेजारी शेजारी ठेवाव्यात. आता तिसऱ्या व चौथ्या गटाला अनुक्रमे सूचना द्याव्यात- '३ बोटे ४ जणांनी दाखवा', '४ बोटे ३ जणांनी दाखवा' पाचव्या व सहाव्या गटाला अनुक्रमे सूचना द्याव्यात- '२ बोटे ५ जणांनी दाखवा', '५ बोटे २ जणांनी दाखवा' सर्व गटांची कृती झाल्यावर सर्वांना पाट्यांच्या प्रत्येक जोडीचे निरीक्षण करायला सांगावे व प्रश्न विचारवा. काय वाटतंय? काही सापडते का? जो गट नियम किंवा अचूक विधान सांगेल. तो गट				 	

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभावास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<p>विजयी घोषित करावा व त्या गटातील विद्यार्थ्यांना 'आजचा संशोधक' हा किताब द्यावा.</p> <ul style="list-style-type: none"> • ही कृती याआधीच्या प्रमाणेच घ्यावी. फक्त सूचनांमध्ये बदल करावा. पहिल्या व दुसऱ्या गटाला अनुक्रमे सूचना द्याव्यात - '० बोटे ४ जणांनी दाखवा', '४ बोटे ० जणांनी दाखवा' तिसऱ्या व चौथ्या गटाला अनुक्रमे सूचना द्याव्यात - '० बोटे ५ जणांनी दाखवा', '५ बोटे ० जणांनी दाखवा' पाचव्या व सहाव्या गटाला अनुक्रमे सूचना द्याव्यात - '० बोटे ३ जणांनी दाखवा', '३ बोटे ० जणांनी दाखवा'. 					

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आन्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<ul style="list-style-type: none"> ५-५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. गटातील प्रत्येक विद्यार्थ्याला चौकट वही द्यावी. $2 \times 3, 4 \times 8, 3 \times 7$ (१ अंकी \times १ अंकी) अशी अंक लिहिलेली काई एका खोक्यात मिसळून ठेवावीत. प्रत्येक गटाच्या गट-नायकाला एक काई उचलून गटातील सर्वांना दाखवायला सांगावे. कार्डांवरील मांडणी चौकट वहीत कशी करशील ? असे विचारावे. ही कृती खोक्यातील काई संपेपर्यंत घेण्यात यावी. <div style="text-align: center;">  <p>२</p> </div> <ul style="list-style-type: none"> वरील कृती ३ प्रमाणेच ही कृती करावी. यावेळी 					

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<p>१२ × ३, १५ × ४, २३ × ७, ३२ × २ (२ अंकी × १ अंकी) अशी अंक लिहिलेली कार्डे द्यावीत. उदा. १२ × ३</p>  <ul style="list-style-type: none"> वरील कृती ३ प्रमाणेच ही कृती करावी. यावेळी १२ × १३, २३ × १४, ३४ × २०, १८ × ४५ (२ अंकी × २ अंकी) अशी अंक लिहिलेली कार्डे द्यावीत. 					
<p>घटक : भागाकार उपघटक : भागाकार व भागाकार चिन्ह (÷) यांची ओळख, भाज्य, भाजक, भागाकार व बाकी यांची ओळख. उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> भाज्य, भाजक, भागाकार पुन्हा पुन्हा वजाबाकी समान वाटणी 						
१. भागाकार म्हणजे समान भाग करणे हे समजणे. २. भागाकाराच्या चिन्हाचा वापर करून मांडणी करता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> ४-४ विद्याथ्यांचे गट करावेत. प्रत्येक गटाला १२ मणी किंवा टोकळे द्यावेत. 'हे तुमच्यात समान वाटून घ्या!' 	<ul style="list-style-type: none"> वर्गातील विद्याथ्यांचे दोन गट तयार करावेत. दोन्ही गटांना १ ते ९ संख्याकार्डांचा प्रत्येकी एक संच द्यावा. 	उपक्रम, कृती, निरीक्षण, प्रात्यक्षिक, स्वाध्याय	परिसर अभ्यास : पर्यावरण विषयक जाणीव निर्माण		०३.७१.०१

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिव	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	अशी सूचना करून निरीक्षण करावे. अशी अनेकदा गटातील विद्यार्थ्यांची संख्या बदलून, मण्यांची संख्या बदलून वाटणी करू द्यावी. समान वाटणी म्हणजे काय याचा अनुभव मुलांना द्यावा. खेळ : ५-५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. त्यांच्यासमोर १ ते १०० संख्याकाई पसरवून ठेवावीत. एका गटाला घेऊन खेळ सुरू करावा. सूचना द्यावी- '५ ने (निःशेष) भाग जाईल अशी संख्याकाई उचला.' १ मिनिटात जो विद्यार्थी सर्वात जास्त संख्याकाई उचलेल तो विजयी! प्रत्येक गटासोबत हा खेळ खेळावा.	दोन्ही गटांसाठी गटनायकाची नेमणूक करावी. दोन्ही गटांसमोर १ ते ९ ची संख्याकाई अशा प्रकारे ठेवावीत की, त्यावरील संख्या कोणालाही दिसणार नाहीत. आता एका गटाला कोणतेही एक संख्या काई उचलून त्याप्रमाणे गट करायला सांगावेत. असे केल्यावर ज्यांचा गटात समावेश झाला नाही असे विद्यार्थी खेळातून बाहेर होतील. आता दुसऱ्या गटालाही कोणतेही एक संख्या काई उचलून अशीच कृती करण्यास सांगावी. अशा प्रकारे गटातील विद्यार्थी संपेपर्यंत हा खेळ घ्यावा. खेळाच्या शेवटी ज्या गटात जास्त विद्यार्थी शिल्लक राहिले असतील तो गट विजयी होईल.	भाषा : भागाकाराच्या गोष्टी/कहाण्या तयार करणे.	होईल अशी उदाहरणे देणे.	  	

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती प्रत्येक गटातील विजेत्यांचे पुन्हा गट करावेत व खेळ खेळावा. सर्वांत शेवटी जो विद्यार्थी सांगितलेल्या संख्येने भाग जाणारी सर्वाधिक संख्या काई उचलेल तो अंतिम विजेता होईल.	अध्ययन अनुभावास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा • वरील खेळ क्र. १ प्रमाणेच खेळ घ्यावा. फक्त किती जणांचा गट करायचा आहे हे प्रतिस्पर्धी गटाने सांगावे. खेळाच्या शेवटी ज्या गटात जास्त विद्यार्थी शिल्लक राहतील तो गट विजयी होईल. उदा. १० विद्यार्थी शिल्लक असताना ४-४ चे गट केल्यास २ विद्यार्थी बाहेर जातील. • वरील खेळ क्र. १ प्रमाणेच खेळ घ्यावा. फक्त किती जणांचा गट करायचा आहे हे प्रतिस्पर्धी गटाने सांगावे. खेळाच्या शेवटी ज्या गटात कमी विद्यार्थी शिल्लक राहतील तो गट विजयी होईल. उदा. १० विद्यार्थी शिल्लक असताना ३-३ चे गट केल्यास १ विद्यार्थी बाहेर जाईल.	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने 	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-------------------------------------------------------	-----------------------	--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	--------------------------------

क्षेत्र - मापन

अंदाजे तासिका : ७

घटक : मापन

उपघटक : लांबी

उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्क्याच्या आधारे) :

- अंदाजे लांबी
- पट्टी/टेप इ. साहित्य वापरून लांबी
- मीटर, सेंटिमीटरची ओळख

घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक									
<p>पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)</p> <p>१) सेंटिमीटर हे एकक मोजपट्टीवरून समजणे.</p> <p>२) सेंटिमीटर हे एकक घेऊन मापन करता येणे.</p> <p>३) मीटर हे एकक समजणे.</p> <p>४) मीटर हे एकक घेऊन मापन करता येणे.</p> <p>१०० सेंमी = १ मीटर संबोध समजणे.</p>	<p>घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती</p> <ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थी ज्या जागेवर बसला आहे (फरशी/बेंच) त्याचे माप वितीच्या सहाय्याने मोजायला लावावे. त्याच्या अंदाजाने फळ्याची / भिंतीची लांबी अंदाजे विचारावी व त्याचा पडलाळा घ्यावा. विद्यार्थ्यांना वेगवेगळी उदाहरणे देऊन ती मीटरमध्ये मोजावे की सेंटिमीटर मध्ये याचा अनुभव द्यावा. जसे - 	<p>अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा</p> <ul style="list-style-type: none"> घरातील कोणत्याही ५ वस्तूची अंदाजे लांबी लिहून आणण्यास सांगावे. कोणत्याही १० वस्तूची लांबी मीटर व सेमीमध्ये लिहून आणण्यास सांगावे. प्रत्येक विद्यार्थ्याला दोरीचे असमान तुकडे तोडून द्यावेत त्या दोरीची लांबी अंदाजे किती येईल ते विचारावे त्याचा पडलाळा घ्यावा. काही वस्तूची लांबी मीटरमध्ये द्यावी त्याचे रूपांतर सेमीमध्ये करण्यास सांगावे. 	<p>इतर विषयांशी समवाय</p> <p>परिसर अभ्यास : दोन ठिकाणांमधील अंतर अंदाजे सांगता येणे.</p> <p>परिसर अभ्यास : शरीररचना समजणे.</p>	<p>संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने</p>  	<p>अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक</p> <p>०५.७१.०३</p> <p>०३.७१.०५</p>									
<table border="1"> <tr> <td>मैदानाची लांबी</td> <td>मीटर</td> <td>दोन भिंतीमधील अंतर</td> </tr> <tr> <td>पुस्तकाची लांबी</td> <td>सेमी</td> <td>पेनाची लांबी</td> </tr> <tr> <td>तवत्यांची लांबी</td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	मैदानाची लांबी	मीटर	दोन भिंतीमधील अंतर	पुस्तकाची लांबी	सेमी	पेनाची लांबी	तवत्यांची लांबी							
मैदानाची लांबी	मीटर	दोन भिंतीमधील अंतर												
पुस्तकाची लांबी	सेमी	पेनाची लांबी												
तवत्यांची लांबी														

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<ul style="list-style-type: none"> एकच वस्तू घेऊन ती मीटर व सेमीमध्ये कशी मोजता येते याचा अनुभव द्यावा. उदा. टेबलाची लांबी १ मीटर ४० सेंटिमीटर दोन दोन विद्यार्थ्यांचे गट तयार करून एकमेकांचे हात, पाय, डोके, कंबर मोजवयास सांगावे. डोके व कंबर मोजताना दोन्याच्याच्या साहाय्याने मोजून नंतर पडताळा घ्यावा. 					
<p>घटक : मापन उपघटक : वस्तुमान उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्ताच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> साध्या तराजूच्या साहाय्याने वजन, ग्रॅम व किलोग्रॅम या प्रमाणित एककाच्या साहाय्याने वजन 						
१. किलोग्रॅम हे एकक समजणे. २. किलोग्रॅम हे एकक घेऊन मापन करता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> प्रथम वेगवेगळ्या वजनाच्या वस्तू घेऊन वजनातील फरकाचा अनुभव द्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील कोणत्या वस्तू १ किलोग्रॅम वजनाच्या वाटातात याची यादी करण्यास सांगावे. 	स्वाध्याय, निरीक्षण, प्रात्यक्षिक	परिसर अभ्यास : वजन हे एकक समजणे.		०३.७१.०४ ०३.७१.०७

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<ul style="list-style-type: none"> दुकानदाराकडून साधा तराजू आणून किंवा विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष दुकानामध्ये नेऊन किलोग्रॅमची वजने दाखवून व हातात देऊन प्रत्यक्ष वजनाचा अनुभव द्यावा. एकाच वजनाच्या पण वेगवेगळ्या आकारांच्या वस्तू दाखवून त्यांच्या वजनाचा सारखेपणा समजून सांगावा. विद्यार्थ्यांना तराजूच्या सहाय्याने १ किग्रॅपर्यंतच्या वस्तू प्रत्यक्ष मोजण्यास सांगावे. जसे-गोठ्या, दगड, लाकूड इत्यादी. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील बरोबर १ किलोग्रॅम वजन असणाऱ्या वस्तू तराजूच्या सहाय्याने शोधण्यास सांगावे. 		परिसर अभ्यास : परिसरातील विविध वस्तूंचे वजन करता येणे.		

अंदाजे तासिका : ३						
घटक : मापन						
उपघटक : धारकता						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अध्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> अप्रमाणित एककाच्या मदतीने विविध भांड्याच्या धारकता/क्षमतांची तुलना 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अध्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. पाण्याने भांड्यातील व्यापलेल्या जागेस त्या पाण्याचे आकारमान म्हणतात हे समजणे. २. १ लीटर पाणी म्हणजे किती? हे समजणे. ३. भांड्याची धारकता म्हणजे काय हे समजणे. ४. भांड्याची धारकता लीटरमध्ये मोजता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> प्रथम विद्यार्थ्यांना तहान लागल्यानंतर किती ग्लास पाणी पितो हे विचारवा. रोज किती ग्लास पाणी पितो असे प्रश्न विचारून ग्लास हे साधन धारकतेसाठी कसे वापरले जाते हे समजून देणे. वेगवेगळ्या आकाराच्या १ लीटरच्या बाटल्या तयार करून १ लीटर पाणी म्हणजे किती याचा अनुभव द्यावा. १ लीटर बाटलीने एक बाटली भरून घ्यावी व त्या द्वारे बाटलीची धारकता किती ते समजून सांगावे. 	<ul style="list-style-type: none"> लीटरच्या साहाय्याने कोणकोणते पदार्थ मोजले जातात याची यादी करण्यास सांगावे. १ लीटरच्या बाटलीच्या साहाय्याने घरातील वेगवेगळ्या भांड्यांची धारकता किती आहे याचे मापन करण्यास सांगावे. 	निरीक्षण, प्रात्यक्षिक, उपक्रम, स्वाध्याय	परिसर अभ्यास : धारकता हे एकक समजणे.	 	०३.७१.०५ ०३.७१.०६

अंदाजे तासिका : ४						
घटक : कालमापन						
उपघटक : घड्याळवाचन						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> घड्याळ वाचन घटनांचा कालावधी 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>घड्याळाचे वाचन करता येणे. (तास व मिनिटे)</p> <p>एका तासात ६० मिनिटे असतात हे समजणे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> घड्याळाची प्रतिकृती किंवा घड्याळ घ्यावे. मुलांना घड्याळाचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. मग मुलांनी घड्याळ पाहून त्यांना सुचतील ते प्रश्न विचारावेत. (उदा. घड्याळात काटे किती?, घड्याळात कोणत्या संख्या असतात?, काट्यांना काही नावे असतात का? घड्याळात किती वाजलेत? इ.) मुलांनाच एकमेकांच्या प्रश्नांची उत्तरे देण्याची संधी द्यावी. शेवटी मुलांच्या अनुत्तरीत प्रश्नांची उत्तरे द्यावीत. 	<ul style="list-style-type: none"> एका खोक्यात पुढील प्रकारच्या अनेक चिट्ठ्या करून ठेवाव्यात. ➤ नेहा दररोज सकाळी सात वाजता उठते. ➤ मी दररोज सकाळी दहा वाजता शाळेत जातो. ➤ रविवारी सकाळी नऊ वाजता टीव्हीवर मोगली कार्यक्रम लागतो. ➤ माझे बाबा दररोज सकाळी आठ वाजता कामावर जातात. ➤ आमची शाळा सायंकाळी पाच वाजता सुटते. ➤ आम्ही दुपारी दोन वाजता जेवण करतो. • प्रत्येक मुलाला खोक्यातील एक चिट्ठी उचलायला सांगावी. 	<ul style="list-style-type: none"> उपक्रम, निरीक्षण, प्रात्यक्षिक, स्वाध्याय 	<p>परिसर अभ्यास : दैनंदिन घटना व त्या घडण्याच्या वेळा यांची माहिती गोळा करणे.</p> <p>परिसर अभ्यास : स्वतःचे दिवसाचे वेळापत्रक तयार करणे.</p>	   	<p>०३.७१.०९</p> <p>०३.७१.१०</p>

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आन्डोने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक									
<ul style="list-style-type: none"> किती वाजले ? विद्यार्थ्यांचे ५-५ चे गट करावेत. प्रत्येक गटात एक घड्याळाची प्रतिकृती द्यावी. प्रत्येक गटातील ५ विद्यार्थ्यांना (१) मोर (२) चिमणी (३) पोपट (४) बद्दक (५) कावळा अशी नावे द्यावीत. सूचना द्यावी - 'प्रत्येक मोराने ९ वाजले आहेत अशी काट्यांची रचना घड्याळात दाखवा.' 'प्रत्येक चिमणीने ३ वाजले आहेत अशी काट्यांची रचना घड्याळात दाखवा.' 'प्रत्येक पोपटाने १० वाजले आहेत अशी काट्यांची रचना घड्याळात दाखवा.' निरीक्षण करावे व 	<ul style="list-style-type: none"> चिठ्ठीतील वाक्य वाचून घड्याळात ती वेळ दाखवायला सांगावी. • विद्यार्थ्यांना आज दिवसभरात काय केले ते खालील तक्त्यात लिहायला सांगावे. 	<p>माझा दिवस</p> <table border="1" data-bbox="715 784 1013 1209"> <tr> <td>काम</td> <td>वेळ</td> <td>घड्याळाची स्थिती</td> </tr> <tr> <td>सकाळी उठलो</td> <td>६ वा.</td> <td></td> </tr> <tr> <td>नाश्ता केला</td> <td>८ वा.</td> <td></td> </tr> </table>	काम	वेळ	घड्याळाची स्थिती	सकाळी उठलो	६ वा.		नाश्ता केला	८ वा.		<ul style="list-style-type: none"> सावलीचे घड्याळ एका मोकळ्या मैदानात साधारणतः मुलाच्या उंचीची एक काठी उभी करावी. सकाळी सूर्य उगवल्यावर काठीची सावली पडलेली दिसेल. घड्याळातील वेळ 	<p>इंग्रजी : इंग्रजीतून घड्याळ वाचन करणे. कार्यानुभव : कागद कामातून /माती कामातून घड्याळाची प्रतिकृती तयार करणे.</p>		
काम	वेळ	घड्याळाची स्थिती													
सकाळी उठलो	६ वा.														
नाश्ता केला	८ वा.														

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	विद्यार्थ्यांना/गटांना आवश्यकतेनुसार शिक्षकांनी सहाय्य करावे.	अध्ययन अनुभावास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवे	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
			पाहून सावलीच्या टोकावर एक तासाच्या अंतराने खुणा करायला सांगायला. अशी कृती जोपर्यंत काठीची सावली पडते आहे तोपर्यंत करावी आता दुसऱ्या दिवशी घड्याळ न पाहता फक्त सावली पाहून वेळ ओळखायला सांगावे. <ul style="list-style-type: none"> घड्याळातील संख्यांमध्ये आढळणाऱ्या गमती शोध. जसे- घड्याळातील समोरा-समोरील अंकांची वजाबाकी ६ असते. $१२ - ६ = ६,$ $११ - ५ = ६,$ $९ - ३ = ६$ चालवा डोकं : घड्याळात अशी एक रेष मारा की ज्यामुळे रेषेच्या दोन्हीकडील संख्यांची बेरीज समान होईल.				

अंदाजे तासिका : ५																																															
<p>घटक : दिनदर्शिका</p> <p>उपघटक : दिनदर्शिका वाचन</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> दिनदर्शिका वाचन दिनदर्शिकेतील विशिष्ट तारीख व दिवस यांची ओळख. 																																															
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक																																									
<p>१) दिनदर्शिका वाचता येणे.</p> <p>२) जन्मतारीख दिली असता वय काढता येणे. (पूर्ण वर्षात)</p>	<ul style="list-style-type: none"> आकृतीमध्ये दाखविल्याप्रमाणे कार्डशीटवर वर्षातील सर्व महिने तयार करावेत. 	<ul style="list-style-type: none"> यावर्षी घरातील सर्व व्यक्तींचा वाढदिवस कोणाच्या वारी येतो याची यादी तयार करण्यास सांगावी. 	स्वाध्याय, प्रात्यक्षिक, तोंडी काम	<p>मराठी - महिने सांगता येणे.</p> <p>कार्यानुभव - कार्डशीटच्या साहाय्याने तक्ते तयार करणे.</p>	  	०३.७१.०८ ०३.७१.०९																																									
<p>महिना - नोव्हेंबर २०२०</p> <table border="1"> <tr> <td>रवि</td> <td>१</td> <td>८</td> <td>१५</td> <td>२२</td> <td>२९</td> </tr> <tr> <td>सोम</td> <td>२</td> <td>९</td> <td>१६</td> <td>२३</td> <td>३०</td> </tr> <tr> <td>मंगळ</td> <td>३</td> <td>१०</td> <td>१७</td> <td>२४</td> <td></td> </tr> <tr> <td>बुध</td> <td>४</td> <td>११</td> <td>१८</td> <td>२५</td> <td></td> </tr> <tr> <td>गुरू</td> <td>५</td> <td>१२</td> <td>१९</td> <td>२६</td> <td></td> </tr> <tr> <td>शुक्र</td> <td>६</td> <td>१३</td> <td>२०</td> <td>२७</td> <td></td> </tr> <tr> <td>शनि</td> <td>७</td> <td>१४</td> <td>२१</td> <td>२८</td> <td></td> </tr> </table> <p>आजचा वार</p> <p>आजची तारीख <input type="text"/>/ <input type="text"/>/ <input type="text"/></p> <p>उद्याची तारीख <input type="text"/>/ <input type="text"/>/ <input type="text"/></p> <p>कालची तारीख <input type="text"/>/ <input type="text"/>/ <input type="text"/></p> <ul style="list-style-type: none"> वर्गातील प्रत्येक विद्यार्थ्याला समोर बोलावून चालू वर्षातील 						रवि	१	८	१५	२२	२९	सोम	२	९	१६	२३	३०	मंगळ	३	१०	१७	२४		बुध	४	११	१८	२५		गुरू	५	१२	१९	२६		शुक्र	६	१३	२०	२७		शनि	७	१४	२१	२८	
रवि	१	८	१५	२२	२९																																										
सोम	२	९	१६	२३	३०																																										
मंगळ	३	१०	१७	२४																																											
बुध	४	११	१८	२५																																											
गुरू	५	१२	१९	२६																																											
शुक्र	६	१३	२०	२७																																											
शनि	७	१४	२१	२८																																											

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<p>कोणतीही तारीख सांगून ती तारीख दिनदर्शिकेमध्ये दाखविण्यास सांगावी.</p> <ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थ्यांना सण, राष्ट्रीय उत्सव, यावर्षी शाळा सुरू झाल्याची तारीख विचारावी. जसे - यावर्षी शाळा कोणत्या तारखेस सुरू झाली? 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थ्यांचे गट तयार करून गटातील प्रत्येकाचे वय काढण्यास सांगावे. 			 	
<p>घटक : नाणी व नोटा उपघटक : नाणी व नोटा</p> <p>उपघटकात समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> नाणी व नोटांचे मूल्य नाण्यांचे प्रकार 	<p>१. २००० रु. पर्यंतच्या नोटा - नाणी ओळखता येणे व त्याचे मूल्य समजणे.</p> <p>२. नाणी व नोटा एकत्र करून १००० रु. पर्यंत रक्कम मिळविता येणे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> एकाच किमतीची वेगवेगळी नाणी जमविण्यास सांगावे. 	दैनंदिन, निरीक्षण, प्रकल्प	कार्यानुभव - कार्डशीटच्या साहाय्याने नोटा तयार करणे.	 	०३.७.१.०७

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक														
३) दैनंदिन व्यवहार करता येणे.	<p>अनुभव विद्यार्थ्यांना द्यावा. उदा. रु. ६३०</p> <table border="1"> <tr> <td>रु. ५००</td> <td>रु. १००</td> <td>रु. ५०</td> <td>रु. २०</td> <td>रु. १०</td> </tr> <tr> <td>रोहन</td> <td>१</td> <td>-</td> <td>१</td> <td>१</td> </tr> <tr> <td>मनोज</td> <td>०</td> <td>-</td> <td>-</td> <td>३</td> </tr> </table> <ul style="list-style-type: none"> वर्गातील एका विद्यार्थ्यांस दुकानदार बनवून काईशीटच्या साहाय्याने काही वस्तू बनवून त्यावर किंमत लिहावी. प्रत्येक विद्यार्थ्याला विशिष्ट रक्कम देऊन वस्तू विकत घेण्यास सांगावी आणि शिल्लक रकमेचा ताळबंद ध्यावा. 	रु. ५००	रु. १००	रु. ५०	रु. २०	रु. १०	रोहन	१	-	१	१	मनोज	०	-	-	३				
रु. ५००	रु. १००	रु. ५०	रु. २०	रु. १०																
रोहन	१	-	१	१																
मनोज	०	-	-	३																

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - तिसरी : विषय - गणित) : (६६)

क्षेत्र : अपूर्णांक					अंदाजे तासिका : ८
घटक : अपूर्णांक उपघटक : अर्धा, पाव, पाऊणची ओळख उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • पूर्ण व अपूर्ण • अर्धा, पाव, पाऊण.					
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभावास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने
१. एका पूर्ण वस्तूचा अर्धा, पाव, पाऊण व्यक्त करता येणे. २. एका समूहाचा अर्धा, पाव, पाऊण काढता येणे. ३. दिलेल्या लांबी / वजन/ आकारमान/ रक्कम यांचा अर्धा, पाव, पाऊण काढता येणे. (अपूर्णांक संख्येत दाखविणे अपेक्षित नाही.)	• कोणतेही १ किंवा २ भाग कमी असणारी चित्रे मुलांसमोर द्यावीत. मुलांनी चित्रांचे निरीक्षण करावे. चित्रात काय कमी आहे? काय काढायचे राहिले आहे? असे प्रश्न विचारावेत. मुलांना 'ते चित्र पूर्ण आहे का?' हा प्रश्न विचारावा. तुला असे का वाटते असा प्रश्न विचारावा मुलांना ते चित्र पूर्ण करण्यास सांगावे.	• मुलांना वर्गातील, परिसरातील, घरातील वस्तूंची यादी पुढीलप्रमाणे करायला सांगावी. उदा. मोडलेला कंगवा, झाकण नसलेली बाटली, झाकण असलेली बाटली इत्यादी.	प्रात्यक्षिक, निरीक्षण, तोंडीकाम, प्रकल्प, कृती, स्वाध्याय	भाषा : अपूर्णाकांवर आधारित गणिती गोष्टी तयार करून त्या स्वतःच्या भाषेत इतरांना सांगणे. परिसर अभ्यास : अपूर्ण वस्तूंपासून (टाकाऊ पासून) टिकाऊ वस्तू तयार करणे.	 
		पूर्ण वस्तू अपूर्ण वस्तू			
	• प्रत्येक विद्यार्थ्याला एक चौरसाकृती कागद देऊन त्याचा वेगवेगळ्या प्रकारे अर्धा करायला सांगावे. प्रत्येकाला क्रमाने संधी द्यावी. अगोदरच्या अधीपिका वेगळ्या आकाराचा अर्धा तयार करायला सांगावे.				

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती खेळणी, मोडलेला पेन, तुटलेली पट्टी, तुटलेले चॉकलेट, तुटलेले बिस्कीट) वस्तूत काय कमी आहे? कोणता भाग तुटलेला आहे? ती पूर्ण वस्तू आहे का? असे प्रश्न विचारावेत. • एक चौरसाकृती कागद स्वतः घ्यावा व प्रत्येक विद्यार्थ्यालाही द्यावा. प्रत्येक मुलाला 'तुझ्याकडे किती कागद आहे?' हा प्रश्न विचारावा. त्या कागदाची दोन्ही टोके समोरच्या दोन्ही टोकांवर ठेवून मधोमध घडी घालावी. मुलांनाही निरीक्षण करून तसेच करण्यास सांगावे. आता कागद उघडून रेषेच्या कोणत्याही एका बाजूचा भाग रंगवा. मुलांनाही रंगविण्यास सांगावे. पुन्हा	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा • कोणत्याही वस्तूच्या अर्ध्या भागाचे चित्र देऊन चित्र पूर्ण करायला सांगावे. • निरीक्षणाने परिसरातील कोणत्या वस्तूचा 'पाव, अर्धा व पाऊण' शोधता येईल त्यांची यादी करण्यास सांगावे. • फरशीवर/पाटीवर खालीलप्रकारे तक्ता आखावा व रिकाम्या जागी योग्य संख्येइतक्या वस्तू ठेवायला सांगावे.	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक																									
					  																										
						<table border="1" data-bbox="957 846 1412 1236"> <tr> <td>पाव</td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>अर्धा</td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> <td></td> </tr> <tr> <td>पाऊण</td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> </tr> <tr> <td>पूर्ण</td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> <td><input type="checkbox"/></td> </tr> </table>	पाव	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>				अर्धा	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>		पाऊण	<input type="checkbox"/>	पूर्ण	<input type="checkbox"/>									
पाव	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>																													
अर्धा	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>																											
पाऊण	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>																										
पूर्ण	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>																										

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक																
	<p>प्रश्न विचारावा 'तू कित्ती कागद रंगविला आहेस? कागदाचा तू रंगविलेला भाग कित्ती? कागदाच्या रंगविलेल्या भागाला तू काय म्हणशील?' हीच कृती आयताकृती व वर्तुळाकार कागद घेऊन करावी.</p> <ul style="list-style-type: none"> टेबलावर ज्याचे दोन समान भाग होतील अशा वस्तू घ्याव्यात. (चिकू, पेरू, भाकरी, चपाती, बिस्कीट, चॉकलेट, साबण) एक वस्तू हातात घेऊन प्रश्न विचारावेत. माझ्या हातात काय आहे? कित्ती आहेत? त्या वस्तूचे सुरीच्या साहाय्याने मधोमध कापून दोन समान भाग करावेत. एक भाग हातात घेऊन प्रश्न विचारावा आता माझ्या हातात कित्ती 	<p>• खालील प्रकारे तक्त्यात रिकाम्या जागी योग्य संख्या लिहायला सांगावी.</p> <table border="1" data-bbox="496 987 667 1245"> <tr> <td>पाव</td> <td>३</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>अर्धा</td> <td>६</td> <td>८</td> <td></td> </tr> <tr> <td>पाऊण</td> <td>९</td> <td></td> <td>१५</td> </tr> <tr> <td>पूर्ण</td> <td>१२</td> <td></td> <td>८</td> </tr> </table> <p>चालवा डोकं जंगलात सोनू सशाचा वाढदिवस होता. सोनू ससा, गंपू माकड, मिनी हरीण, ढोल्या हत्ती आणि छोटू कासव तळ्याकाठी एकत्र जमले. गंपू माकडाने कुठून तरी केक आणला. सोनूने सुरीने केकचे काही समान तुकडे केले. सर्वांनी टाळ्या वाजवून सोनूला वाढदिवसाच्या शुभेच्छा दिल्या. गंपू माकडाने पाव केक खाल्ला. मिनी हरीण आणि ढोल्या हत्ती दोघांनी मिळून अर्धा केक खाल्ला.</p>	पाव	३			अर्धा	६	८		पाऊण	९		१५	पूर्ण	१२		८				
पाव	३																					
अर्धा	६	८																				
पाऊण	९		१५																			
पूर्ण	१२		८																			

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<p>आहे? सर्व वस्तूंच्या बाबतीत वरीलप्रमाणे कृती करावी. ('पाव' व 'पाऊण' या संबोधांसाठीही याच कृती घ्याव्यात.)</p> <ul style="list-style-type: none"> गणित पेटीतील मॅचिंग सेटमधील आकारांच्या साहाय्याने 'पूर्ण' दाखवून त्या पूर्णाचा 'पाव, अर्धा व पाऊण' भाग शोधण्यास सांगावे. 'पाव, अर्धा किंवा पाऊण' भाग दाखवून त्या आकाराचा 'पूर्ण' शोधण्यास सांगावे. काही घनाकृती टोकळे दोन ओळीत दोन्ही ओळी एकमेकांना चिकटवून पाटीवर मांडावेत. घनाकृती टोकळ्यांचे दोन समान भाग किंवा समूह होतील अशा प्रकारे प्लॅस्टिकच्या सुरीने दोन्ही ओळींच्या मधोमध उभा काप घ्यावा. 	<p>केकमधील एक तुकडा सोनूने छोटू कासवाला दिला आणि केकचा शेवटचा उरलेला एक तुकडा सोनूने खाल्ला. सांग बरं! सोनूने केकचे किती समान तुकडे केले होते?</p> <ul style="list-style-type: none"> 'चालवा डोकं' या गोष्टीत शेवटी केकचा पाव भाग म्हणजे २ तुकडे शिल्लक होते. हीच गोष्ट शेवटी 'पाव भागाच्या स्वरूपात ३/४/५ तुकडे शिल्लक राहतात' अशा प्रकारे वाढवावी व मुलांना 'सोनूने केकचे किती समान तुकडे केले होते?' असा प्रश्न विचारावा. 				

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक						
	<p>i) दोन्ही भाग समान झाल्यास त्यातील एका भागातील टोकळ्यांची संख्या म्हणजेच पूर्ण समूहाचा 'अर्धा' हा अनुभव द्यावा.</p> <p>ii) दोन्ही भाग समान न झाल्यास या वस्तूसमूहाचा अर्धा होत नाही हा अनुभव द्यावा.</p> <p>१ ते २० पर्यंत टोकळे घेऊन मुलांना वस्तूसमूहाचा अर्धा शोधण्याचा अनुभव द्यावा. हे करताना फळ्यावर किंवा वहीत खालील तक्ता तयार करावा.</p> <table border="1" data-bbox="1098 1352 1241 1570"> <tr> <td>पूर्ण</td> <td>अर्धा</td> </tr> <tr> <td>४</td> <td>२</td> </tr> <tr> <td>६</td> <td>३</td> </tr> </table> <ul style="list-style-type: none"> ज्या वस्तूसमूहाचा अर्धा शोधायचा आहे तितक्या बिया आकाराने मोठ्या कागदी कपात घ्याव्यात. 	पूर्ण	अर्धा	४	२	६	३					
पूर्ण	अर्धा											
४	२											
६	३											

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<p>आकाराने लहान कागदी कप शेजारी-शेजारी दोन ठेवावेत. मोठ्या कपातून क्रमाने १-१ बी दोन्ही कपात टाकावे. ही कृती मोठ्या कपातील बिया संपेपर्यंत करावी.</p> <p>i) दोन्ही कपातील बियांची संख्या समान झाल्यास त्यातील एका कपातील बियांची संख्या म्हणजेच मोठ्या कपातील वस्तू समूहाचा 'अर्धा' हा अनुभव द्यावा.</p> <p>ii) दोन्ही कपातील बियांची संख्या समान नसल्यास मोठ्या कपातील वस्तूसमूहाचा अर्धा होत नाही हा अनुभव द्यावा.</p>					

क्षेत्र - माहितीचे व्यवस्थापन					
<p>घटक : माहितीचे व्यवस्थापन</p> <p>उपघटक : चित्ररूप माहिती, ताळ्याच्या खुणा</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> चित्रांच्या साहाय्याने माहिती प्रमाण घेऊन चित्रालेख 		अंदाजे तासिका : ५		संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती	अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	
ताळ्याच्या खुणांच्या साहाय्याने माहितीची नोंद करणे.	<ul style="list-style-type: none"> जेवढी विद्यार्थ्यांसंख्या तेवढी कोणत्याही चार / पाच फुलांची नावे लिहून चिठ्ठ्या बनवून एका बॉक्समध्ये ठेवून प्रत्येक विद्यार्थ्याला कोणतीही एक चिठ्ठी घेऊन जाण्यास सांगावे. ओळीने प्रत्येक विद्यार्थ्याला चिठ्ठीतील फुलाचे नाव वाचण्यास सांगावे व सोबतच फळ्यावर ताळ्याच्या खुणा करून घ्याव्यात. चित्रालेख शिकवित असतानाच मुलांना प्रमाणही घेण्यास शिकवावे. 	<ul style="list-style-type: none"> वेगवेगळे प्रमाण घेऊन चित्रालेख तयार करण्यास सांगावे. 	स्वाध्याय, प्रात्यक्षिक	परिसर अभ्यास - परिसरातील फुलांची माहिती असणे. चित्रकला - चित्रांच्या साहाय्याने आलेख तयार करता येणे.	०३.७१.१३
					

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती जसे - वर्गातील विद्यार्थी ज्या स्पर्धेत सहभागी झाले, त्या स्पर्धेचा प्रकार प्रमाण १ चित्र = ४ विद्यार्थी	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आन्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक								
	<table border="1"> <thead> <tr> <th>स्पर्धेचा प्रकार</th> <th>विद्यार्थी संख्या</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>चित्रकला</td> <td></td> </tr> <tr> <td>शुद्धलेखन</td> <td></td> </tr> <tr> <td>धावणे</td> <td></td> </tr> </tbody> </table> <ul style="list-style-type: none"> वरील चित्रलेखावर विद्यार्थ्यांना प्रश्न विचारावेत. जसे - चित्रकला स्पर्धेत किती विद्यार्थी सहभागी झाले? 	स्पर्धेचा प्रकार	विद्यार्थी संख्या	चित्रकला		शुद्धलेखन		धावणे						
स्पर्धेचा प्रकार	विद्यार्थी संख्या													
चित्रकला														
शुद्धलेखन														
धावणे														

क्षेत्र - आकृतिबंध					अंदाजे तासिका : ८	
घटक : आकृतिबंध उपघटक : साध्या आकारांचे आकृतिबंध, संख्यामालिकांचे आकृतिबंध उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : <ul style="list-style-type: none"> अक्षरांचे आकृतिबंध, आकारांचे आकृतिबंध, संख्यांचे आकृतिबंध 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. साधे सममित आकार व आकृतिबंध ओळखता येणे. २. संख्या मालिकेतील विविध आकृतिबंध ओळखता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> क्रॉसलॅंग्वेज फोमच्या भौमितीक आकारांची आकृतिबंधाच्या रूपाने मांडणी करावी. विद्यार्थ्यांना या मांडणीचे निरीक्षण करायला सांगून 'यापुढे कोणता आकार ठेवावा?' असे विचारावे. मुलांना विविध आकारातून योग्य आकार शोधून आकृतिबंधाचा विस्तार करण्याची संधी द्यावी. त्यानंतर पुन्हा यापुढे कोणता आकार ठेवावा असे विचारून कृती चालू ठेवावी व आकृतिबंधाचा विस्तार करण्याचा अनुभव द्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> फोमच्या विविध आकारांचा उपयोग करून निरनिराळे आकृतिबंध तयार करण्यास सांगावे. (हे फोमचे आकार पाण्यात भिजवून फळ्यावर चिकटविता येतात.) मुलांच्या घरी व परिसरात आढळणारे आकृतिबंध शोधायला सांगावेत. Paint मध्ये विविध भौमितीक आकारांचा आकृतिबंध तयार करणे. Excel मधील cell वेगवेगळ्या रंगांनी fill करून आकृतिबंध तयार करणे. 	प्रात्यक्षिक, कृती, निरीक्षण, स्वाध्याय	परिसर अभ्यास : परिसरातील उदाहरणे देणे. इंग्रजी : इंग्रजी अक्षरे व इंग्रजी अंकांचा वापर करून आकृतिबंध तयार करणे.	 	०३.७१.११ ०३.७१.१२

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील झाडांची खाली पडलेली पाने गोळा करण्यास सांगावे. त्या पानांची आवडेल त्याप्रमाणे आकृतिबंधाच्या स्वरूपात आडव्या ओळीत मांडणी करायला सांगावे. विद्यार्थ्यांना एकमेकांच्या मांडणीचे निरीक्षण करण्याची संधी द्यावी. पानांची मांडणी आकृतिबंधाप्रमाणे करताना विद्यार्थ्यांना आवश्यक तेथे सहाय्य करावे. <p>खेळ : ५ - ५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. ५ मिनिटात परिसरातील वस्तूच्या साहाय्याने वेगवेगळे आकृतिबंध तयार करायला सांगावेत. जो गट सर्वात जास्त आकृतिबंध तयार करेल तो विजेता ठरेल.</p>	<ul style="list-style-type: none"> गणितीय जाळीवर गोळांच्या साहाय्याने निरनिराळे आकृतिबंध तयार करण्यास सांगावेत. प्रत्येक विद्यार्थ्याला ४ जोड ठोकळे द्या. त्या ठोकळांची जोडणी करून एक आकार तयार करायला सांगा. तो आकार टेबलावर सर्वांना दिसेल असा ठेवा. पुढच्या विद्यार्थ्यांना तयार झालेल्या आकारापेक्षा वेगळा आकार बनवायला सांगा. किती प्रकारचे आकार तयार होतील ते शोधायला सांगा. ५-५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. प्रत्येक गटाला दिनदर्शिकेच्या वेगवेगळ्या महिन्यातील तारखांमधील आकृतिबंध शोधण्यास सांगावे. 		<p>परिसर अभ्यास : पुरातन वस्तूरील आकृतिबंध दाखविणे.</p> <p>चित्रकला : चित्रांचा आकृतिबंध तयार करणे.</p>	   	

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभावास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आन्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<ul style="list-style-type: none"> घनाकृती टोकळ्यांच्या साहाय्याने आकृतिबंधाची मांडणी करावी. आकृतिबंध तयार करताना टोकळ्यांची संख्या विचारात घ्यावी. 'यापुढे किती?' हा प्रश्न विचारावा. आकृतिबंधाच्या निरीक्षणाने टोकळ्यांची योग्य संख्या शोधून आकृतिबंधाचा विस्तार करण्याची मुलांना संधी द्यावी. त्यानंतर पुन्हा 'यापुढे किती?' असे विचारून कृती सुरू ठेवावी. 	<ul style="list-style-type: none"> ५-५ विद्यार्थ्यांचे गट करावेत. प्रत्येक गटाला १ ते १०० संख्या लिहिलेल्या तक्त्यातील संख्यांमध्ये कोणकोणते आकृतिबंध आढळतात ते शोधण्यास सांगावे. गुप्त संदेश दिलेले गुप्त संदेश ओळखायला सांगावेत. १. H9A8P7F6Y0 B9I8R7T6H5D4 A3Y2 ('HAPPY BIRTHDAY') हा गुप्त संदेश प्रत्येक अक्षरानंतर एक अंक या प्रकारे तयार केलेला आहे.) २. AGBOCODDZA MBOCRDNEIF NGG ('GOOD MORNING') हा गुप्त संदेश ABCD... ही अक्षरे क्रमाने शब्दातील 				

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	<table border="1"> <tr> <td>□</td> </tr> <tr> <td>१</td> <td>२</td> <td>३</td> <td>४</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	१	२	३	४							घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
□	□	□	□	□	□	□	□	□	□																		
१	२	३	४																								
	<p>खालीलप्रमाणे मांडणी करावी.</p> <table border="1"> <tr> <td>□</td> </tr> <tr> <td>१</td> <td>२</td> <td>३</td> <td>४</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table> <p>याप्रमाणे फरशीवर किंवा पाटीवर आखणी करावी. मुलांना रिकाम्या जागी किती ठोकळे येतील व कोणत्या संख्या येतील ते निरीक्षणाने शोधण्याची संधी द्यावी.</p>	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	१	२	३	४							अक्षरांच्या पूर्वी वापरून व Z हे अक्षर दोन शब्दांच्या मध्ये वापरून तयार केलेला आहे.) असे गुप्त संदेश तयार करून मित्राला पाठवायला सांगावेत.					
□	□	□	□	□	□	□	□	□	□																		
१	२	३	४																								



शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - परिसर अभ्यास

संवाद शिक्षक मित्रांशी

आजची शिक्षणप्रणाली २१ व्या शतकाच्या दृष्टिकोनातून विद्यार्थ्यांना सक्षम बनवण्याचे ध्येय डोळ्यासमोर ठेवून शिक्षणात सतत नाविन्यपूर्ण बदल करत आहे. हे ध्येय साध्य करण्यासाठी शिक्षक म्हणून आपण सर्व स्वतःच्या कल्पकतेतून असे सुजाण आणि सक्षम भावी नागरिक घडविण्याचे काम आज अतिशय निष्ठापूर्वक करत आहात.

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर आपला विद्यार्थी ज्ञान, कौशल्ये, वृत्ती इत्यादी बाबतीत सक्षम व्हावा, व्यवसाय आणि जीवनात येणाऱ्या समस्यांना सक्षमपणे, सकारात्मक आणि आत्मविश्वासाने सामोरे जाऊन यशस्वी व्हावा व त्यासाठी आपल्या सभोवतालच्या परिसराशी त्यांच्या अनुभवांची घट्ट नाळ जोडावी आणि या मार्गे विद्यार्थ्यांचा स्वविकास साधण्याकरिता, अभ्यासक्रमातील इतर विषयाप्रमाणेच, परिसर अभ्यास या विषयाचे देखील विशेष महत्त्व आहे.

अभ्यासक्रमात इयत्ता तिसरी ते पाचवीपर्यंत 'परिसर अभ्यास' विषय असून परिसर अभ्यास १ आणि २ असे भाग समाविष्ट आहेत. इयत्ता तिसरीच्या 'परिसर अभ्यास' या पाठ्यपुस्तकामध्ये विज्ञान, नागरिकशास्त्र आणि भूगोल विषयाचे आशय असून त्यांची आंतरविद्याशाखीय दृष्टीने मांडणी करण्यात आलेली आहे. या विषयाच्या माध्यमातून मुलांना नैसर्गिक आणि सामाजिक पर्यावरणातील आंतरसंबंध ओळखणे व तो समजण्यास सक्षम बनवणे, नैसर्गिक विविधता व सामाजिक विविधता यांतील साधर्म्याची ओळख करून देणे अशा अपेक्षा NCF २००५ मध्ये उल्लेखिलेल्या आहेत. म्हणजेच या स्तरावरील अध्ययन हे प्रत्यक्ष पाहणे आणि अनुभव घेणे याद्वारे मुलांच्या जाणण्याच्या क्षमतेचा आणि कल्पकतेचा विकास करणे तसेच विद्यार्थ्यांना विज्ञान शिक्षणात गुंतवून ठेवणाऱ्या कृती जसे निरीक्षण, शोधकवृत्ती, संशोधन, विश्लेषण, चिकित्सक चिंतन इत्यादींचा विकास करणे ही शैक्षणिक उद्दिष्टे परिसर अभ्यासाच्या अध्ययनातून साध्य करणे आवश्यक आहे. यासाठी अध्ययन अनुभवांच्या रचनेतून मुलामध्ये कुटुंबापासून परिसर ते पुढच्या व्यापक स्तरावरील जग या सामाजिक वास्तवाबाबत कुतूहल निर्माण करणे, आयुष्यातील विविध टप्प्यावर शैक्षणिक आशयाची नाळ जोडणे, त्यांच्या जिज्ञासेला, सर्जनशीलतेला परिसराशी जोडत, पोषक अशा पद्धती व प्रक्रियेद्वारा त्यांना कसे प्राप्त करता येईल या दृष्टिकोनातून अध्ययन कृतींची रचना करावी पूरक वातावरण निर्मितीद्वारे अपेक्षित उद्दिष्टे साध्य करावीत. यावरून जागतिक स्तरावर सकारात्मक किंवा नकारात्मक परिणाम घडवून आणणाऱ्या आपल्या प्रत्येकाच्या स्थानिक कृतींचा विचार केल्यास परिसर

आणि त्यामधील प्रत्येक घटकांचे महत्त्व लक्षात येते. वर्गाध्यापनात परिसरातील घटकासंदर्भात अनुभवांची जोड दिल्यास त्या अनुभवांचे परीक्षण, विश्लेषण, त्याबाबत जाणीव, शोधातून शिकणे, पर्यावरण सुसंगत जीवनशैली स्वीकारणे आणि स्वपर्यावरण, स्थानिक ते जागतिक परिस्थिती यांचा सुयोग्य मेळ साधणे या शैक्षणिक उद्दिष्ट प्राप्तीसाठी विविध कृती, उपक्रम राबविणे महत्त्वपूर्ण ठरते. अशा स्वरूपाच्या अनेक कृती या पुस्तिकेत सुचविण्यात आलेल्या आहेत. त्याचबरोबर आपल्यातील नवनिर्मिती, कल्पकता इत्यादींच्याद्वारे नाविन्यपूर्ण कृतींचीही यास जोड देऊन आंतरराष्ट्रीय स्तरासाठी सक्षम असे विद्यार्थी घडवाल अशी आम्हांस खात्री आहे. या आनंददायी प्रवासासाठी आपणांस खूप शुभेच्छा!



विषयाची उद्दिष्टे : प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२ प्रमाणे

- १) स्वतःला जाणून घेऊन परिसराशी स्वतःचे असलेले नाते समजून घेण्याचा प्रयत्न करणे.
- २) परिसराविषयी जिज्ञासा निर्माण करणे.
- ३) मानवा-मानवांतील तसेच मानव आणि पर्यावरण यांच्यातील परस्परावलंबित्व समजून घेण्यास मदत करणे.
- ४) नैसर्गिक, सामाजिक व सांस्कृतिक पर्यावरण आणि समुचित विकास यांचा एकमेकांशी असणारा संबंध शोधण्यास व समजून घेण्यास मदत करणे.
- ५) नैसर्गिक साधन संपत्तीचा सुयोग्य वापर करून पर्यावरण संवर्धन करण्याची क्षमता विकसित करणे.
- ६) परिसरातील घटनांचे निरीक्षण करून सामाजिकरीत्या न्याय आणि शास्त्रीयदृष्ट्या अचूक अशा निष्कर्षांप्रत येण्यासाठी आवश्यक त्या कौशल्यांचा विकास करण्यास मदत करणे.
- ७) पर्यावरण समस्या व संकटाची ओळख, निवारण आणि प्रतिबंध यासाठी सक्षम बनण्यास मदत करणे.
- ८) लोकशाही तत्वांना अनुसरून समाज आणि पर्यावरणसंबंधी प्रश्न सोडवण्यासाठी संवेदनशील, जबाबदार व कृतीशील असे नागरिकत्व जोपासणे.
- ९) प्रदेशांच्या अभ्यासातून प्रादेशिक भिन्नता समजून घेऊन एकात्मतेची भावना वाढीस लावणे.
- १०) आधुनिक संपर्क साधने व माध्यमांच्या उपयुक्ततेचे ज्ञान आणि या साधनांनी विश्वबंधुत्व वाढण्यास कशी मदत होते याची जाणीव करून देणे.



पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती						अंदाजे तासिका : ५				
<p>घटक : १) आपल्या अवतीभवती उपघटक : १) सजीव-निर्जीव २) परिसरातील सर्व घटकांचे एकमेकांशी नाते उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> सभोवतालच्या परिसराची ओळख सजीव व निर्जीव यातील फरक परिसरातील घटकांचा एकमेकांशी संबंध. 						अध्ययन अनुभवास पुरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत / संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
<p>घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पुरक कृती</p> <p>१. आसपासच्या परिसराची ओळख करून घेणे. २) परिसरातील सजीव व निर्जीव याबाबत माहिती सांगणे. ३) परिसरातील सर्व घटक एकमेकांवर कसे अवलंबून असतात ते सांगणे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> शालेय परिसरातील वनस्पती, प्राणी यांची माहिती द्यावी. सजीव-निर्जीव ओळखण्याचा खेळ घ्यावा. सजीव व निर्जीव यांची यादी बनवून घ्यावी. परिसरातील वस्तू व प्राणी यांचा एकमेकांना होणारा उपयोग याबाबत चर्चा घडवून आणावी. परिसराची हानी होऊ नये यासाठी करावयाचे उपाय यावर चर्चा घडवून आणावी. 	<ul style="list-style-type: none"> तोंडीकाम, निरीक्षण, कृती, उपक्रम. 	मराठी	दीक्षा ऑप, इंटरनेट	३.९५.१					

अंदाजे तासिका : ८					
<p>घटक : २) अबब! कित्ती प्रकारचे हे प्राणी!</p> <p>उपघटक : १) प्राण्यांचा संचार २) प्राण्यांतील विविधता ३) उपयोगी प्राणी ४) त्रासदायक प्राणी ५) वैज्ञानिक गट वैशिष्ट्यानुसार</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> वेगवेगळ्या ठिकाणी प्राण्यांचा संचार रंग, आकार, हालचाल यांबाबत विविधता उपयोगी व त्रासदायक प्राणी वैज्ञानिक गट वैशिष्ट्यानुसार 					
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने
१. प्राण्यांचा संचाराच्या ठिकाणांविषयी माहिती सांगणे. २. प्राण्यांमधील विविधता सांगणे. ३. उपयोगी व उपद्रवी प्राणी यांची माहिती सांगणे.	<ul style="list-style-type: none"> प्राण्यांची चित्रे चिकटवून गट तयार करून घ्यावेत. विविध प्राण्यांच्या निवाच्याना भेटी देऊन माहिती संकलन करून घ्यावी. उपयोगी व उपद्रवी प्राणी वर्गीकरण याचा तक्ता करून घ्यावा. प्राणी चित्र रेखाटन करून घ्यावे. 	<ul style="list-style-type: none"> पाळीव प्राणी असलेल्या ठिकाणी प्रत्यक्ष भेट देणे. विद्यार्थ्यांचे स्व-अनुभव जाणून घेणे. प्राण्यांवर आधारित गाण्यांचे संकलन प्राण्यांच्या अवयवांवर आधारित खेळ घेणे. प्राण्यांचे उपयोग cluster diagram करणे. 	तोंडीकाम, उपक्रम, कृती, निरीक्षण, प्रकल्प.	मराठी, इंग्रजी, कला	दीक्षा अॅप, इंटरनेट
अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक					
३.९५.६ ३.९५.९					
अंदाजे तासिका : ६					
<p>घटक : ३) निवारा आपला आपला</p> <p>उपघटक : १) निवाऱ्याची गरज २) प्राण्यांचे निवारे</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> निवाऱ्याची गरज का असते? स्वतःचे निवारे बनविणारे प्राणी आयता निवारे शोधणारे प्राणी 					
१. प्राण्यांच्या निवासस्थानांचे प्रकार समजून घेणे. २. पाळीव प्राणी व त्यांचे निवारे यांबाबत माहिती देणे.	<ul style="list-style-type: none"> प्राण्यांचे निवारे पाहून माहिती संकलन व लेखन करून घ्यावे. उदा. १) गाईचा गोठा 	<ul style="list-style-type: none"> प्राण्यांचे निवारे तयार करून त्यांचे प्रदर्शन मांडणे. चित्रांतील गमतीजमती शोधणे. 	प्रकल्प, कृती, उपक्रम.	मराठी, कला	दीक्षा अॅप, इंटरनेट
अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक					
३.९५.६					

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवे	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	२) कौबडीचे खुराडे • घरातील पाळीव प्राण्यांसाठी निवारा प्रतिकृती तयार करून ध्यावी.	• प्राण्यांचे निवारे चित्र संकलन/रेखाटन करणे.				
<p>घटक : ४) दिशा आणि नकाशा उपघटक : १) दिशा २) नकाशाशी मैत्री उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • मुख्य दिशांची ओळख • नकाशातील दिशाचक्राचा उपयोग • नकाशाच्या आधारे गाव, तालुका, जिल्हा ओळख.</p>						
१. मुख्य दिशांची ओळख करणे देणे. २. नकाशातील दिशाचक्र, सूची यांबाबत माहिती समजून घेणे ३. नकाशात गाव, तालुका, राज्य दाखविता येणे.	• दिशांवर आधारित खेळ ध्यावा. • नकाशा भरणे कृती ध्यावी.	• दिलेल्या सूचीवरून नकाशातील ठिकाणांचा शोध घेणे. • नकाशा भरणे.	निरीक्षण, कृती.	मराठी	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	३.९५.८ ३.९५.१२ ३.९५.१७
<p>घटक : ५) काळाची समज उपघटक : १) दिनदर्शिका २) काळाचे विभाजन ३) काळाची ऐतिहासिक समज उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • दिनदर्शिकेचा उपयोग • काळ मोजण्याची साधने • काळाची विभाजन पद्धती • परिसरातील वास्तू (ऐतिहासिक काळाची समज)</p>						
१. काळ मोजण्याच्या साधनांची माहिती देणे. २. काळ विभाजनाच्या पद्धती सांगणे.	• परिसरातील ऐतिहासिक वास्तूंना भेटी देण्याचे प्रयोजन करावे.	• जिल्ह्यातील प्राचीन व ऐतिहासिक महत्त्व असणाऱ्या ठिकाणांना	निरीक्षण, तोंडीकाम, क्षेत्रभेट.	गणित	दीक्षा अॅप, इंटरनेट.	३.९५.७

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
३. परिसरातील ऐतिहासिक वास्तू, मूर्ती, नाणी यांमधून काळाची समज जाणून घेणे.		सहली दरम्यान भेट देणे व माहिती संकलन करणे.				
<p>घटक : ६) आपल्या गावाची ओळख उपघटक : १) गाव २) गावातील ऐतिहासिक वास्तू उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> • आपला गाव ऐतिहासिक वास्तूमुळे असलेली गावाची ओळख • आठवडा बाजार 						
१. आपल्या गावाविषयी माहिती सांगणे.	<ul style="list-style-type: none"> • गावातील ज्येष्ठ व्यक्तींशी चर्चा करून आपल्या गावाविषयी माहिती मिळविण्यास सांगावी. 	<ul style="list-style-type: none"> • आपल्या गावातील वैशिष्ट्यपूर्ण स्थळे व ठिकाणे यांना भेटी देणे. • गावातील प्रसिद्ध ठिकाणांची चित्रे रेखाटन करणे. 	उपक्रम, क्षेत्रभेट, तोंडीकाम.	कला, मराठी.	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	३.९५.११
२. आपल्या गावातील ऐतिहासिक वास्तू, वैशिष्ट्यपूर्ण स्थळे, ठिकाणे सांगता येणे.	<ul style="list-style-type: none"> • गावाचा विस्तार, सीमा इत्यादीविषयी भौगोलिक माहिती मिळविण्यास सांगावी. 					
३. आठवडा बाजाराविषयी माहिती सांगणे.						
<p>घटक : ७) आपले गाव आपले शहर उपघटक : १) वाहतुकीची साधने २) बोलीभाषा ३) संदेशवहन उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> • गाव व शहर यातील साम्य व फरक • वाहतुकीच्या साधनांची ओळख व गरज • विविध ठिकाणाच्या बोलीभाषांची तोंड ओळख 						
१. गाव व शहर यातील साम्य व फरक सांगणे.	<ul style="list-style-type: none"> • वाहतुकीच्या साधनांचा चित्रसंग्रह करण्यास सांगावा. 	<ul style="list-style-type: none"> • संदेश वहनाच्या साधनांचे चित्र प्रदर्शन व प्रत्यक्ष अनुभव देणे. 	उपक्रम, कृती, प्रकल्प, तोंडीकाम.	मराठी, कला	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	३.९५.१५ ३.९५.१६
२. विविध प्रकारची वाहतुकीची साधने सांगणे.						

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<ul style="list-style-type: none"> गाव व शहर यातील साम्य व फरक यावर चर्चा घडवून आणावी. तालुक्यातील व जिल्ह्यातील वाहलुकीच्या सोयी व ठिकाणे नकाशात दाखविण्याची कृती घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थ्यांच्या बोली भाषेतील शब्दांचा संग्रह करणे. 				
<p>घटक : ८) आपली पाण्याची गरज उपघटक : १) पाण्याचे महत्त्व २) सजीवांची पाण्याची गरज उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> शरीराला असणारी पाण्याची गरज. • पाण्याची स्वच्छता. • पाण्याचे उपयोग. 						
<p>१. पाण्याचे महत्त्व सांगता येणे.</p> <p>२. पाण्याची उपलब्धता व त्याचा वापर याविषयी माहिती सांगता येणे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> गावातील पाणवट्याला भेटीचे आयोजन करावे. पाण्याचे महत्त्व या विषयी चर्चा घडवून आणावी. वृत्तपत्रातील पाण्यावर आधारित बातम्या व चित्रे यांचा संग्रह करून घ्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> पाण्यावर आधारित घोषवाक्ये तयार करणे. 	उपक्रम, कृती, प्रकल्प, तोंडीकाम.	मराठी, कला	दीक्षा ॲप, इंटरनेट	३.९५.५

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - तिसरी : विषय - परिसर अभ्यास) : (८६)

घटक : ९) पाणी नक्की येते कोठून उपघटक : १) पाण्याचे स्रोत २) पावसाचे पाणी साठवणूक उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • पाऊस कसा पडतो • जलरूपे व भूरूपे		अंदाजे तासिका : ६				
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेगारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेगारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. पाण्याचे स्रोत सांगता येणे. २. गावातील जलरूपे व भूरूपे यांची माहिती सांगणे.	<ul style="list-style-type: none"> गावातील विविध जलरूपांना भेटी देण्याचे आयोजन करावे. पाणी साठवणुकीच्या विविध भांड्यांचे प्रदर्शन भरवावे. पाणी साठवणुकीच्या विविध भांड्यांचे चित्र रेखाटन करून घ्यावे. 	<ul style="list-style-type: none"> सहलीचे आयोजन (समुद्र, तलाव) जवळपासच्या एखाद्या धरणाला भेट देऊन माहिती मिळविणे. जलस्रोतांचे चित्र संकलन पावसाचे पाणी साठवणूक (रेन वॉटर हार्वेस्टिंग) प्रकल्पास भेट 	उपक्रम, कृती, प्रकल्प, तोंडीकाम, प्रात्यक्षिक.	मराठी, कला	दिका ऑप, इंटरनेट	३.९५.५
घटक : १०) पाण्याविषयी थोडी माहिती उपघटक : १) पाण्याचे गुणधर्म २) पाण्याच्या अवस्था उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : <ul style="list-style-type: none"> पारदर्शक व अपारदर्शक पदार्थ • बाष्प, स्थायू, द्रव, वायू. 						
१. पाण्याचे गुणधर्म सांगणे. २. पाण्याच्या अवस्था प्रयोगाद्वारे समजून घेणे.	<ul style="list-style-type: none"> विविध लहान-मोठ्या प्रयोगांचा वापर करून पाण्याचे गुणधर्म व पाण्याच्या अवस्था समजावून सांगल्यात. 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थ्यांनी स्वतः छोटे-छोटे प्रयोग करून पाहणे. बर्फ कारखाना भेट. 	उपक्रम, कृती, क्षेत्रभेट, तोंडीकाम, प्रात्यक्षिक.	मराठी	दिका ऑप, इंटरनेट	३.९५.९

अंदाजे तासिका : ८						
<p>घटक : ११) आपली हवेची गरज उपघटक : १) हवेचे गुणधर्म २) सजीवांना हवेची गरज उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • श्वास • उच्छ्वास • श्वसन</p>						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेगारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेगारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. हवेचे गुणधर्म सांगणे. २. सजीवांना हवेची गरज असते हे समजून घेणे.	<ul style="list-style-type: none"> प्रयोग व विविध कृतींतून निरीक्षण व अनुभव मिळविण्याची संधी द्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> हवेचे गुणधर्म पडताळून पाहण्यासाठी विविध प्रयोग करण पाहणे. उदा. फुगा, स्ट्रॉ, कागद, पाणी व तांब्या. 	प्रात्यक्षिक, कृती.	कला	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	३.९५.९
<p>घटक : १२) आपली अन्नाची गरज उपघटक : १) अन्नाची गरज २) अन्नातील विविधता ३) वनस्पतींचे अन्न उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • विविध प्राण्यांच्या खाण्याच्या सवयी. • वनस्पती अन्न कसे तयार करतात ?</p>						
१. अन्नाची गरज समजून घेणे. २. अन्नातील विविधता सांगणे.	<ul style="list-style-type: none"> प्राणी व त्यांचे अन्न याविषयी चित्ररूप तक्ता तयार करून घ्यावा. विद्यार्थ्यांच्या स्वअनुभवातून माहिती जाणून घेण्यासाठी संवाद घडवून आणावा. 	<ul style="list-style-type: none"> वनस्पती स्वतःचे अन्न तयार करतात हे प्रत्यक्ष प्रयोगाद्वारे पाहणे. घरातील कुत्रा, मांजर यांच्या अन्नाविषयी विद्यार्थ्यांकडून माहिती घेणे. आंतरजालाचा वापर करून विद्यार्थ्यांना प्राण्यांचे अन्न याविषयी व्हिडिओ दाखविणे. 	प्रात्यक्षिक, कृती, उपक्रम.	कला	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	३.९५.९

अंदाजे तासिका : ८						
घटक : १३) आपला आहार						
उपघटक : आहार - वयानुसार, अंगमेहनतीनुसार, ऋतूनुसार आहार, विविध अन्नपदार्थ.						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
<ul style="list-style-type: none"> अन्नघटक - तृणधान्ये, कडधान्ये, तेलबिया, फळे, भाज्या. 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. अन्नघटकांची माहिती सांगणे. २. नाव, रंग, आकार सांगणे. ३. पिकांचे प्रमाण कोठे जास्त आहे ते सांगणे.	<ul style="list-style-type: none"> एकत्र केलेली विविध तृणधान्ये वेगळी करून ओळखण्यास सांगवीत. कोणत्या कडधान्यास लवकर मोड येतात ते पाहण्यास सांगवे. तेलबियांचा तेलकटपणा अनुभवण्याची संधी द्यावी. विविध फळांची चव कशी असते हे विचारावे. 	<ul style="list-style-type: none"> विविध तृणधान्ये मातीत पेरून निरीक्षण करा. तेल घाण्यास भेट द्या. भाजी बाजारात जाऊन फळे व भाज्यांचे निरीक्षण करा. अन्नघटकांची चित्रे गोळा करून चिकटवही तयार करा. 	निरीक्षण, तोंडीकाम, प्रकल्प.	मराठी, कार्यानुभव, भूगोल.	दीक्षा ॲप, इंटरनेट	०३.९५.०१ ०३.९५.०५

अंदाजे तासिका : ४

घटक : १४) स्वयंपाकघरात जाऊ या.

उपघटक : १) शिजविलेले अन्न पदार्थ २) अन्न शिजविण्याच्या विविध पद्धती ३) न शिजविता खाता येणारे अन्नपदार्थ

४) अन्न शिजविताना इंधनाचा वापर ५) अन्न शिजविण्यासाठी वीज व सूर्याच्या उष्णतेचा वापर.

उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :

- कर्बोदके, प्रथिने, स्निग्ध पदार्थ, जीवनसत्त्वे व क्षार, पाणी.

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. कर्बोदके, प्रथिने, स्निग्ध पदार्थ, जीवनसत्त्वे, असणाऱ्या पदार्थाची नावे सांगणे. २. कर्बोदके, प्रथिने, स्निग्ध पदार्थ, जीवनसत्त्वे यांचे कार्य सांगणे.	<ul style="list-style-type: none"> • कर्बोदके, प्रथिने, स्निग्ध पदार्थ, जीवनसत्त्वे असणाऱ्या पदार्थांच्या नावांची यादी करण्यास सांगावी. • या माहितीचा तक्ता वर्गता लावावा. • कर्बोदके, प्रथिने ज्यातून मिळतात? त्यांचा संग्रह तक्ता विकटबुक तयार करण घ्यावे. 	<ul style="list-style-type: none"> • कर्बोदके, प्रथिने, स्निग्ध पदार्थ, जीवनसत्त्वांपैकी तुमच्या घरातील प्रत्येकजण रोज काय व किती खाता याची यादी करून तुलना करा. • भरपूर पाणी असणारी फळे व फळभाज्या यांची यादी करा व त्याची आजी आजोबांसोबत चर्चा करा. • फळांचे चित्र काढा. 	निरीक्षण, तोंडीकाम, प्रकल्प, चर्चा.	मराठी, कार्यानुभव, भूगोल.	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	०३.९५.०५

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - तिसरी : विषय - परिसर अभ्यास) : (९०)

अंदाजे तासिका : ६						
<p>घटक : १५) आपले शरीर</p> <p>उपघटक : शरीराचे मुख्य भाग डोके, धड, हात, पाय, छाती, पोट, पाठ</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> अवयवांची ओळख - तोंड, अन्ननलिका, जठर, यकृत, पित्ताशय, स्वादुपिंड, लहान आतडे, मोठे आतडे, गुदद्वार. 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१) तोंड, अन्ननलिका, जठर, यकृत, पित्ताशय, स्वादुपिंड, लहान आतडे, मोठे आतडे, गुदद्वार या अवयवांची ओळख करून देणे.	<ul style="list-style-type: none"> शरीराच्या विविध भागांची चित्रे जमवून त्यांना वहीत चिकटवण्यास सांगावे. त्यावर विद्यार्थ्यांकडून माहिती जाणून घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> प्रयोगशाळेस भेट देऊन प्रत्यक्ष या अवयवांच्या प्रतिकृती पहा व विद्यार्थ्यांसोबत चर्चा करा. चित्रे काढा. 	निरीक्षण, तोंडीकाम, चर्चा.	मराठी, चित्रकला.	दीक्षा ऑप, इंटरनेट	०३.९५.०६
<p>घटक : १६) ज्ञानेंद्रिये</p> <p>उपघटक : १) पाच ज्ञानेंद्रिये-डोळे, कान, नाक, जीभ, त्वचा २) हालचालीमधील ताळमेळ ३) शरीरांच्या उणीवांवर मात</p> <p>उपघटकात समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> पचनसंस्थेची काळजी घेण्याचे महत्त्व. 						
१) पचन संस्थेच्या कार्याची माहिती देणे. २) पचनसंस्थेची काळजी घेण्याचे महत्त्व सांगणे.	<ul style="list-style-type: none"> घरातील आजी-आजोबा, आई-बाबा, छोटे बाळ, ताई-दादा यांच्या आहाराची माहिती मिळविण्यास सांगावी. पचन संस्थेच्या कार्याची चर्चा घडवून आणावी. 	<ul style="list-style-type: none"> दवाखान्यास भेट द्या व पचनसंस्थेची चित्रे गोळा करून वर्गात लावा. विविध अवयवांची चित्रे काढा. 	निरीक्षण, तोंडीकाम, चर्चा	मराठी, चित्रकला.	दीक्षा ऑप, इंटरनेट	०३.९५.०६

अंदाजे तासिका : ६						
घटक : १७) सुंदर दात, स्वच्छ शरीर						
उपघटक : १) दातांची काळजी २) हाताची स्वच्छता ३) शरीराची स्वच्छता						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :						
• शरीराच्या सर्व अवयवांची काळजी घेणे.						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरिय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. दातांची काळजी कशी घ्यायची याची माहिती देणे.	<ul style="list-style-type: none"> सर्व अवयवांची काळजी कशी घ्यावी याचे यू-ट्यूबवर व्हिडिओ दाखवावेत. घरातील सर्वांच्या दातांचे निरीक्षण करून कोणाचे दात किडलेले आहेत, किती किडलेले आहेत याची नोंद घेण्यास सांगावी. दिनचर्या व आहार कसा घ्यावा याबाबत वर्गात चर्चा आयोजित करावी. 	<ul style="list-style-type: none"> दातांच्या दवाखान्यास भेट देऊन दातांच्या प्रतिकृतीचे निरीक्षण करा. 	निरीक्षण, तोंडीकाम, चर्चा, प्रकल्प.	मराठी, चित्रकला	दीक्षा ॲप, इंटरनेट	०३.९५.०६

अंदाजे तासिका : ८						
<p>घटक : १८) माझे कुटुंब आणि घर</p> <p>उपघटक : १) छोटे कुटुंब व मोठे कुटुंब २) विस्तारित कुटुंब ३) कुटुंब वृक्ष ४) कुटुंब संस्थेतील बदल ५) कुटुंबातील आपली कामे</p> <p>६) घराची स्वच्छता व सजावट ७) सण - उत्सव ८) राष्ट्रीय सण.</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> • कुटुंब संस्था • घराची स्वच्छता • सण उत्सव 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. कुटुंब संस्थेतील बदल सांगणे. २. घराची स्वच्छता करण्याबाबत माहिती देणे. ३. सण, उत्सवांची माहिती देणे.	<ul style="list-style-type: none"> • शाळेची व घराची स्वच्छता करण्याचे नियोजन करावे. • राष्ट्रीय सण साजरे करताना विद्यार्थी सहभाग घ्यावा. • विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करावे. 	<ul style="list-style-type: none"> • तुमच्या कुटुंबाचा कुटुंब वृक्ष तयार करणे व त्याविषयी चर्चा करणे. • राष्ट्रीय सणांची चित्रे काढणे. 	निरीक्षण, तोंडीकाम, चर्चा, प्रकल्प.	मराठी, चित्रकला, कार्यानुभव	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	०३.९५.०२ ०३.९५.०४
<p>घटक : १९) माझी शाळा</p> <p>उपघटक : १) शाळेतील बदल २) शाळेतील वैयक्तिक व सार्वजनिक स्वच्छता ३) समूह जीवनातील वाद व प्रश्न सोडविणे. ४) शाळेत जाण्याची समान संधी.</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> • घर व शाळा यांच्या कामकाजाचे नियोजन • शाळेत जाण्याची समान संधी. 						
१. शाळेतील कामकाजाच्या नियोजनाची माहिती सांगणे. २. घरातील कामाच्या नियोजनाची माहिती करून घेणे.	<ul style="list-style-type: none"> • शाळेतील मामा, मावशी, कार्यालयातील कर्मचारी यांची मुलाखत घेऊन व त्यांच्या कामाचे नियोजन जाणून घेण्यास सांगावे. 	<ul style="list-style-type: none"> • एक दिवस संपूर्ण शाळा विद्यार्थ्यांनी चालवायची या उपक्रमाचे नियोजन करा. 	तोंडीकाम, चर्चा, निरीक्षण, प्रकल्प.	मराठी, चित्रकला.	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	०३.९५.०८ ०३.९५.११

अंदाजे तासिका : ६						
<p>घटक : २०) आपले समूह जीवन</p> <p>उपघटक : १) परस्परवलंबी समूह जीवन २) समूह जीवनासाठी नियम ३) खेळाचे महत्त्व - आरोग्य, सहकार्य, एकजूट</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> समूह जीवनाची गरज खेळांतून समूह जीवन व प्रशासन संबंध. 						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. समूह जीवनाची गरज स्पष्ट करणे.	• तुमचे मित्र, मैत्रीणी कोण, किती? त्यांचे मित्र कोण याचा ओघतक्ता तयार करण्यास सांगावा. समूह जीवनाच्या गरजेबाबत प्रश्न विचारून चर्चा घडवून आणावी.	• विविध खेळ खेळणे. त्यातून समूह जीवन व प्रशासन यांच्या संबंधाविषयी चर्चा करणे.	तोंडीकाम, चर्चा, निरीक्षण.	मराठी, शारीरिक शिक्षण	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	०३.९५.१२
२. खेळांतून समूह जीवनाचे महत्त्व स्पष्ट करणे.						
३. खेळांतून समूह जीवन व प्रशासनाचा संबंध स्पष्ट करणे.						
<p>घटक : २१) समूह जीवनासाठी सार्वजनिक व्यवस्था</p> <p>उपघटक : १) स्थानिक शासन व गावातील सुविधा २) ग्रामपंचायत ३) नगरपालिका, महानगरपालिका. बँक</p> <p>उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :</p> <ul style="list-style-type: none"> स्थानिक शासन प्रणाली शासन प्रणालीचे महत्त्व घर व शाळा यांच्या कामकाजाचे नियमन 						
१. स्थानिक शासन प्रणाली स्पष्ट करणे.	• शासनप्रणालीतील महत्त्वाच्या व्यक्तींच्या मुलाखती आयोजित कराव्यात.	• स्थानिक शासन प्रणालीतील मुख्य कार्यालयास भेट देणे.	तोंडीकाम, निरीक्षण, वर्णन	नागरिकशास्त्र, मराठी.	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	०३.९५.१२
२. शासन प्रणालीचे महत्त्व सांगणे.	• वर्गात शासन प्रणालीवर, घर, शाळा यांच्या कामकाजातील नियमनावर विद्यार्थ्यांच्या मदतीने भूमिकाभिनय करून घ्यावा.					
३. शाळेच्या कामकाजाचे नियमन समजून घेणे.						

घटक : २२) आपल्या गरजा कोण पुरवितात? अंदाजे तासिका : ७

उपघटक : १) व्यवसायांचे प्रकार २) शेतीचे महत्त्व ३) शेतीला पूरक व्यवसाय ४) उद्योग - पुणे जिल्ह्यातील प्रमुख उद्योग

उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :

- महाराष्ट्रात विविध भागांत कोणते उद्योग, व्यवसाय होतात हे नकाशाच्या साहाय्याने सांगणे.

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवे	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. महाराष्ट्रातील विविध उद्योग व व्यवसायांची माहिती देणे. २. शेतीचे महत्त्व स्पष्ट करणे.	<ul style="list-style-type: none"> • जिल्ह्याच्या नकाशात विविध व्यवसाय दाखविण्याची कृती घ्यावी. • महाराष्ट्राच्या नकाशात विविध व्यवसाय दाखविण्याची कृती घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> • विविध प्रश्न विचारून शेतकऱ्याची मुलाखत घेणे. • विविध व्यवसाय करणाऱ्या व्यवर्तीच्या मुलाखती घेणे. 	तोंडीकाम, प्रश्नोत्तरे, प्रकल्प.	मराठी, भूगोल	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	०३.९५.१९

घटक : २३) वय जसजसे वाढते.

उपघटक : १) बाळाची वाढ २) वनस्पतीची वाढ

उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) :

- वनस्पतींच्या वाढ व प्राण्याची वाढ या दोन्हीतील फरक

१. विविध वनस्पतींच्या वाढीचा क्रम स्पष्ट करणे.	२. विविध प्राण्यांच्या वाढीचा क्रम स्पष्ट करणे.	३. वनस्पती व प्राणी यांच्या वाढीतील फरक स्पष्ट करणे.	
<ul style="list-style-type: none"> • विविध वनस्पतींच्या बिया पेरून, रोपे लावण्यास सांगून त्यांच्या वाढीचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. • परिसरात दिसणाऱ्या विविध प्राण्यांच्या वाढीचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. 	<ul style="list-style-type: none"> • वनस्पतींच्या वाढीचे चित्र रेखाटन करणे. • फुलांच्या वाढीचे चित्र रेखाटन करणे. • प्राण्यांच्या वाढीचे चित्र रेखाटन करणे. • स्वतःचे लहानपणापासूनचे फोटो गोळा करून 	<ul style="list-style-type: none"> • वनस्पतींच्या वाढीचे चित्र रेखाटन करणे. • फुलांच्या वाढीचे चित्र रेखाटन करणे. • प्राण्यांच्या वाढीचे चित्र रेखाटन करणे. • स्वतःचे लहानपणापासूनचे फोटो गोळा करून 	
तोंडीकाम, निरीक्षण, तुलना, वर्णन.	मराठी, चित्रकला, कार्यानुभव	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	०३.९५.०६

अंदाजे तासिका : ३

पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवे	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
	<ul style="list-style-type: none"> वनस्पतींची व प्राण्यांची वाढ यांतील विविध मुद्द्यांचा फरक लक्षात घेऊन तक्ता तयार करण्यास सांगावा. 	वाढत्या वयाच्या क्रमाने लावून चिकटवही तयार करा.				
अंदाजे तासिका : ६						
घटक : २४) आपले कपडे उपघटक : १) ऋतू, ऋतूचक्र, २) कपड्यांची विविधता ३) ऋतूनुसार कपड्यातील बदल ४) व्यवसायानुसार कपडे परिधान करण्यामधील विविधता. उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : <ul style="list-style-type: none"> ऋतूनुसार आहारातील विविधता • फळे भाज्यांतील विविधता • फळे भाज्यांनुसार योग्ये सण • ऋतूनुसार पसरणारे रोग 						
१. ऋतूनुसार आहारात येणारी विविधता स्पष्ट करणे. २. ऋतूनुसार फळभाज्यांतील विविधता सांगणे. ३. ऋतूनुसार योग्ये सण सांगणे. ४. ऋतूनुसार पसरणारे रोग कोणते ते सांगणे.	<ul style="list-style-type: none"> प्रत्येक ऋतूत स्वतःच्या आहाराचा तक्ता तयार करण्यास सांगून चर्चा घडवून आणावी. प्रत्येक ऋतूत बाजारात कोणकोणत्या फळभाज्या येतात यांचे निरीक्षण करण्यास, माहिती गोळा करण्यास सांगावे व तक्ता तयार करून घ्यावा. ऋतूनुसार येणाऱ्या सणांची चित्रे गोळा करण्यास सांगणे. ऋतूचा निसर्गावर होणारा परिणाम सांगणे. 	<ul style="list-style-type: none"> आवडत्या सणाचे चित्र काढा व वर्गात सर्व चित्रांचे प्रदर्शन भरवा. भाजी व बाजारास भेट द्या. 	निरीक्षण, तोंडीकाम, प्रकल्प.	मराठी, चित्रकला.	दीक्षा अॅप, इंटरनेट	०३.९५.१०

अंदाजे तासिका : ४						
घटक : २५) अवतीभोवती होणारे बदल						
उपघटक : १) दिवस, रात्र २) सावल्या लांब, सावल्या आखूड ३) चंद्राच्या कला						
उपघटकांत समाविष्ट असलेले इतर संबोध/संकल्पना (अभ्यासक्रम २०१२ संबोध विकास तक्त्याच्या आधारे) : • पृथ्वीचे परिवलन व परिभ्रमण, चंद्रकला						
पाठ अध्यापनाची उद्दिष्टे (अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	घटकावर आधारित सूचक कृती-परिसरीय, सर्वांगीण सहभाग पूरक कृती	अध्ययन अनुभवास पूरक उपक्रम एकविसाव्या शतकातील आव्हाने, जाणिवा	सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाची तंत्रे/साधने	इतर विषयांशी समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	अध्ययन निष्पत्ती क्रमांक
१. पृथ्वीचे परिवलन स्पष्ट करणे. २. पृथ्वीचे परिभ्रमण स्पष्ट करणे. ३. चंद्रकला स्पष्ट करणे.	<ul style="list-style-type: none"> पृथ्वीचा गोल व विजेरीच्या साहाय्याने संकल्पना स्पष्ट करणे. मैदानात वर्तुळ आखून विद्यार्थ्यांच्या साहाय्याने परिवलन ही संकल्पना स्पष्ट करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> सकाळ, दुपार, संध्याकाळ या वेळेचे चित्र रेखाटन करा. विविध चंद्रकला रेखाटा. 	निरीक्षण, चर्चा, प्रकल्प, तोंडीकाम.	मराठी, भूगोल, चित्रकला.	दीक्षा ॲप, इंटरनेट	०३.९५.१० ०३.९५.१८



शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - आरोग्य व शारीरिक शिक्षण

संवाद शिक्षक मित्रांशी

शालेय विद्यार्थ्यांचा सर्वात आवडता विषय म्हणजे आरोग्य व शारीरिक शिक्षण. बालसुलभ खेळण्याच्या आवडीमुळे आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या तासिकेत विद्यार्थी नेहमीच सक्रिय असतात. या विद्यार्थ्यांना विषयाच्या उद्दिष्टानुरूप घटक, उपघटक, उपक्रमांमधील अपेक्षित क्षमता आणि कौशल्यांचे अध्यापन करून त्यांना शारीरिक व मानसिकरीत्या सुदृढ बनविणे हे आपले कार्य.

विषयाचे तासिका/वेळापत्रक नियोजन

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाच्या तासिका या वेळापत्रकाच्या नियोजनाप्रमाणे आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयासाठी वापरल्या जातील याबाबत शिक्षकांनी दक्ष असावे. तासिका सुरु होण्यापूर्वी मैदानावर सर्व तयारी करून ठेवावी. साहित्य व आखणी तयार असल्याने वेळ वाचतो. विद्यार्थ्यांना मैदानावर जाताना व येताना रांगेत जाण्यायेण्याची शिस्त लावावी. तासिकांची सुरुवात उत्तेजक हालचालींद्वारे करून घ्यावी. शिकविण्याचा मुख्य भाग झाल्यावर काही वेळ मनोरंजनात्मक खेळासाठीही ठेवावा. आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषय उद्देशानुरूप आपल्यातील उपलब्ध साधन साहित्य, मैदान यांचा कल्पकतेने वापर करून विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचविण्याचा प्रयत्न करावा.

आजारी व दिव्यांग विद्यार्थ्यांचा विचार

आजारी असलेल्या, नुकतेच दुखापतीतून बरे झालेल्या विद्यार्थ्यांना जोरकस व्यायाम किंवा तीव्र गतीच्या हालचाली करण्याची सक्ती करू नये. त्यांना जमेल त्या पद्धतीने तासिकेमध्ये सक्रिय ठेवावे. विशेष गरजा असणाऱ्या दिव्यांग विद्यार्थ्यांनाही त्यांच्या क्षमतांचा विचार करून तासिकेमध्ये कृतिशील ठेवण्याचा प्रयत्न करावा. शिकलेले व्यायाम प्रकार हालचाली विद्यार्थी घरी करतील. आपल्या परिवारातही करून दाखवतील असे प्रोत्साहन द्यावे. किमान एक तास नियमित मैदानावर विविध खेळ, व्यायाम, धावणे, शारीरिक हालचालींचे प्रकार करण्यासाठी विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहित करावे. दररोज सूर्यनमस्कार घालण्याची सवय लावावी. विद्यार्थ्यांकडून विविध नवनवीन खेळ खेळून घ्यावे. त्यांच्या क्षमतेनुसार व्यायामाची तीव्रता, काठिण्यपातळी व वारंवारिता निश्चित करावी. आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाचे नियोजन करून संपूर्ण अभ्यासक्रमातील आरोग्याधिष्ठित शारीरिक सुदृढतेच्या सर्व क्षमता व कौशल्याधिष्ठित कारक सुदृढतेची सर्व कौशल्ये विद्यार्थ्यांना प्राप्त होतील याकडे विशेष लक्ष पुरवावे.

मुलांच्या आनंदासाठी - मुलांच्या आरोग्यासाठी

इयत्ता तिसरीच्या वयातील मुले ही कृतिशील असतात. सांघिक खेळांत, तालबद्ध हालचालींमध्ये, विविध व्यायाम प्रकारांमध्ये त्यांना रस असतो. त्यांच्या शारीरिक क्षमतांच्या विकासाचीही सुरुवातच असते. त्याचप्रमाणे योग्य शरीर स्थिती आणि विविध हालचालींबाबत योग्य माहिती त्यांना देणे आवश्यक असते. खेळ, विविध कृती, हालचाली व व्यायाम आदींचे महत्त्व सांगून त्यातून विकसित होणाऱ्या क्षमता, कौशल्ये व सामाजिक गुणांची माहिती त्यांना नकळत देण्याचा प्रयत्न करावा. सर्व विद्यार्थ्यांना 'आनंदासाठी, आरोग्यासाठी' मैदानावर भरपूर उपक्रम करण्याची संधी द्यावी. त्यांच्या कल्पना आणि मतांचा मान ठेवत त्यांच्या पद्धतीनेही हालचालींचे नियोजन करावे.

उपक्रमात सहभागी होण्याची संधी व प्रोत्साहन

खेळ व शर्यती जिंकणाऱ्या व हरणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे, पहिल्या व दुसऱ्या स्पर्धकांचे व गटाचे कौतुक करावे. स्पर्धा जिंकण्यासाठी नसून सहभाग घेत आपले कार्यमान तपासण्यासाठी आहे हे बिंबवावे. आपल्या परिसरात उपलब्ध सोयीसुविधा, पद्धती व परंपरा यांच्यानुसार नियमितपणे विविध खेळ, कसरती, नृत्य, छंद आदी कृतिशील प्रकारांमध्ये विद्यार्थ्यांना सहभागी होण्यास प्रोत्साहन द्यावे. शालेय स्तरावर विविध स्पर्धा आणि उपक्रमात सहभागी होण्याची संधी देऊन त्यांच्या क्षमता व सुप्त गुण विकसित होण्यासाठी प्रयत्न करावे.

शारीरिक सुदृढता व मानसिक स्वास्थ्याच्या सर्वांगीण विकासासाठी शारीरिक शिक्षण

मैदानावर सक्रिय असणारी मुले सामान्यतः विविध कौशल्ये व सामाजिक गुण लवकर प्राप्त करतात. सहकार्य, गटात काम करण्याची क्षमता, निर्णय क्षमता, समस्या निराकरण, शिस्त, जबाबदारी, समन्वय आदी अनेक गुण मुलांमध्ये दिसून येतात. दैनंदिन खेळ व शारीरिक हालचालींमुळे आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या साहाय्याने विद्यार्थ्यांमधील चिंता आणि ताणतणाव कमी होऊन मानसिक व भावनिक स्थैर्य त्यांना प्राप्त होते. जे विद्यार्थी आरोग्य व शारीरिक शिक्षण तासिकेत मैदानावर सक्रिय असतात ते शैक्षणिक क्षेत्रातही अग्रभागी असल्याचे अनेक ठिकाणी दिसून येते. शालेय जीवनात सक्रिय असणारे हे विद्यार्थी भावी जीवनातही शारीरिक व मानसिक दृष्ट्या अधिक स्वस्थ व सक्रिय असतात असे दिसून आले आहे. आरोग्य व शारीरिक शिक्षण हे शारीरिक सुदृढता व मानसिक स्वास्थ्याच्या सर्वांगीण विकासासाठी महत्त्वपूर्ण आहे. यामुळे स्नायू व हृदयाच्या मांसपेशी मजबूत होतात व शरीर दमदार आणि लवचीक होण्यास मदत होते. विद्यार्थ्यांना आपली विविध उद्दिष्टे योग्य रीतीने प्राप्त करण्यास यामुळे बरेच साहाय्य होते.

विविध क्षमता चाचणी व शारीरिक उपक्रम

क्रीडा विभागाच्या विविध क्षमता चाचण्या त्याचप्रमाणे 'फिट इंडिया'द्वारे घेण्यात येणारे विविध शारीरिक उपक्रम, त्यातील चाचण्या यांचाही उपयोग शारीरिक शिक्षण तासिकांमधून शारीरिक हालचाली व शारीरिक सुदृढता विकसित करण्यासाठी करून घेता येईल.

शारीरिक शिक्षणाच्या आधारित माहितीचे वाचन व संकलन

शिक्षकांनी आरोग्य व शारीरिक शिक्षणावर आधारित विविध पुस्तके, ग्रंथ, मासिके, त्याचप्रमाणे सामाजिक माध्यमांवर उपलब्ध विविध व्हिडिओ आणि माहितीचे वाचन व संकलन करीत रहावे. जेणेकरून विविध हालचालींमागे अपेक्षित असलेल्या विविध शारीरिक क्षमता व कारककौशल्यांच्या विकासाच्या उद्देशांची अधिक माहिती प्राप्त करता येईल. नवनवीन अध्ययन-अध्यापन पद्धती, उपक्रम, साहित्याचा विविधांगी वापर, कमी जागेत विविध खेळ व उपक्रम, मनोरंजनात्मक खेळांचे आयोजन आदी विविध कल्पना बघायला मिळू शकतात. या सर्वांचा वापर आपल्या तासिकेमध्ये केल्याने विद्यार्थ्यांचे आरोग्य व शारीरिक शिक्षण मनोरंजनात्मक होईल.

आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाचा इतर विषयांचा समवाय

आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या तासिकेतून इतर विषयांचा समवाय साधता येतो. विविध हालचाली व उपक्रमांदरम्यान इंग्रजी मुळाक्षरे, बाराखडी, शब्द, म्हणी, कविता यांचा कल्पक वापर करून भाषा विषयाचा समवाय साधून सराव घेता येतो. तर गणितातील संख्या, पाढे, वर्गमूळ, वर्ग, बेरीज, वजाबाकी, त्रिकोण, चौकोन अशा मूलभूत कौशल्यांचा मैदानावर खेळताना वापर करता येतो. विविध शास्त्रीय कारणे, भौगोलिक कारणे, असे का?, त्याचप्रमाणे खेळाचा इतिहास, विविध चांगल्या सवयी, नागरिकत्वाची कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या आदी बाबींमधून परिसर अभ्यास विषयाचा समवाय साधता येईल. कला विषयाद्वारे विविध आकारांची आखणी, रंग भरणे, आकृती, चित्र काढणे तर कार्यानुभवामध्ये खेळाशी संबंधित विविध पर्यायी साहित्य, माहिती, तक्ते, आकृत्या, नकाशे व आवश्यक साहित्य तयार करून घेता येईल.

विद्यार्थ्यांना द्यावयाच्या मार्गदर्शक सूचना

- विद्यार्थ्यांच्या मानसिक क्षमता व शारीरिक सुदृढतेबाबत तात्त्विक मार्गदर्शन करून या क्षमतांची आवश्यकता व महत्त्व प्रसंगानुरूप विषद करावे.
- योग्य मार्गदर्शनाखाली विद्यार्थ्यांमध्ये चर्चा घडवून आणावी आणि विविध ठिकाणी हे करावे, हे करू नये असा 'डूज अँड डोन्ट' सूचनेचा तक्ता विद्यार्थ्यांकरवी बनवून घ्यावा.
- घरात, शाळेत मैदानावर, गर्दीच्या ठिकाणी, निर्जन ठिकाणी, उंचावर, लिफ्टमध्ये, पायऱ्या चढत - उतरत असताना, अनोळखी व्यक्ती सोबत बोलताना - वागताना, कमी उजेड वा अंधाऱ्या ठिकाणी, सामाजिक कार्यक्रमात, रस्त्यावर, आपत्कालीन परिस्थिती, नाट्यगृह, आदी विविध ठिकाणी कसे वागावे? काय करावे? काय करू नये? याबाबत मार्गदर्शक सूचना द्याव्यात.
- इयत्ता चौथी - पाचवीपर्यंत विद्यार्थ्यांची वैयक्तिक आवड, क्षमता व कौशल्यानुसार विद्यार्थ्यांना योग्य खेळाची निवड करण्यासाठी मदत करण्याबाबत पालकांना मार्गदर्शन करावे.
- आरोग्य व शारीरिक शिक्षण इयत्तानिहाय, वयाचा व क्षमतांचा विचार करून गृहपाठ, गृहकार्यासाठी साप्ताहिक वा मासिक कार्यतक्ता तयार करावा. यामुळे विद्यार्थी आपल्या घरी दैनंदिन कृतियुक्त जीवनशैलीचा अंगीकार करून शारीरिक हालचाली, व्यायाम, सूर्यनमस्कार, आसने, शरीरस्थिती व

विविध सुदृढता कसोट्यांचा नियमित सराव करतील.

- क्रीडा नैपुण्य चाचण्या, शारीरिक सुदृढता कसोट्या, कारक क्षमता चाचण्या, राज्य क्रीडा विभागाच्या बॅटरी टेस्ट, फिट इंडिया शारीरिक क्षमता चाचण्या व उपक्रम, शरीर रचना जाणीव, उंची, वजन, मोजमापे नोंदवण्याबाबत पालक व विद्यार्थ्यांमध्ये जागृती करावी. स्वयं-मूल्यमापन तक्ता तयार करून तो भरण्यास प्रोत्साहन द्यावे.
- विद्यार्थ्यांच्या अंगी विविध सामाजिक, भावनिक व शारीरिक क्षमता व गुण आत्मसात होणे तसेच शारीरिक व मानसिक क्षमता व कौशल्ये प्राप्त होत असल्याचे बाबतीत दक्ष असावे.
- विशेषतः विद्यार्थ्यांना विविध बाबतीत स्वयंपूर्णता, समाजात वावरताना सुरक्षितता, स्वतःची काळजी व निगा, आत्मरक्षा व संरक्षणाबाबतीत शारीरिक व मानसिक क्षमता विकसित होण्यासाठी मुलींना सशक्त करण्याचे विशेष प्रयत्न करावे.
- मोबाईल, इंटरनेट, कॉम्प्युटर आदी इलेक्ट्रॉनिक्स वस्तूंच्या वापराच्या सुयोग्य पद्धतीचे मार्गदर्शन करून त्यांच्या अतिवापरामुळे होणाऱ्या दुष्परिणामांची विद्यार्थ्यांना कल्पना द्यावी.
- फावल्या वेळेच्या सदुपयोगाबाबत मार्गदर्शन करावे. कृतिशील छंद/हालचाली/व्यायाम प्रकार/कार्यशैलीची निवड करून त्यातून आत्मिक समाधान मिळवण्याचे मार्गदर्शन करावे.
- विद्यार्थ्यांच्या अंगी विषयांच्या तासिकांतून, शालेय उपक्रमांतून व प्रसंगानुरूप चर्चेतून जागतिक आरोग्य संघटनेने सांगितलेली १० जीवन कौशल्ये विकसित होतील हे पहावे.
- विद्यार्थ्यांच्या समूह सहभागाचा सुयोग्य प्रयत्न करावा. विद्यार्थ्यांमध्ये या वयात असलेले 'मी/माझे' ऐवजी 'आपण/आपले' अशी भावनिक सुधारणा करून खिलाडू वृत्ती, 'सांघिक भावना' निर्माण करणे व ती जोपासणेबाबत गोष्टीरूप व प्रसंगानुरूप आवश्यकता व महत्त्व याबाबत मार्गदर्शन करावे.
- आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयात प्राप्त होणाऱ्या क्षमता व कौशल्यांचा आपल्या घरात, शाळेत व समाजात वापर करण्यासाठी विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहित करावे.
- विविध क्रीडा प्रकारांनुसार मूलभूत कौशल्यांचा सराव व प्रशिक्षण पद्धतीची तात्त्विक माहिती पालकां-करवी मिळविण्यासाठी प्रोत्साहित करून दैनिक सरावासाठी आग्रह करावा.
- विविध खेळ, स्पर्धा, खेळाडू यांच्या प्रोत्साहित करणाऱ्या, प्रेरणादायी मार्गदर्शक कथा सांगून विद्यार्थ्यांची आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाची आवड जोपासावी.

संदर्भ साहित्य : विद्यार्थ्यांना शिकवताना शिक्षकांनी अधिक माहितीसाठी आरोग्य व शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२, शारीरिक शिक्षण हस्तपुस्तिका इयत्ता तिसरी, मूल्यमापन पद्धती मार्गदर्शिका, विविध लघु खेळ, शालेय उपक्रम या बालभारतीद्वारे प्रकाशित पुस्तकांचा आधार घ्यावा.

शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रमाचे ध्येय व उद्दिष्टे

शारीरिक शिक्षणाचे ध्येय :

विशिष्ट उद्दिष्टांनी निवडलेल्या शारीरिक हालचालींच्या माध्यमातून शारीरिक-मानसिक व सामाजिक दृष्ट्या निरोगी, सुदृढ, सर्जनशील व कृतिशील जीवनशैलीचा अंगीकार करणारा नागरिक तयार करणे हे शारीरिक शिक्षणाचे ध्येय आहे.

इयत्ता तिसरी : शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे

- मुक्त हालचालींतून आनंद मिळवून देणे.
- अनुकरणात्मक हालचालींतून क्रियाशीलता वाढवणे.
- व्यायामाची आवड निर्माण करणे व जोपासणे.
- आंतरिक ऊर्जेला योग्य दिशा देणे.
- शारीरिक सुदृढतेची जाणीव निर्माण करणे.
- मूलभूत हालचाली व योग्य शरीर स्थितीचा विकास करणे.
- स्वच्छता व आरोग्यविषयक सवयी विकसित करणे.
- आहार व त्यातील घटकांचे शास्त्रीयदृष्ट्या महत्त्व सांगणे.
- मैदान व क्रीडांगण स्वच्छतेमधून परिसर स्वच्छता व श्रमाचे मूल्य वृद्धिंगत करणे.
- शारीरिक हालचाली विविध उपक्रम व खेळांमधून मनोरंजनाची संधी देणे.
- पारंपरिक खेळांची आवड निर्माण करणे.
- कारक कौशल्य व क्रीडा कौशल्य विकसित करणे.
- विविध उपक्रम व खेळांच्या माध्यमातून ताणतणाव दूर करणे.
- खिलाडू वृत्ती निर्माण करणे.



आरोग्य व शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रमाची क्षेत्रे

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाची क्षेत्रे व त्याच्या क्षमता पुढीलप्रमाणे आहेत.

- आरोग्याधिष्ठित शारीरिक सुदृढता

- | | | |
|---------------------|-------------------|-----------------------|
| १) हृदयाचा दमदारपणा | २) स्नायूंची ताकद | ३) स्नायूंचा दमदारपणा |
| ४) लवचीकपणा | ५) शरीरधारणा | |

- विविध हालचाली व योग्य शरीरस्थिती

- | | |
|-------------------------------------|---------------------------------|
| १) जागेवर करावयाच्या हालचाली | २) जागा बदलत करावयाच्या हालचाली |
| ३) साहित्य व सहकान्यांबरोबर हालचाली | ४) शरीर नियोजन कौशल्य |

- कौशल्याधिष्ठित कारक सुदृढता

- | | | |
|----------|-----------|--------------------|
| १) वेग | २) समन्वय | ३) दिशाभिमुखता |
| ४) शक्ती | ५) तोल | ६) प्रतिक्रिया काल |

- आरोग्य

- अ) वैयक्तिक आरोग्य

- | | | |
|------------------------|--------------------|--------------------------|
| १) आहार | २) शरीरावयव | ३) वैयक्तिक स्वच्छता |
| ४) स्वच्छतागृहाचा वापर | ५) विश्रांती व झोप | ६) वॉईट सवयींना प्रतिबंध |

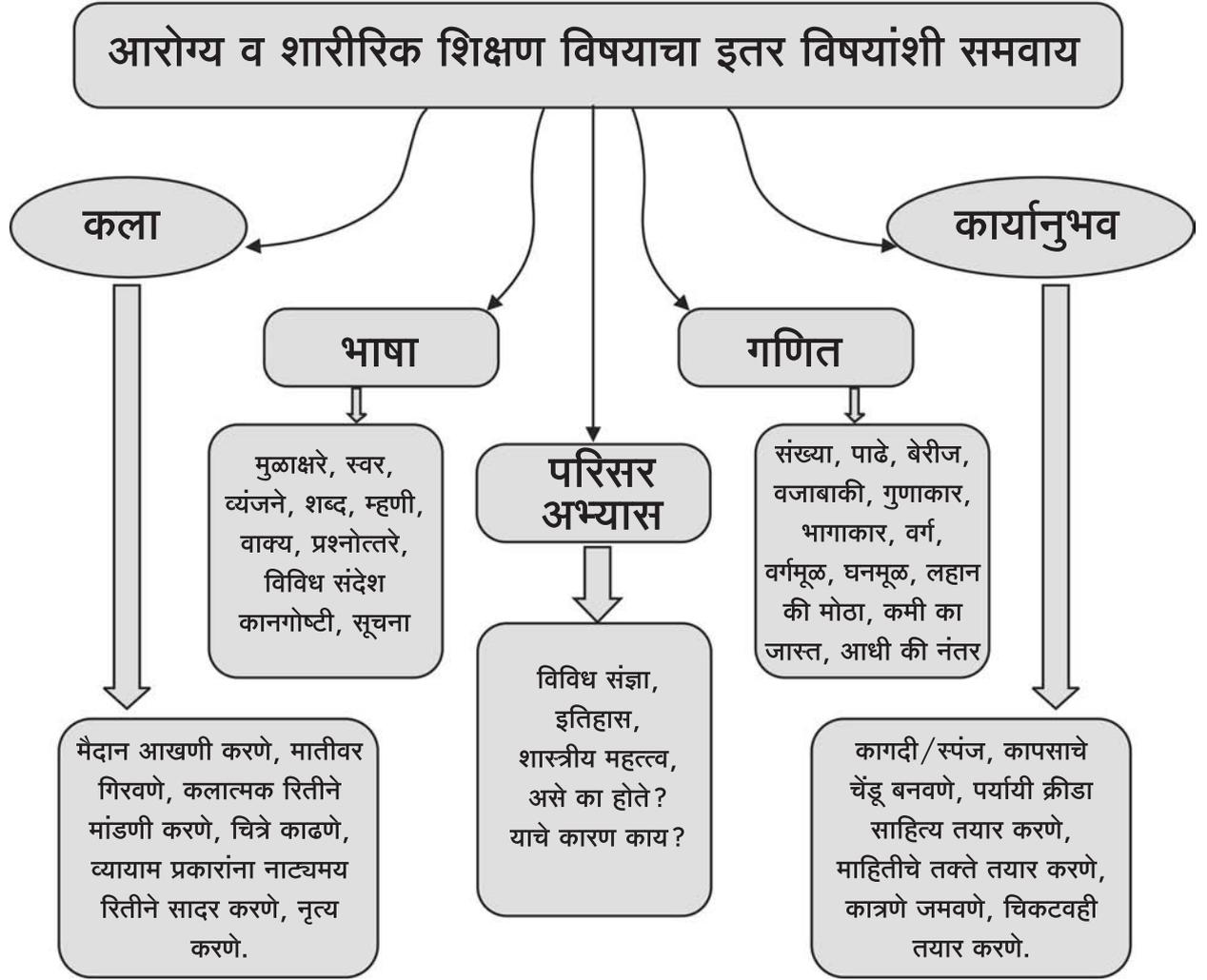
- ब) मैदानावरील आरोग्य

- | | | |
|---------------------------|-------------------------|-------------------|
| १) पोशाख | २) मैदान स्वच्छता | ३) क्रीडांगण आखणी |
| ४) साहित्याचा वापर व निगा | ५) व्यायाम व सुरक्षितता | ६) प्रथमोपचार |

- कृतिशील जीवनशैली

कृतिशील जीवनशैली म्हणजे दैनंदिन जीवनात कृतिशील राहणे, विविध कार्ये आवडीने करणे आणि फावल्या वेळेचा सदुपयोग करून खेळ, व्यायाम अशा शारीरिक हालचाली किंवा एखादा छंद जोपासणे. मैदानावर खेळणे, पदभ्रमण, दैनंदिन सूर्यनमस्कार, व्यायाम आदी उपक्रम हे कृतिशील जीवनशैलीचा भाग आहेत.





शारीरिक शिक्षण विषयाचा इतर विषयाशी समवाय

प्राथमिक शिक्षणात नव्यानेच शिक्षण सुरू केलेल्या विद्यार्थ्यांशी आंतरक्रिया करत असताना शिक्षकांना सर्व विषयांचा एकमेकांशी समन्वय ठेवून अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया पुढे नेण्याची कला अवगत असावी लागते. शारीरिक शिक्षणाच्या सर्वच विषयांशी समवाय करून शिक्षक विद्यार्थ्यांना आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या अध्ययन निष्पत्तीसोबतच इतरही विषयांमधील विविध घटक आणि उपघटकांचा योग्य रितीने सराव करून घेण्याचा यशस्वी प्रयत्न करू शकतात.

भाषा, गणित, परिसर अभ्यास, कला आणि कार्यानुभव या विषयांचा आरोग्य व शारीरिक शिक्षण या विषयांशी समन्वय साधून शारीरिक शिक्षणाच्या तासांमध्ये विद्यार्थ्यांना उद्दिष्टानुसार व अध्ययन निष्पत्तीच्या अनुषंगाने उपक्रमांचे अध्ययन करायचे आहे.

इयत्ता तिसरी प्राथमिक शिक्षणाची मुलांची खरी सुरुवात असते. यामध्ये अध्यापन होत असलेले विषय भाषा, गणित, परिसर अभ्यास, कला व कार्यानुभव यांचा एकमेकांशी समन्वय साधून शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना कला व कार्यानुभव अध्यापन केल्यास हे सर्व विषय योग्य त्या पद्धतीने उद्दिष्टानुरूप विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचतात. आवश्यक त्या अध्ययन निष्पत्ती विद्यार्थ्यांमध्ये निश्चितपणे दिसतात. त्यामुळे शिक्षकांनी आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाच्या तासिकांमध्येही आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमामधील विविध उपक्रमांत विविध विषयांमधील प्राथमिक कौशल्यांचा समावेश केल्यास विद्यार्थ्यांनी मिळवलेले ज्ञान दृढ होण्यास मदत होते.

इतर विषयांच्या तासिकांमध्येही आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमामधील विविध उपक्रमांचा वापर करता येईल.

भाषा विषयाशी समवाय

भाषेमध्ये मुळाक्षरे, स्वर, व्यंजने यांचा क्रम तसेच विविध शब्द, म्हणी, वाक्य, प्रश्नोत्तरे यांचा उपयोग विविध उपक्रमांतून करून घेता येईल. भाषेच्या साहाय्यानेच विविध संदेश, कानगोष्टी, सूचना यांचे योग्य आदानप्रदान, आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या मैदानी व वर्गखोलीतील विविध उपक्रमांत आपल्या कौशल्याने व नावीन्यपूर्ण पद्धतीने वापरण्याची संधी आहे.

गणित विषयाशी समवाय

गणित विषयाचा समवायही सहजपणे करता येतो. संख्या, पाढे, मूलभूत क्रिया जसे-बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार, वर्ग, वर्गमूल, घनमूल, लहान की मोठा, कमी की जास्त, अधिक-नंतर अशा पद्धतीच्या गणितीय संकल्पना रुजवण्यासाठी खेळाचा उपयोग आरोग्य व शारीरिक शिक्षण तासिका व उपक्रमांतही कल्पकतेने करता येईल.

परिसर अभ्यास विषयाशी समवाय

परिसर अभ्यास विषयांच्या विविध संज्ञा, इतिहास, शास्त्रीय महत्त्व, असे का होते?, याचे कारण काय? या बाबी आरोग्य व शारीरिक शिक्षणाच्या उपक्रमांतूनही विद्यार्थ्यांना शिकवता येतील.

कला विषयाशी समवाय

मैदान आखणी करणे, मातीवर गिरवणे, कलात्मक रितीने मांडणी करणे, चित्रे काढणे, व्यायाम प्रकारांना नाट्यमय रीतीने सादर करणे, नृत्य या बाबींद्वारे कला विषयाशी समवाय साधता येईल.

कार्यानुभव विषयाशी समवाय

कागदी, स्पंज, कापसाचे चेंडू बनवणे, पर्यायी क्रीडा साहित्य तयार करणे, माहितीचे तक्ते तयार करणे, कात्रणे जमवणे, चिकटवही अशा प्रकारच्या बाबी कार्यानुभव विषयाशी समवाय साधतात.



पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती			
अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
१)	मूलभूत हालचाली, जागेवर करायच्या हालचाली अंदाजे तासिका : ८	<ul style="list-style-type: none"> ➤ वेगवेगळ्या शरीरस्थिती, तोल सांभाळणे. ➤ शरीराच्या विविध भागांवर, हातावर/ पायावर तोल सांभाळणे. ➤ वाकणे, ताणणे, पिळणे, वळणे, उड्या मारणे, गिरकी घेणे, अवतरण करणे, विविध प्रकारे तोल सांभाळणे, जागेवर धावणे, गॅलॉपिंग. ➤ या हालचालींचा सराव, काठिण्यपातळी, अंतर, उंची, वेळ वाढवून सराव. ➤ विद्यार्थी कुवतीचा विचार 	<p>वेगवेगळ्या शरीरस्थितीत तोल सांभाळतो.</p> <p>विविध भागांवर विविध प्रकारे तोल सांभाळतो.</p>
	मूलभूत हालचाली, जागा बदलत करायच्या हालचाली अंदाजे तासिका : ८	<ul style="list-style-type: none"> ➤ अंतर व उंची वाढवून उड्या मारणे, धावणे, चढणे, उतरणे इत्यादी. ➤ विविध पद मार्गांवर चालणे, एका पायावर उड्या, दोरी उड्या मारत वेगाने पुढे जाणे. ➤ इशान्यानुसार हालचाली करणे. ➤ चालणे, धावणे, चकवणे, हुलकावणी देणे. लंगडी, झाप मारणे, लंगडी घेणे, सरकणे, घसरणे, दडकी चाल, उडी मारणे, रोलिंग, स्किपिंग ➤ दग टाकणे, एका पायाने ➤ क्रमवार एकानंतर एक दोन्ही पायाने ➤ काठिण्यपातळी वाढवत, अंतर व वेळ वाढवून सराव 	<p>विविध अंतराच्या व उंचीवरून यशस्वीरीत्या उड्या मारतो. इशान्यानुसार हालचाली करू शकतो.</p> <p>विविध पदमार्गांवरून जलदरित्या चालतो. उड्या मारत पुढे जातो.</p>
	मूलभूत हालचाली, साहित्य व सहकार्यांसह करायच्या हालचाली अंदाजे तासिका : ८	<ul style="list-style-type: none"> ➤ धावत जाऊन चेंडू झेलणे, धावत जाऊन चेंडू फेकणे, विविध आकारांचे चेंडू फटकावणे, फेकणे, झेलणे, लाथाडणे, चेंडू टोलावणे. ➤ चेंडू थांबवणे, चेंडूचा टप्पा, हवेतल्या हवेत चेंडूला थांबवणे, चेंडू घांगळवणे, चेंडू परतवणे इत्यादी. ➤ सहकार्यांसह वरील कौशल्यांचा सराव, मूलभूत हालचालींचा सराव, विविध मार्गांनी करणे. ➤ काठिण्यपातळी, दिशा, अंतर व वेग वाढवून सराव ➤ चेंडू थांबवणे. <p>पायाच्या घोट्याने, छातीवर, पायाच्या चवड्यांवर, मांडीने, गुडघ्याचा आतील भागाने, नरम हलक्या चेंडूने सराव, घांगळत येणारा चेंडू, हळुवार हवेतून येणारा चेंडू, टप्पे घेत येणारा चेंडू, जोडीने सराव, अंतर वाढवत, वेग वाढवत, दिशा बदलत सराव</p>	<p>धावत जाऊन चेंडू झेलतो.</p> <p>धावत जाऊन चेंडू फेकतो.</p> <p>संबंधित कौशल्यांचा सराव करतो.</p>

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
		<p>➤ चेंडूचे टप्पे : दोन्ही हाताने, एका हाताने, हाताच्या ताकदीने, मनगटाच्या ताकदीने, कमरेपर्यंत उसळी, एका जागी उभे राहून, जोडीने, समोर उभे राहून, उभे राहून, वाकून, कमी उंचीचे टप्पे, जास्त उंचीचे टप्पे.</p> <p>➤ हवेतल्या हवेत चेंडूला लाथाडणे : हलका व रबरी चेंडू, एकट्याचा सराव, हाताने सोडून जमिनीवर पडण्यापूर्वी लाथाडणे. दोघांचा सराव - एकाने वरून चेंडू सोडावा, दुसऱ्याने मारावा. जोडीने - एकाने अंतरावरून हळुवार फेकावा, दुसऱ्याने मारावा. भिंतीवरील सराव - भिंतीवर मारून येणारा टप्पा मारावा.</p> <p>➤ चेंडू घरांगळत नेणे : वाकून, बसून, उभे राहून, चेंडू विविध दिशांना, हाताने घरांगळणे, चेंडू परतवणे, हवेतून येणाऱ्या चेंडूला वरचेवर फटका मारून परतवणे, मनगटाने चेंडूखाली हात नेऊन परतवणे, हात, मनगट, बोटे स्थिर व हालचाल, नजर चेंडूवर, फुगे, चेंडू, कागदी चेंडू, कापूस/कापडी चेंडू, रबरी चेंडूचा वापर टप्पा पडल्यावर हाताखाली नेण्याचा सराव. एक-दोघांचा सराव, गटाचा सराव.</p>	
	<p>सर्व मूलभूत हालचालींचे विकसन अंदाजे तासिका ८</p>	<p>➤ विविध कौशल्यांचे एकत्रीकरण करून हालचाली</p> <p>➤ हालचालींची मालिका : जागेवर करायच्या, जागा बदलत करायच्या, विनासाहित्य, साहित्यासह विविध हालचाली, क्रमवार काठिण्यपातळी, अंतर, उंची व वेळ वाढवून क्रमवार करणे.</p> <p>➤ हालचालींची मालिका १ सुरुवात, आठ ते दहा मीटर धावणे, तीन ते पाच मीटर रांगणे, समोरील शंकू पुढे हुलकावणी देणे, दिशा बदल करणे, चार ते पाच मीटर धावणे, चार ते पाच मीटर चेंडू झेलत चालणे, वर्तुळाकार लंगडी घालणे, मॅटवर लोटगंग घेत पुढे जाणे, समोरील कोलांटी उडी मारणे, हॉकी स्टिकने चेंडू ढकलत पुढे नेणे, आठ ते दहा मीटर धावणे, शेवट.</p>	<p>सहकाऱ्यासह विविध कौशल्यांचा सराव करतो. मूलभूत हालचालींचा सराव विविध कौशल्यांच्या एकत्रीकरणाने करतो. मूलभूत हालचालींचे विकसनाची व शरीर सुदृढतेची जाणीव निर्माण होते. मुक्त हालचालीतून आनंद व मनोरंजन, प्राप्त होते. क्रियाशीलतेची जाणीव होते.</p>

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
		<p>➤ हालचालीची मालिका २ सुरुवात, चवड्यावर चालणे, गुडघे उंच करीत धावणे, विटेवरून लोल सांभाळत चालणे, दोरीवरच्या उड्या मारणे, पाय मागे करीत धावणे, कडी डोक्यावरून घालून पायाखालून काढणे, दोन्ही पायांवर उड्या मारत पुढे जाणे, कोलांटी उडी मारणे, चालता चालता चेंदू फेकणे, झेलणे, भिंतीवर टप्पे घेणे, आठ ते दहा मीटर धावणे, शेवट.</p>	
२.	विविध व्यायाम, सामान्य व्यायाम आणि उत्तेजक व्यायाम अंदाजे तासिका ८	<p>➤ उत्तेजक व्यायामासाठी नवनवीन पद्धती डोक्यापासून पायापर्यंत सांधे व स्नायूंना उत्तेजित करणारे व्यायाम, वर्गातून मैदानात येताना धावत, उड्या मारत येणे, विविध प्रकारे वळणे, वाकणे, हालचाली गतीने करणे, गतीने पाच सूर्यनमस्कार घालणे, अॅरोबिक्स प्रकार गतीने करणे, पायऱ्या, जिना वेगाने चढणे, हालचालीची साखळी करणे, विविध प्राणी चाली करणे, वेगात लंगडी घालणे, धावणे यांवर आधारित एखादा खेळ खेळणे.</p>	सर्व सांधे व स्नायूंना उत्तेजित करणारे व्यायाम करतो. उत्तेजक व्यायाम नवनवीन पद्धतीने करतो.
	विविध व्यायाम, सामान्य व्यायाम, एबीसी ड्रिल्स अंदाजे तासिका ४	<p>➤ एबीसी ड्रिल्स : धावणे उड्या मारणे, किक करत धावणे, जागेवर हात हलवणे, पुढे मागे, छोटी पावले टाकत धावणे, गुडघे उंच उचलत जागेवर चालणे, गुडघे उंच उचलत पुढे चालणे, स्कॉट जंप, चवडे समोर ठेवून धावणे, नागमोडी धावणे, दिशाभिमुखता धाव, शटल रन</p>	चपळाईने विविध प्रकारे धावतो.
	विशेष व्यायाम तालबद्ध व्यायाम अंदाजे तासिका ८	<p>➤ कॅलॅस्थेनिक्स : तालबद्ध व्यायाम बेटे स्थितीत ➤ प्रकार १ १. जोडलेले हात डोक्यावर २. जोडलेले हात डोक्यावर टेकवावे. ३. सरळ डोक्यावर ४. मूळ स्थितीमध्ये ➤ प्रकार २ १. दोन्ही हातांची बेटे डोक्यावर मध्यभागी ठेवावी. २. हातांसह डोके कमरेतून वाकून समोर जमिनीवर टेकवावे. ३. कमरेतून डोके सरळ करावे. ४. हात खाली मूळस्थिती</p>	शिकवलेले सर्व तालबद्ध व्यायाम करतो.

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
		<p>प्रकार ३</p> <p>१. दोन्ही हात बाजूला खांद्याच्या रेषेत. २. कोप्यातून दुमडून दोन्ही हातांची बोटे छातीजवळ चिटकवा. ३. पुन्हा दोन्ही हात बाजूला खांद्याच्या रेषेत जमिनीला समांतर ४. मूळ स्थितीत हात मांडीजवळ</p> <p>अशा प्रकारे विविध बैठे व उभ्या स्थितीत व्यायाम प्रकार करून हातापायाची हालचाल, हात-पाय समन्वय हालचाल, कमरेतून मागे पुढे, बाजूला वाकणे, आधीच्या सर्व हालचालींचे एकत्रीकरण करून हालचाली करता येतील.</p> <p>साहित्य प्रकार : गुच्छ कवायत, कडी कवायत, रुमाल कवायत, काठी कवायत</p> <p>साहित्याच्या साहाय्याने कवायती करता येतील.</p>	
	अॅरोबिक्स अंदाजे तासिका ४	<p>अॅरोबिक्स</p> <p>१. मार्च विथ वाईड लेग २. फॉरवर्ड व्ही स्टेप ३. बॅक व्ही स्टेप ४. साईड लॅंग ५. जम्पिंग जॅक्स ६. ग्रेप वाईन मार्च</p>	शिकवल्याप्रमाणे अॅरोबिक्सच्या योग्य कृती करतो.
	विशेष व्यायाम - सूर्यनमस्कार अंदाजे तासिका ८	<p>सूर्यनमस्कार</p> <p>१ ते १० अंक, योग्य कृती, शरीर स्थितीकडे लक्ष द्यावे. क्र. ४ शरीर सरळ व क्र. ७ ला पर्वतासारखे होईल हे पहावे. क्र. ५ ला दोन्ही हातापायाचे चवडे छाती आणि कपाळ हेच शरीराचे भाग जमिनीला टेकतील याची दक्षता घेण्यास सांगावे. क्र. २ व ९ मध्ये गुडघे वाकणार नाहीत हे पहावे.</p>	सूर्यनमस्कार योग्य कृती, क्रमवार शरीरस्थिती करतो.
	विविध व्यायाम, विशेष व्यायाम आणि धाडसी व्यायाम प्रकार अंदाजे तासिका ४	<p>धाडसी व्यायाम प्रकार.</p> <p>विविध उंचीवरून उड्या मारणे, बारला लटकून झोके घेणे, मानवी मनोरे इत्यादी.</p> <p>अर्ध्या बैठकीतून मागील कोलांटी, खांद्याची पुढील कोलांटी, उंचीवरून पुढे उडी मारणे, उंचीवरून मागे व बाजूंना उडी.</p> <p>मानवी मनोरे</p> <p>खांदे, कंबर, पाठ, मांडी यांवर एक पाय ठेवून उभे राहणे, हातावर, पायावर तोल.</p> <p>३-४, ६-७ विद्यार्थ्यांचे मनोरे</p>	शिकवल्याप्रमाणे लटकणे, कोलांटी, रोल, मनोरे, उंचीवरून उडी, झोके घेणे असे व्यायाम प्रकार करतो.

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
	<p>विविध व्यायाम, विशेष व्यायाम, गतिरोध मालिका अंदाजे तासिका ४</p>	<p>➤ पाच ते सात अडथळ्यांची गतिरोध मालिका एका पाठोपाठ वेगवेगळे व्यायाम प्रकार व हालचाली, शरीरस्थिती, मध्ये न थांबता कमीत-कमी वेळात पूर्ण करणे. गतिरोध मालिका : वीस मीटर धावणे - शंकूवरून उड्या मारणे - नागमोडी धावणे - खेकडा चाल करणे - टायस्मधून जाणे - पाच, सहा पायच्या चढणे, उतरणे - २-३ मीटर उड्या मारणे - उंचावरून उडी मारून जाणे - कोलांटी उडी - दोरीच्या खालून सरपटत जाणे - दोरीवरच्या उड्या मारणे - दहा मीटर धावत पुढे सरकणे. गतिरोध मालिका क्षमतेनुसार विविध उपक्रम, व्यायाम प्रकार व काठिण्यपातळी वाढवावी. कमीतकमी वेळात योग्य, सर्व स्थितीसह, सर्व स्थान योग्य प्रकारे पूर्ण करण्यासाठी प्रोत्साहन द्यावे. गतिरोध मालिकेचे प्रशिक्षण देण्याची आवश्यकता नाही. उपलब्ध साहित्य, कल्पकतेने मालिका तयार करता येईल. गतिरोध मालिकेच्या स्पर्धा घेता येतील. विद्यार्थी क्षमतेनुसार कृतीची काठिण्यपातळी ठरवावी. मालिकेच्या रचनेमध्ये दमछाक करणारे उपक्रम लगातार नसावे. पायाच्या उपक्रमानंतर हाताचे उपक्रम, उडी मारण्याच्या उपक्रमानंतर रांगण्याची किंवा कोलांटीचे उपक्रम अशा पद्धतीने रचना करावी. कृती शिकवलेल्या असाव्यात. गतिशीलता जपावी. त्याच त्याच कृती लागोपाठ नसाव्यात. विद्यार्थ्यांकडून सर्जनशील नवीन मालिका तयार करून घ्याव्यात.</p> <p>➤ गतिरोध मालिका काही हालचाली व व्यायाम धावणे, विटांवर तोल सांभाळणे, नागमोडी धावणे, एका पायावर लंगड, डोक्यातून कडी घालून पायातून काढणे, कड्यांमधून उड्या मारत जाणे, कोलांटी उडी मारणे, चेंडू झेलत जाणे, चेंडूचे भिंतीवर टप्पे घेणे, चेंडूचे जमिनीवर टप्पे घेणे, टेबलावरून उडी मारणे, सरपटत जाणे, पाय मार्गे धावणे, बेडूक उड्या, माकड उड्या, दोरीवरच्या उड्या, हुलकावणी देणे, लॅंडर एक्झरसाइज, दोरीच्या खालून जाणे, पायच्या चढउतार करणे, टेबलवर चढणे उतरणे, टेबलवरून उडी मारणे, बैठक, मांडी घालून बसणे - उठणे, टाचेवर चालणे, जम्पिंगजॅकसारख्या कृती करणे इत्यादी.</p>	<p>गतिरोध मालिकेतील सर्व अडथळे पार करतो. सर्जनशीलतेने नवीन मालिका तयार करतो.</p>

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
३.	कवायत संचलन, कवायत अंदाजे तासिका ४	<p>एक लाईन बन, कदवार एक लाईन, सावधान, विश्राम, आरामसे, कदमताल, कदमताल थाम अशा सर्व कवायत कृती करवून घ्याव्यात.</p> <p>➤ संल्यूट : उजवा हात जमिनीला समांतर वर, कोपरात दुमडून, पंजा उजव्या भुवईच्या मध्यभागी तर्जनी बोट, सर्व बोटे सरळ, अंगठा जोडलेल्या स्थितीत, शरीर ताठ, मान सरळ, नजर समोर, हात खाली करताना झटक्यात खाली.</p> <p>➤ दौडके चल : डाव्या पायाने सुरुवात, कदम ताल सारखे पाय वर करीत पुढे धावत जावे, दोन्ही हात छातीशी दुमडून ठवावे, ९० अंशात पाय वर उचलून खाली टेकवताना १ ला डावा पाय तर २ ला उजवा पाय टेकवावा.</p> <p>➤ दौडके चल मे थांब : उजव्या पायावर आदेश द्यावा, एक-दोन-तीन-चार क्रमवार कृती करावी, एक-दोनला डावा-उजवा पाय टेकवत वेग कमी करावा व तीन-चारला डावा पाय जागेवर थांबून उजवा पाय डाव्या पायाच्या जवळ मारावा. सावधान स्थितीत यावे.</p>	सर्व कवायत कृती योग्य प्रकारे करतो.
४.	विविध खेळ - स्थानिक व पारंपरिक खेळ अंदाजे तासिका ४	<p>➤ स्थानिक खेळ : स्थानिक परिसरातील खेळले जाणारे विविध खेळ विद्यार्थ्यांना खेळण्यास द्यावे. पारंपरिक खेळ टिककरबिला, विटीदांडू, लगेरी, रप्पारप्पी, आबाधुबी, सणांचे खेळ, टिपरी, लेझीम, लोकनृत्य, विटीदांडू, पिल्ल्या, गोट्या, कंचे, कवड्या, सागरगोटे अशा स्थानिक खेळांचीही विद्यार्थ्यांना माहिती देऊन खेळण्यास उत्तेजन द्यावे.</p> <p>➤ स्थानिक व पारंपरिक खेळ खेळताना सर्व विद्यार्थ्यांचा सहभाग, उत्साह, शारीरिक क्षमता, मनोरंजन, खेळांचे लवचीक नियम, पर्यायी साहित्य, जागेनुसार मांडणी या बाबी लक्षात घ्याव्यात.</p> <p>➤ पारंपरिक खेळ : लोकगीते, लोकनृत्य यांचा वापर करून आंतरिक ऊर्जा आनंद घेतो. मनोरंजन, क्रियाशीलता, ताणतणावावर मात करण्याचे कौशल्य प्राप्त होईल हे पहावे.</p>	स्थानिक व पारंपरिक खेळातून मौज व आनंद घेतो. 'स्व' ची जाणीव, संवाद कौशल्य, समस्या निराकरण, इत्यादी जीवनकौशल्यांचा दैनंदिन जीवनात वापर करतो. स्पर्धात्मक वृत्ती, सर्जनशीलतेला आपल्या जीवनात वापरतो. नवीन खेळ शिकतो.

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
		<p>➤ फुगडी : साधी फुगडी, दोन हाताची फुगडी, एक हाताची फुगडी, दंड फुगडी, बस फुगडी</p> <p>➤ झिम्मा : दोन हातांचा झिम्मा, खानदेश झिम्मा, चौघांचा झिम्मा, लाडू झिम्मा, सुपारी पिंगा आदी पारंपरिक खेळ</p>	<p>फुगडीमध्ये उत्साहाने सहभागी होतो.</p> <p>झिम्म्यामध्ये उत्साहाने सहभागी होतो.</p>
	<p>विविध खेळ - लघु खेळ अंदाजे तासिका १२</p>	<p>➤ स्पर्धात्मक खेळ : साहित्यविना/ससाहित्य.</p> <p>➤ १) सावलीला शिवणे. २) शार्क आणि बेट ३) जोडीदारासह उभे राहणे.</p> <p>➤ ४) काठी खालून जाणे. ५) कोन्स आणि डिशेश</p> <p>➤ शारीरिक सुदृढता : हृदय संवहन, दमदारपणा, ताकद, लवचिकपणा, शरीरधारणा अशा क्षमता कौशल्य विकसनाचे खेळ घ्यावे.</p> <p>➤ कारक कौशल्य : वेग, दिशाभिमुखता, तोल, समन्वय, प्रतिक्रिया काल अशा कौशल्य क्षमता विकसनाचे खेळ घ्यावे.</p>	<p>लघु खेळांमध्ये उत्साहाने सहभागी होतो.</p> <p>क्षमता कौशल्य विकसन करतो.</p>
	<p>विविध खेळ शर्यती अंदाजे तासिका १२</p>	<p>➤ स्पर्धात्मक शर्यती : साहित्यविना/ससाहित्य</p> <p>१) जलद चालणे शर्यत २) गट वर्तुळ शर्यत ३) घोटा धरून चालणे शर्यत</p> <p>४) बटाटा शर्यत ५) डोक्यावरून चेंडू देणे शर्यत</p> <p>➤ शारीरिक सुदृढता : हृदय संवहन, दमदारपणा, ताकद, लवचिकपणा, शरीरधारणा अशा क्षमता कौशल्य विकसनाच्या शर्यती घ्याव्यात.</p> <p>➤ कारक कौशल्य : वेग, दिशाभिमुखता, तोल, समन्वय, प्रतिक्रिया काल अशा कौशल्य क्षमता विकसनाच्या शर्यती घ्याव्यात.</p>	<p>शर्यतीमध्ये उत्साहाने सहभागी होतो.</p> <p>क्षमता कौशल्य विकसन करतो.</p>

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
	विविध खेळ, मनोरंजक कृती अंदाजे तासिका ४	<p>विविध मनोरंजक कृती : एकसुरीपणा येऊ नये म्हणून विविध मनोरंजक कृती. टाळ्या वाजवणे, हात एकमेकांना धडकणे, चेंडू खेळणे, एका पायावर तोल सांभाळणे, हातापायाची विविध स्थिती, बसल्या बसल्या हात डोक्यावर, नाकावर ठेवणे, डोळे छोटे मोठे करणे, अभिनय करणे.</p> <p>➤ दोन मुख्य खेळांची निवड करून त्या खेळांची प्राथमिक माहिती, मूलभूत कौशल्य यांची माहिती द्यावी. कबड्डी, कराटे, सॉफ्टबॉल, हॅण्डबॉल, हॉकी, खो-खो, फुटबॉल इत्यादी मुख्य खेळ.</p> <p>➤ इयत्तानिहाय मुलांच्या क्षमतांचा विचार करून कौशल्यांचे प्रात्यक्षिक दाखवावे. योग्य सराव करून घ्यावा.</p>	विविध मनोरंजक कृतीमध्ये उत्साहाने सहभागी होतो. मूलभूत कौशल्य सराव करतो. उत्साहाने सहभागी होतो.
५.	विविध स्पर्धा अंदाजे तासिका ८	<p>विविध उपक्रमांवर आधारित स्पर्धा</p> <p>➤ शिकवलेल्या विविध हालचाली व कौशल्य यांच्या साहाय्याने स्पर्धा घ्याव्यात. सर्व विद्यार्थ्यांचा सहभाग. विद्यार्थी नेतृत्व गुणाला संधी. त्यांच्यातील सुप्त गुणांना व आयोजन, नियोजनात सहभागाची संधी उपलब्ध करून द्यावी.</p> <p>➤ या विविध स्पर्धांतून खिलाडू वृत्ती, आज्ञा पालन, सहकार्य, समन्वय, संघ भावना, शिस्त, नेतृत्व हे गुण विकसित होण्यासाठी विशेष प्रयत्न करावेत.</p> <p>➤ विविध स्पर्धांतून जीवन कौशल्य उपयोजन योग्य पद्धतीने विद्यार्थी करतो याकडे लक्ष द्यावे. 'स्व' ची जाणीव, समानानुभूती, ताण तणावाचे नियोजन, भावनांचे समायोजन, निर्णय क्षमता, चिकित्सक विचारशक्ती, संवाद कौशल्य, वैयक्तिक संबंध इत्यादी बघावे.</p>	सहकार्य, श्रम, नियोजन या गोष्टी स्पर्धेतून शिकतो. खिलाडू वृत्ती अंगी बाणवतो.
६.	आरोग्य आरोग्य विषयक अंदाजे तासिका २	<p>आरोग्य तपासणी : शालेद्वारा विद्यार्थ्यांची वर्षातून दोनदा संपूर्ण आरोग्य तपासणी करावी. दैनिक तासिकांमध्ये विद्यार्थ्यांची शारीरिक स्वच्छता, बाह्य अवयव, आरोग्यविषयक सवयी यांबाबत तपासणी करावी. नखे, त्वचा, नाक, डोळे, केस, दात, जीभ स्वच्छता, कानाचा मळ आदींबाबत तपासणी व माहिती</p>	आरोग्य तपासणीचे महत्त्व जाणतो व स्वच्छता राखतो.

अ. क्र.	घटक/उपघटक	उपक्रम/संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
	आरोग्यविषयक चौरस आहार अंदाजे तासिका २	<p>➤ चौरस आहार : आहाराचा तक्ता, आहारामध्ये प्रथिने, पिष्टमय पदार्थ, स्निग्ध पदार्थ, क्षार, खनिजे, जीवनसत्त्वे, तंतुमय पदार्थ व पाणी यांचा पुरेसा समावेश आहे की नाही हे विचारणे, चौरस आहारासंबंधी, आहाराच्या सवयींचे मार्गदर्शन, शिळे व पेटीतील अन्नाचे दुष्परिणाम, फळभाज्या, पालेभाज्या व फळे धुऊन खाण्याचे फायदे, ऋतूमानानुसार दररोज एक फळ खाण्याचे फायदे, भरपूर पाणी पिण्याची आवश्यकता व महत्त्व, पाणी बाटली.</p> <p>➤ पाणी पिण्याच्या योग्य सवयी : तहान लागण्यापूर्वी पाणी पिण्याची सवय, बसून व सावकाश पाणी पिण्याची योग्य पद्धत, खाली बसून, तहान लागण्यापूर्वी, व्यायाम करताना गरजेनुसार एक एक घोट, अति थंड पाणी टाळणे, जेवणापूर्वी व नंतर पाणी पिणे, दिवसाला दोन ते तीन लिटर पाणी पिणे.</p>	<p>योग्य व सकस आहाराचे महत्त्व जाणतो. आरोग्याशी संबंधित सर्व चांगल्या सवयींची माहिती घेतो व त्यांचे पालन करतो.</p> <p>पाणी पिण्याच्या सवयी/स्वतःची पाण्याची बाटली जवळ ठेवण्याच्या सवयीचे पालन करतो.</p>
	शरीरावयव माहिती अंदाजे तासिका २	<p>➤ शरीर अवयवांच्या हालचाली : बाह्य अवयव तक्ता, केस, डोळे, कान, नाक, त्वचा, नखे इत्यादी शरीरावयवांचा तक्ता, कोणते अवयव व कोणती कृती याची माहिती व चर्चा. त्या अवयवांचा योग्य उपयोग, त्याची योग्य पद्धत माहिती.</p>	<p>बाह्य अवयवांच्या स्वच्छतेचे महत्त्व जाणतात व स्वच्छता राखतात.</p>
	आरोग्यविषयक वैयक्तिक स्वच्छता अंदाजे तासिका २	<p>➤ वैयक्तिक स्वच्छता : शारीरिक स्वच्छता - बाह्य अवयव, केस, डोळे, नाक, दात, कान, नखे, त्वचा यांची स्वच्छता व निगा, आवश्यकता व महत्त्व पटवून त्याच्या पालनाची सवय तपासावी. मलमूत्र विसर्जन रोखून न धरता योग्य वेळी, योग्य ठिकाणी करण्याची सवय, त्याचप्रमाणे मलमूत्र विसर्जनांतर हात, पाय व अवयव स्वच्छ धुण्यास सांगावे. हात धुताना साबण, हॅडबॉशच्या वापरसाठी प्रोत्साहित करावे.</p> <p>➤ कपड्यांची स्वच्छता, परिसर स्वच्छता : कपड्यांची स्वच्छता, परिसर स्वच्छता, आवश्यकता व महत्त्व पटवून त्याच्या पालनाची सवय तपासावी.</p>	<p>कपडे व पादत्राणे, आरोग्यासंबंधित सर्व चांगल्या सवयींची माहिती घेतो व पालन करतो.</p>

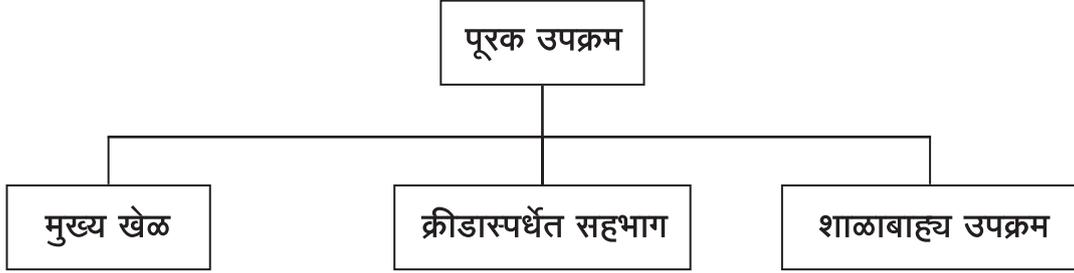
अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
	आरोग्यविषयक व स्वच्छतागृह वापरावयाच्या चांगल्या सवयी अंदाजे तासिका २	<p>➤ स्वच्छतागृहाच्या वापराचे महत्त्व : स्वच्छतागृहासंबंधी, मलमूत्र विसर्जनाची शालेय ठिकाणे स्वच्छ रहावीत यासंबंधी सूचना. मलमूत्र विसर्जन रोखून न ठेवण्याच्या सूचना. स्वच्छतागृहात जाऊन मलमूत्र विसर्जनाची योग्य पद्धत, पाण्याचा पुरेसा वापर. अवयव व हातपाय स्वच्छ धुण्याच्या पद्धती.</p>	स्वच्छतागृहाच्या वापराची माहिती जाणतात व योग्य पद्धतीने पालन करतात.
	विश्रांती व झोपे अंदाजे तासिका २	<p>➤ विश्रांती व झोपेची माहिती : आठ ते दहा तास झोप, दररोज रात्री लवकर झोपणे, सकाळी लवकर उठणे, फायदे व महत्त्व याची चर्चा, झोपण्याची पद्धती, सुरक्षितता, बिछाना, अंधारूण-पांघरूण व इतर सामान्य बाबींची चर्चा</p>	विश्रांती व झोपेचे महत्त्व जाणतात व योग्य पद्धतीने पालन करतात.
	आरोग्यविषयक वाईट सवयींना प्रतिबंध अंदाजे तासिका ४	<p>➤ उघड्यावरचे खाद्यपदार्थ, शाळेबाहेरील गाडीवरील खाद्यपदार्थ सेवनाचे दुष्परिणाम, ते खाण्यापासून परावृत्त करावे. ➤ विविध पाकिटांमधून मिळणारे तयार खाद्यपदार्थ, वडापाव, कचोरी, समोसा, बर्गर, पिझ्झा, नूडल्स, भेळ आदी पदार्थांच्या अतिसेवनाचे दुष्परिणाम. ➤ चहा, कॉफी, शीतपेय यांचे शरीरावरील दुष्परिणाम यांबाबत चर्चेतून माहिती द्यावी. ➤ योग्य आहार घेण्यासाठी प्रवृत्त करावे व उघड्यावरील, बाहेर खाद्यपदार्थ खाण्यापासून परावृत्त करावे. ➤ टिव्ही पाहण्याचा एकूण वेळ, मोबाईलवर खेळण्याची सवय, कॉम्प्युटर, व्हिडिओ गेमचा वापर यांबाबत वैयक्तिक माहिती घेऊन यांच्या अतिवापरामुळे डोळ्यांवर होणाऱ्या दुष्परिणामांची माहिती द्यावी. अतिवापर होणार नाही याबाबत सतर्क करावे. ➤ सार्वजनिक जागी शुकणे, कचरा टाकणे, खोकणे, नाक शिंकरणे, मलमूत्र विसर्जन करणे या अयोग्य सवयींबाबत माहिती देणे व योग्य सवयींचे पालन करण्यास सांगणे.</p>	शीतपेय, तयार खाद्यपदार्थ दुष्परिणाम जाणतात. टि. व्ही., मोबाईल अतिवापराचे दुष्परिणाम जाणतात. सार्वजनिक जागी योग्य सवयींचे पालन करतात.
	आरोग्यविषयक व्यायाम अंदाजे तासिका ८	<p>➤ व्यायाम : दररोज मैदानावर एक ते दीड तास धावणे, उड्या मारणे, चेंडूचे विविध खेळ, सूर्यनमस्कार, विविध हालचाली, व्यायाम, शिवाशिवाीचा खेळ सहकाऱ्यांसह खेळणे. यातून होणाऱ्या शारीरिक, मानसिक व भावनिक विकासाच्या आवश्यकता व महत्त्वाबाबत चर्चा.</p>	दररोज मैदानावर एक ते दीड तास धावणे, उड्या मारणे, चेंडूचे विविध खेळ खेळतात, सूर्यनमस्कार घालतात.

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
		<p>➤ साप्ताहिक / मासिक, व्यायाम तक्ता : घरी सकाळ/सायंकाळ विद्यार्थ्यांना किमान एक तास विविध हालचाली, व्यायाम करायला साप्ताहिक/मासिक व्यायाम तक्ता देणे.</p> <p>➤ योग ओळख : योगाचा अर्थ, योगाचे फायदे व महत्त्व</p> <p>➤ योगाचे स्वरूप : यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान, समाधीबाबत थोडक्यात माहिती</p> <p>➤ आसनांच्या पूर्वतयारीसाठी विविध शारीरिक स्थिती, लवचीकपणा, स्नायूंचा दमदारपणा, शरीराचा तोल, संतुलन, वैयक्तिक क्षमता या बाबींसाठी योगपूर्व शारीरिक तयारी. नाकाद्वारे श्वास व उच्छ्वास, फुंकर घालणे, शांत बसणे.</p> <p>➤ आसनांची पूर्वतयारी : फुलपाखरासारखी हालचाल, सापासारखी स्थिती, गवताच्या पात्यासारखे होणे, पर्वतासारखे.</p> <p>➤ प्राणायामाची पूर्वतयारी : छाती फुगवत श्वास घेणे व सोडणे, जोरात फुंकर मारणे, शांत बसणे.</p>	<p>आसनांची, प्राणायामाची पूर्वतयारी योग्य पद्धतीने समजून घेतात/पालन करतात.</p>
	<p>आरोग्यविषयक - योग ओळख अंदाजे तासिका १६</p>	<p>➤ हवामानानुसार पोषाख : ऋतूमानानुसार पोषाखाचे महत्त्व, पोशाख आणि संबंधित साहित्यामुळे हवामान बदलाच्या समायोजनाबाबत मार्गदर्शन, हिवाळा - कानाला मफलर, लोकरीचे स्वेटर, सुती कोट पावसाळा - छत्री, बूट, रेनकोट व पावसापासून बचावचे इतर साहित्य व शरीराची काळजी. उन्हाळा - टोपी, गंगल, फिक्या, हलक्या रंगाचे पोशाख, छत्री, डोक्याला रुमाल</p> <p>➤ मैदान स्वच्छता : मैदानाची स्वच्छता, मैदानावरील कचरा, घाण, कागद, पाण्याच्या-प्लॉस्टिकच्या बाटल्या, पिशव्या, काड्या, काटे, काचा, चॉकलेटचे कागद, वेष्टणे, खरकटे पदार्थ. मैदानाची निगा, पाणी मारणे. यातून श्रममूल्यांची जोपासना, पर्यावरणाची जाणीव-जोपासना.</p>	<p>हवामानानुसार पोषाखाचे महत्त्व समजून घेतात.</p>
	<p>क्रीडांगणविषयक - क्रीडांगणाशी संबंधित पोशाख, अंदाजे तासिका २</p>	<p>➤ मैदान स्वच्छता : मैदानाची स्वच्छता, मैदानावरील कचरा, घाण, कागद, पाण्याच्या-प्लॉस्टिकच्या बाटल्या, पिशव्या, काड्या, काटे, काचा, चॉकलेटचे कागद, वेष्टणे, खरकटे पदार्थ. मैदानाची निगा, पाणी मारणे. यातून श्रममूल्यांची जोपासना, पर्यावरणाची जाणीव-जोपासना.</p>	<p>योग्य प्रकारे मैदान स्वच्छ ठेवण्याचा प्रयत्न करतात.</p>

अ. क्र.	घटक / उपघटक	उपक्रम / संबोध	अध्ययन निष्पत्ती
	आरोग्य - क्रीडांगणाशी संबंधित मैदानाची सुरक्षितता अंदाजे तासिका २	<p>➤ मैदानाची सुरक्षितता : खेळासाठी उपलब्ध साधन-साहित्य विद्यार्थ्यांना धोकादायक किंवा इजा करणारे नाही याची तपासणी, मैदानावर खड्डे, खाचखळगे, कचरा, काचा, टेकड्या, दगाड, अडथळे नाहीत याची तपासणी. प्रथमोपचार पेटी, पिण्याचे पाणी याची उपलब्धता, रस्त्यावर वाहतुकीच्या भागात व अडचणीच्या, असुरक्षित ठिकाणी न खेळण्याच्या सूचना,</p> <p>➤ पाण्याबाबत मार्गदर्शन : पाण्याबाबत कोणतीही इजा झाल्यास, पाण्यात कोणी बुडत असल्यास, घाबरल्यास शिक्षकांना सांगण्याविषयी सूचना. असुरक्षितता वाटल्यास त्या ठिकाणावरून पळून सुरक्षित ठिकाणी येणे वा मोठ्याने मदतीसाठी ओरडण्याचे प्रशिक्षण द्यावे व तयारी करून घ्यावी.</p>	<p>मैदानाची निगा राखतात. मैदान सुरक्षिततेच्या पद्धती व महत्त्व समजून घेतात.</p> <p>पाण्याबाबत कोणतीही इजा झाल्यास सुरक्षिततेच्या पद्धती समजून घेतात.</p>
	आरोग्य - क्रीडांगणाशी संबंधित प्रथमोपचार अंदाजे तासिका २	<p>➤ प्रथमोपचार : रक्तस्राव रक्तस्राव होण्याची कारणे, रक्तस्राव झाल्यावर मदत करण्याची पद्धती, रक्तस्राव बंद करण्याच्या पद्धती. प्रथमोपचार पेटी साहित्याचा वापर. जखम व अवयवाची काळजी व निगा.</p>	<p>सामान्य रक्तस्रावावर प्रथमोपचार पद्धती जाणतात.</p>
७.	कृतिशील जीवनशैली	<p>कृतिशील जीवनशैली म्हणजे दैनंदिन जीवनात कृतिशील राहणे, विविध कार्ये आवडीने करणे आणि फावल्या वेळेचा सदुपयोग करून खेळ, व्यायाम अशा शारीरिक हालचाली किंवा एखादा छंद जोपासणे. मैदानावर खेळणे, पदभ्रमण, दैनंदिन सूर्यनमस्कार, व्यायाम आदी उपक्रम हे कृतिशील जीवनशैलीचा भाग आहेत.</p>	<p>कृतिशील जीवनशैली, छंद जोपासतात. जीवनात कृतिशील राहतात, विविध कार्ये आवडीने करतात.</p>



पूरक उपक्रम



मुख्य खेळ :

पूरक उपक्रमांमध्ये मुख्य खेळांतील विविध क्षमता आणि मूलभूत कौशल्ये खेळण्याची पद्धती यांबाबत विद्यार्थ्यांना स्वतंत्र माहिती द्यायची आहे. यातून विविध शारीरिक सुदृढता व कारक कौशल्यांचा विकास घडून येईल हा उद्देश समोर ठेवावा. कबड्डी, खो-खो, हँडबॉल, व्हॉलीबॉल, सॉफ्टबॉल, फुटबॉल, बॅडमिंटनसारख्या विविध खेळांची इयत्ता तिसरीच्या विद्यार्थ्यांना साजेशी माहिती द्यावी, मैदान व क्रीडा साहित्याची माहिती, खेळाडू व पुरस्कारांची माहिती व मूलभूत कौशल्यांची माहिती द्यावी.

मूलभूत कौशल्यांच्या प्राथमिक स्तरावर हालचालींचा सराव करून घ्यावा. मुख्य खेळाचे व्हिडिओ, क्रीडा कौशल्यांचे व्हिडिओ, चित्रे दाखवून योग्य हालचाली व कौशल्यप्राप्तीचे प्रयत्न करता येतील.

क्रीडास्पर्धेत सहभाग :

गटा-गटांच्या आंतरवर्गीय विविध हालचाली, व्यायाम, शरीरस्थिती, उपक्रम व क्रीडा कौशल्यांच्या स्पर्धा व शर्यतीत विद्यार्थ्यांना सहभागी करून घ्यावे. सर्व विद्यार्थी क्रीडास्पर्धेत सहभागी होतील व आपल्या क्षमतांचा परिचय करून देतील यासाठी दक्ष असावे. क्रीडा स्पर्धा सहभागातून त्यांची आंतरिक ऊर्जा व समूह सहभागाच्या प्रयत्नांना बळकटी प्राप्त करून द्यावी.

शाळाबाह्य उपक्रम :

विविध सहली, भ्रमंती, पदभ्रमण, गिर्यारोहण, बगीचे व क्रीडा मैदान भेटी, विविध क्षेत्रभेटी या शाळाबाह्य उपक्रमांतून विद्यार्थ्यांना कृतिशील जीवनशैलीसाठी प्रोत्साहित करावे. विविध प्रकारचे छंद जसे - वृक्षारोपण, सायकल चालवणे, घरातली कामे, बागकाम आदी बाबींमध्ये फावला वेळ सत्कारणी लावण्यास सांगावे. शाळाबाह्य उपक्रमांतून विविध शारीरिक क्षमता, कारक कौशल्ये तसेच सामाजिक गुण यांचा एकत्रितपणे विकास होतो याकडे लक्ष द्यावे.



विशेष गरजा असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी

ज्या विद्यार्थ्यांमध्ये काही शारीरिक अथवा मानसिक कमतरता आढळून येते त्या कमतरतेचा बाऊ न करता त्यांना सर्वसामान्य शिक्षण प्रवाहात सामावून घेता येते. त्यांचा आत्मविश्वास व जगण्यातील आनंद वाढवण्यासाठी त्यांना शारीरिक शिक्षणातील विविध उपक्रमांत सामावून घेता येते.

या विद्यार्थ्यांना सामावून घेताना त्यांच्या कमतरतेचा प्रकार, प्रमाण इत्यादी बाबींचा विचार करावा.

ताकद व दमदारपणा कमी असणाऱ्यांसाठी

- पायात दोष असल्यास विद्यार्थ्यांना चेंडू रिंगमधून टाकण्यासाठी अंतर व उंची कमी करून संधी.
- फटकावण्यासाठीचे साहित्य वजनाने कमी करून किंवा लांबी व रुंदी कमी करून वापरण्यास देता येते.
- रूपांतरित खेळ नियम सोपे करून घेता येऊ शकतात.

समन्वय कमी असणाऱ्यांसाठी

- विद्यार्थ्यांना हवेतून येणाऱ्या वस्तूचे भय वाटते. त्यांना संरक्षणात्मक आयुधे लावून खेळात सहभाग घेता येतो.
- अचूकतेवर कमी भर देणाऱ्या कृतींचा समावेश. उदा. बिन बॅग उचलणे, फेकणे, वाहून नेणे इत्यादी.
- स्थिर वस्तूवर प्रयोग करून आघाताच्या क्रिया आत्मसात करण्यास शिकवता येते. उदा. भिंतीवर चेंडू मारणे.

तोल व चपळता कमी असणाऱ्यांसाठी

- तोल सांभाळण्यासाठी आधाराची जाडी व रुंदी वाढवून/अंतर व उंची कमी करून कृती घेता येते.
- जास्तीत जास्त शरीरावयव जमिनीला स्पर्श करतील अशा कृती करून घेता येतात. उदा. साईड रोल, हात व पायांवर चालणे इत्यादी.
- गुळगुळीत फरशी नसावी. मॅटवर विविध हालचाली करून घ्याव्यात. उदा. उड्या मारणे, रोल करणे इत्यादी.
- सहकाऱ्याचा आधार जास्तीत जास्त राहिल अशा कृतींचा समावेश करता येतो.
उदा. जोडीदाराबरोबर करायचे विविध व्यायाम.

बोधात्मक व आकलनात्मक दोष असणाऱ्यांसाठी

- जास्तीत जास्त सोप्या पद्धतीचे प्रकार/कृतीवर भर द्यावा. क्रीडा साहित्याची ने-आण व वाटप करणे, वर्गीकरण करणे, विविध प्रकारचे चेंडू हाताळणे, कवायतीचे सोपे प्रकार करणे इत्यादी.
- अधिकाधिक सुटसुटीत सूचना देऊन सावकाश करण्यात येणाऱ्या कृतींवर भर देण्यात यावा.
उदा. ठरावीक अंतर चालणे, चेंडू पास करणे, लटकणे इत्यादी.

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - तिसरी : विषय - आरोग्य व शारीरिक शिक्षण) : (११९)

- दैनंदिन कृतींमध्ये त्यांना विचारपूर्वक सामावून घेता येते, त्यांच्या कमतरतेचा विचार करून त्यांना वेगवेगळ्या जबाबदाऱ्या व कामांमध्ये सहभागी करून घेतल्यास त्यांचा आत्मविश्वास वाढेल. त्यासाठी फार वेगळा वेळ देण्याची गरज नाही.

काही उदाहरणे : पायाच्या संदर्भात कमतरता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांस वेळाधिकारी, गुणलेखक इत्यादी बनण्याची जबाबदारी देता येते. तसेच हाताने खेळायच्या खेळात त्यांना सामावून घेता येते. उदा. चेंडू टाकणे, फेकणे, घेणे इत्यादी. अंध विद्यार्थ्यांना घुंगराच्या चेंडूने खेळांत सामावून घेता येते.

कमतरतेची तीव्रता, त्या विद्यार्थ्यांची मानसिकता इत्यादी बाबी लक्षात घेऊन उपक्रम घ्यावेत. इतर सामान्य विद्यार्थ्यांना अशा मुलांना सामावून घेण्यास सांगावे. त्या विद्यार्थ्यांना चिडवणे, त्रास देणे हे प्रकार होणार नाहीत याची दक्षता घ्यावी.



आरोग्य व शारीरिक शिक्षण : नियोजन

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयासाठी महिन्याला अंदाजे २० ते २४ तासिका उपलब्ध होतात, तर एकूण वर्षात एकूण १८० ते २०० तासिका मिळतात. अभ्यासक्रमातील घटकांचे वार्षिक नियोजन करताना दिलेल्या सर्व घटकांना योग्य न्याय व भारांश दिला गेला आहे याकडे लक्ष द्यावे. तासिकेमध्ये विद्यार्थ्यांच्या आनंददायी वातावरणात भरपूर मुक्त शारीरिक हालचाली होतील व मनोरंजनातून सुदृढता, वाढ व क्षमता प्राप्त होईल असे नियोजन असावे. विविध हालचाली, उपक्रम, प्रात्यक्षिक, गटकार्य, वर्गकार्य, खेळ व शर्यती, व्यायाम यांचे नियोजन वेळ व घटकानुसार आपल्याकडील उपलब्ध मैदान, जागा, साहित्य, परिसरातील पद्धती व परंपरा यांचा विचार करून त्यांची आखणी करावी. वार्षिक व मासिक नियोजन करताना महिन्यातील चार आठवड्यांमध्ये असलेल्या प्रत्येक तासिकेमधून कोणत्या घटकातील कोणत्या उपघटकांचा उपक्रम घेणार याचे सूक्ष्म नियोजन केल्यास त्यानुसार तासिका घेणे, साहित्य जमवणे, रेखांकन व इतर आवश्यक तयारी करणे सोपे जाते. इयत्ता पहिली ते चौथीच्या वर्गांचे नियोजन करताना समसमान घटकांचा त्या ठरावीक आठवड्यात विचार केल्यास एकाच प्रकारचे साहित्य, मैदान रेखांकन, पर्यायी साहित्य व तासिकेसाठी केलेली तयारी ही इतरही वर्गांना/शाळेतील सर्व वर्गांना आरोग्य व शारीरिक शिक्षण तासिकेसाठी उपयोगी पडू शकते.

अभ्यासक्रमातील सर्व घटक-उपघटक तसेच क्षमता-कौशल्यांचा विचार करून आपल्या पद्धतीने सुयोग्य नियोजन करावे. अभ्यासक्रमातील सर्व घटक, उपघटक तसेच क्षमता, कौशल्यांचा विचार करून सर्व अध्ययन निष्पत्ती विद्यार्थ्यांना प्राप्त होतील असे नियोजनाचे उद्दिष्ट असावे.

वार्षिक व मासिक नियोजन नमुना				
महिना	पहिला आठवडा	दुसरा आठवडा	तिसरा आठवडा	चौथा आठवडा
जून	-----	-----	विविध मनोरंजक, सांघिक खेळ आणि कवायत संचलन	आरोग्य तपासणी - वजन, उंची मापन, स्वयं-मूल्यमापन
जुलै	उत्तेजक व्यायाम, जागेवर मूलभूत हालचाली	सूर्यनमस्कार. तालबद्ध कवायत.	एबीसी ड्रील्स, लघु खेळ.	आरोग्य, आरोग्यदायी सवयी, योग्य शरीरस्थिती
ऑगस्ट	जागा बदलत मूलभूत हालचाली अनुकरणात्मक चाली	क्रीडा कौशल्य खेळ १, धाडसी व्यायाम.	एबीसी ड्रील्स, विविध शर्यती	आरोग्य, योग्य शरीरस्थिती
सप्टेंबर	सहकाऱ्यांसह मूलभूत हालचाली साहित्यासह मूलभूत हालचाली	क्रीडा कौशल्य खेळ २, अॅथलेटिक्स	एबीसी ड्रील्स, पारंपरिक खेळ	आरोग्य, सूर्यनमस्कार

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - तिसरी : विषय - आरोग्य व शारीरिक शिक्षण) : (१२१)

महिना	पहिला आठवडा	दुसरा आठवडा	तिसरा आठवडा	चौथा आठवडा
ऑक्टोबर	अनुकरणात्मक चाली, धाडसी व्यायाम	क्रीडा कौशल्य खेळ १, तालबद्ध व्यायाम	स्थानिक खेळ, गतिरोध मालिका	आरोग्य, कवायत संचलन
नोव्हेंबर	उत्तेजक हालचाली, सूर्यनमस्कार	क्रीडा कौशल्य खेळ २, जिम्नॅस्टिक	पूरक खेळ, परावर्तित खेळ	आरोग्य, स्वयं-मूल्यमापन वजन व उंची मापन
डिसेंबर	धाडसी व्यायाम, अनुकरणात्मक हालचाली	क्रीडा कौशल्य खेळ १, तालबद्ध व्यायाम	लघु खेळ, सुदृढता कसोट्या आणि कारक क्षमता कसोट्या.	आरोग्य, मनोरंजक कृती
जानेवारी	कवायत संचलन, जागेवर हालचाली स्पर्धा.	क्रीडा कौशल्य खेळ २, अॅथलेटिक्स	विविध शर्यती, अनुकरणात्मक हालचाली.	आरोग्य, सूर्यनमस्कार
फेब्रुवारी	धाडसी व्यायाम, जागा बदलत हालचाली, शर्यत	क्रीडा कौशल्य खेळ १, तालबद्ध व्यायाम	पारंपरिक खेळ, मानवी मनोरे	आरोग्य, योग्य शरीरस्थिती
मार्च	सूर्यनमस्कार, सहकाऱ्यांसह हालचाली, शर्यती	क्रीडा कौशल्य खेळ २, जिम्नॅस्टिक	स्थानिक खेळ, गतिरोध मालिका	आरोग्य, कवायत संचलन
एप्रिल	वैयक्तिक खेळ, दोघांच्या शर्यती	सांघिक खेळ, कारकक्षमता कौशल्य चाचणी	गटांच्या शर्यती, सुदृढता कसोटी चाचण्या	आरोग्य तपासणी, स्वयं-मूल्यमापन

हा नियोजनाचा नमुना असून यानुसार आपले स्वतंत्र नियोजन करावे. शैक्षणिक वर्षातील सुट्टीच्या कालावधीतील तासिकांचे योग्य समायोजन करावे. खेळांची निवड करताना उपलब्ध साधने, मैदान व स्थानिक परंपरांचा विचार करावा. आपल्याकडील मैदान, साहित्य, परंपरा यांचा विचार करून मुख्य खेळ, लघु खेळ यांची निवड करावी. अभ्यासक्रमातील सर्व क्षमता विविध उपक्रमांद्वारे विद्यार्थ्यांपर्यंत उद्देशानुरूप पोहोचतील असे पहावे.



आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाचे मूल्यमापन

इयत्ता तिसरीच्या आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाचे मूल्यमापन करताना विद्यार्थ्यांच्या कृतींचे मूल्यमापन हे आनंददायी व ताणरहित वातावरणात करावे. कृतींचे मूल्यमापन करताना विद्यार्थ्यांची शरीरस्थिती, कृती करण्याची पद्धती, कृतीची योग्यता, अचूकता, क्रमबद्धता, कृती करतानाची शारीरिक सहजता, आत्मविश्वास, कृती करण्याची शैली या बाबींचे निरीक्षण करून योग्य गुणांकन करता येईल. मूल्यमापनासाठी उपक्रम, कृती निवडत असताना सदर उपक्रम आणि कृती योग्य रीतीने शिकवून व सराव करून झाल्याचे निश्चित करावे. त्यानुसार त्या कृतींचे मूल्यमापन करण्याचे निकष ठरवून त्यानुसार मूल्यमापन करावे.

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाचे मूल्यमापन हे आकारिक तंत्रांनी करणे अपेक्षित आहे. किमान तीन आकारिक साधन तंत्रे वापरून प्रत्येक सत्राचे शेवटी मूल्यमापन करायचे आहे. मूल्यमापन करताना उपक्रमातील सहभाग, उत्साह, विद्यार्थ्यांची कृती, त्याची अध्ययन निष्पत्ती, कृती आणि कौशल्यांचा योग्य वापर, तुलनेने वाढलेली क्षमता व कौशल्यामधील प्रगती यांचा विचार मूल्यमापन करताना करता येईल.

दैनंदिन तासिकांमधील कृती, प्रात्यक्षिके, उपक्रम, दिलेले वर्गकार्य, गृहकार्य, प्रकल्प या सर्वांचा मूल्यमापनामध्ये समावेश करता येऊ शकतो. वैयक्तिक कौशल्य, वैयक्तिक खेळ, सांघिक खेळ, हालचालीची काठिण्यपातळी, विविध शारीरिक सुदृढतेचे व कारक कौशल्याच्या घटकांचे मापन करणे अपेक्षित आहे.

आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाच्या आकारिक मूल्यमापनासाठी साधारणपणे पुढील आठ तंत्रे वापरता येतात. या तंत्रांचा उपयोग करून सुयोग्य पद्धतीने विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन वस्तुनिष्ठ पद्धतीने व्हावे अशी अपेक्षा आहे. तासिकेच्या वेळी विविध हालचाली, कृती, खेळांचे अनुभव देत असताना त्याच वेळी सातत्यपूर्ण सर्वकष पद्धतीने मूल्यमापन प्रक्रिया राबवायची आहे. त्यामुळे विद्यार्थ्यांची सर्वोत्कृष्ट गुणांकनाची नोंद करता येऊ शकते.

आकारिक मूल्यमापनाची तंत्रे

- | | | |
|--------------------------------------------------------------------------------------|--------------|-----------------|
| १) दैनंदिन निरीक्षण | २) तोंडी काम | ३) प्रात्यक्षिक |
| ४) उपक्रम किंवा कृती | ५) प्रकल्प | ६) चाचणी/कसोटी |
| ७) स्वाध्याय | ८) गटकार्य | ९) वर्गकार्य |
| १०) इतर (स्वमूल्यमापन, प्रश्नावली, पदनिश्चयन श्रेणी, कृती मूल्यमापन, समाजमिती तंत्र) | | |

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे यांनी सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन शिक्षक मार्गदर्शक हस्तपुस्तिका २०१२ तयार केलेली आहे. मूल्यमापन संदर्भात या पुस्तिकेचा संदर्भ शिक्षकांनी घ्यावा.



अधिक माहिती व आवश्यक संदर्भासाठी

अधिक माहिती व आवश्यक संदर्भासाठी खालील शासकीय प्रकाशने वाचावीत. त्याचप्रमाणे विविध संस्थांद्वारे आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयीची माहिती देणारी नियतकालिके वाचणे फायद्याचे ठरते.

- 'शारीरिक शिक्षण हस्तपुस्तिका' इयत्ता तिसरी, बालभारती, पुणे
- 'लघु खेळ', बालभारती, पुणे
- 'शालेय उपक्रम', बालभारती, पुणे
- 'आरोग्य व शारीरिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२', विद्या परिषद, पुणे
- इंटरनेटवर उपलब्ध माहिती स्रोत

इंटरनेटवर विषयाची माहिती देणारी विविध संकेतस्थळे उपलब्ध आहेत. आपल्याला हव्या असलेल्या माहितीबाबत शोध घेतल्यावर आपल्याला PPT, PDF, व्हिडिओ, फोटो, चित्रे, रेखांकने या स्वरूपात माहिती उपलब्ध होते. त्याचा वापर करून आपण आपली आरोग्य व शारीरिक शिक्षण विषयाची तासिका अधिक प्रभावी करू शकतो.

उदाहरणादाखल काही संकेतस्थळे व व्हिडिओ चॅनल दिले आहेत.

- यू-ट्यूब
 - 1) <https://www.youtube.com/user/Nasirgavandi077>
 - 2) <https://youtu.be/oc4QS2USKmk>
 - 3) <https://youtu.be/skSbg1IGup8>
 - 4) https://youtu.be/dQ_PK7Z-vv4
- विकास पीडिया
<https://mr.vikaspedia.in/education/kids-zone/916947933>



शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - कार्यानुभव

संवाद शिक्षक मित्रांशी

NCF 2005, SCF 2010, महाराष्ट्र राज्य प्राथमिक शिक्षण पुनर्रचित अभ्यासक्रम आराखडा २०१२ यानुसार तयार झालेला अभ्यासक्रम संपूर्ण महाराष्ट्रभर राबवला जात आहे. आधुनिक जगाची गरज, प्रगत तंत्रज्ञानाचा जगभर वापर, संपूर्ण जग हे जवळ आलेले आहे. या सर्व बाबींमुळे आपल्या विद्यार्थ्यांना एका विशिष्ट उंचीचे शिक्षण मिळावे, कृतिशीलता, इतर विषयांशी समवाय सांगणारा, अभिव्यक्तीसाठी संधी देणारा, सखोल विचार करण्यावर भर असलेला, सहज-सुलभ उपलब्ध होणारा, प्रवाही, गुणवत्तापूर्ण, समतेवर आधारित, विद्यार्थी अनेक पर्याय देऊ शकतील अशी क्षमता निर्माण करणारा आंतरराष्ट्रीय शाळांसाठीचा अभ्यासक्रम तयार आहे. या अंतर्गत कार्यानुभव या विषयातील घटकाची निवड, अध्ययन-अध्यापन, मूल्यमापन या सर्व प्रक्रियेमध्ये आपल्या सर्वांना खारीची छोटी मदत व्हावी म्हणून हा प्रपंच आहे.

खेळू, करू, शिकू या विषयाची इयत्ता तिसरीपर्यंत बालभारतीची तीन पुस्तके प्रकाशित झालेली आहेत. इयत्ता पहिली ते आठवीपर्यंतच्या कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका आपल्या वापरासाठी उपलब्ध आहेत या सर्वांचा सेतू निर्माण करण्यासाठी आम्ही आपल्या सर्वांना मैत्रीपूर्ण मदत करीत आहोत. आंतरराष्ट्रीय शालेय स्तरावर अध्ययन अध्यापनासाठी खेळू (आरोग्य व शारीरिक शिक्षण), करू (कार्यानुभव), शिकू (कला शिक्षण) असे तीन स्वतंत्र विषय आहेत. या तीनही विषयांचे अध्ययन-अध्यापन आपल्याला शासनाने निर्धारित केलेल्या तासिकांमध्ये स्वतंत्रपणे करायचे आहे. सदर मार्गदर्शिकेमध्ये त्यासाठी तिन्ही विषयांचे स्वतंत्र घटक, अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे, अध्ययन निष्पत्ती, अध्ययन अनुभव, कृतिक्रम, माहिती मिळवण्याचे संदर्भस्रोत, घटक पूर्ण करण्यासाठीचे आणखी सोपे पर्याय, घटकांचा इतर विषयांशी समवाय कसा साधायचा आणि मूल्यमापन कसे करायचे यांचे निर्देश दिलेले आहेत.

कार्यानुभव या विषयाचे अनिवार्य उपक्रम ४०% भारांश आणि ऐच्छिक उपक्रम ६०% भारांश असे दोन भाग केले आहेत. त्या पद्धतीने वर्षभर घटकांची निवड व कार्यवाही ही आपण विद्यार्थ्यांच्या परिसरातील भौगोलिक परिस्थिती, साहित्य, साधनांची उपलब्धता यानुसार करणार आहोत. अनेक नमुना उपक्रम सुचवलेले आहेत तरीही आपल्याला विविध उपक्रम अभ्यासक्रमाच्या उद्दिष्टांनुसार आणि आराखड्यानुसार आयोजित करावयाचे असून विद्यार्थ्यांना आनंद मिळवून देणे हे आपले अंतिम ध्येय आहे.

इयत्ता तिसरीच्या विद्यार्थ्यांसाठी उपक्रमातील घटकांची काठिण्यपातळी वाढवलेली आहे. घटक, अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे, अध्ययन अनुभव, मूल्यमापन यांच्यात समवाय राखणे अपेक्षित आहे. विद्यार्थ्यांना शिक्षकांबरोबरच पालकांचे, परिसरातील स्थानिक कारागिरांचे मार्गदर्शन घेऊन आणखी आनंद मिळवता

आला पाहिजे. समाजोपयोगिता या अभ्यासक्रमाचा आत्मा असून कार्यजगताचा अभ्यास करताना विद्यार्थ्यांना स्वतःच्या करिअरच्या वाटा शोधण्यासाठी आणि वैयक्तिक आरोग्य जपण्यासाठी अभ्यासक्रम साहाय्यभूत ठरणार आहे. आयोजित केलेल्या उपक्रमांतून विद्यार्थ्यांना अभिव्यक्त व्हायला पुरेपूर स्वातंत्र्य द्यायला हवे त्याचबरोबर कृतीच्या संस्कारातून त्यांच्या मन, मस्तिष्क व हातांच्या बोटांना कौशल्यपूर्ण काम मिळायला हवे.

आंतरराष्ट्रीय अभ्यासक्रमांच्या शाळांमध्ये कार्यानुभव हा विषय विद्यार्थ्यांपर्यंत नेताना सर्वप्रथम आपल्याला अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे पहावी लागतील. आराखडा व त्यानुसार नियोजन काळजीपूर्वक पाहायला हवे. लवचिकपणा या धोरणामुळे घटकांची निवड करण्याचे आपल्याला विद्यार्थ्यांचा परिसर, उपलब्ध साधनसुविधा यानुसार स्वातंत्र्य आहे. घटक पूर्ण करताना सर्व विद्यार्थ्यांना त्यांच्या स्वतःच्या क्षमतेनुसार, स्वतंत्रपणे अथवा सांघिक रीतीने काम करता यावे, आनंद मिळावा, जीवनासाठी उपयुक्त कार्यकौशल्ये मिळावी असा प्रयत्न आपण सर्व मिळून करणार आहोत. त्यासाठी अनेक लिंक्स (व्हिडिओ, ऑडिओ) चित्रे, विविध प्रकाशनांची चित्रसंग्रह मिळण्याचे सूचक उपलब्ध करून देत आहोत. घटक आणखी कल्पकतेने कसा विद्यार्थ्यांपर्यंत नेता येईल असेही सूचक देत आहोत.

या शिक्षक हस्तपुस्तिकेमध्ये कार्यानुभव विषयाची उद्दिष्टे, क्षेत्र, सर्व उपक्रम, कृतिक्रम, सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन (आकारिक) या प्रणालीवर आधारित मूल्यमापनाचे निर्देश यांचा समावेश केलेला आहे. विद्यार्थ्यांच्या आवडीला, त्यांच्या स्वतंत्र कृतीला, विशेष गरजा असणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या वैशिष्ट्यपूर्ण कृतींना भरपूर वाव आहे. आधुनिक माध्यमांच्या वापराबरोबरच जीवन कौशल्य विद्यार्थ्यांमध्ये रुजवावीत यासाठीचे विशेष उपक्रम दिलेले आहेत. खूप सफाईदारपणा अपेक्षित नाही, पण निर्मितीचा आनंद मिळावा म्हणून त्यांना भावतील, झेपतील, आंतरराष्ट्रीय पातळीवर त्यांची तुलना होऊ शकेल असे उपक्रम घ्यावेत. विद्यार्थ्यांच्या अभिव्यक्तीला भरपूर वाव द्यावा. भाषा, गणित, परिसर अभ्यास, कला, आरोग्य व शारीरिक शिक्षण या विषयांशी समवाय साधण्यासाठीच्या बाबीही दिलेल्या आहेत.

कार्यानुभव (करू) अभ्यासक्रम आंतरराष्ट्रीय शाळांच्या स्तरावर यशस्वीपणे राबवण्यासाठी आपणा सर्वांना मनःपूर्वक शुभेच्छा...!!

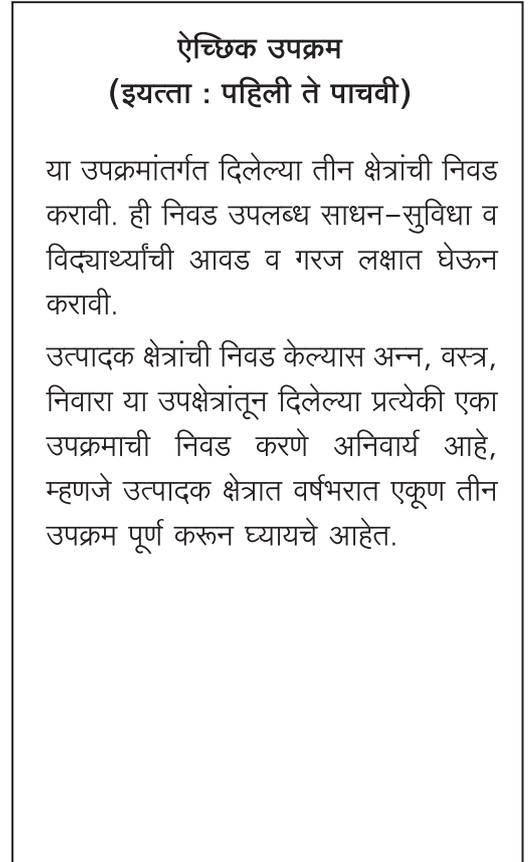
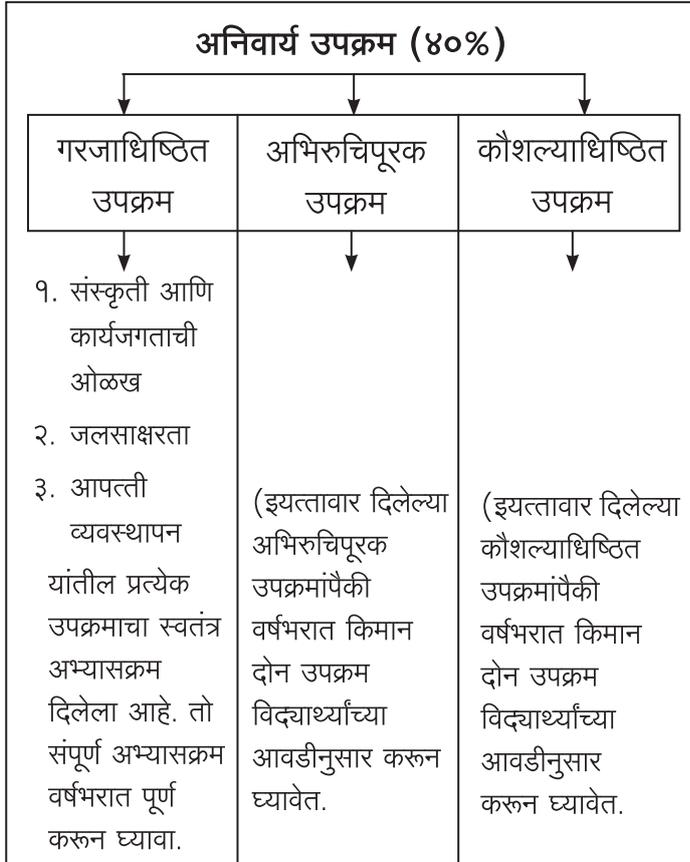
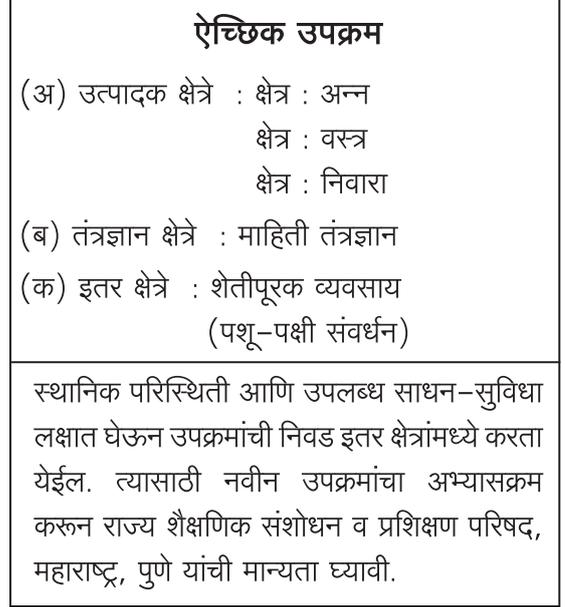
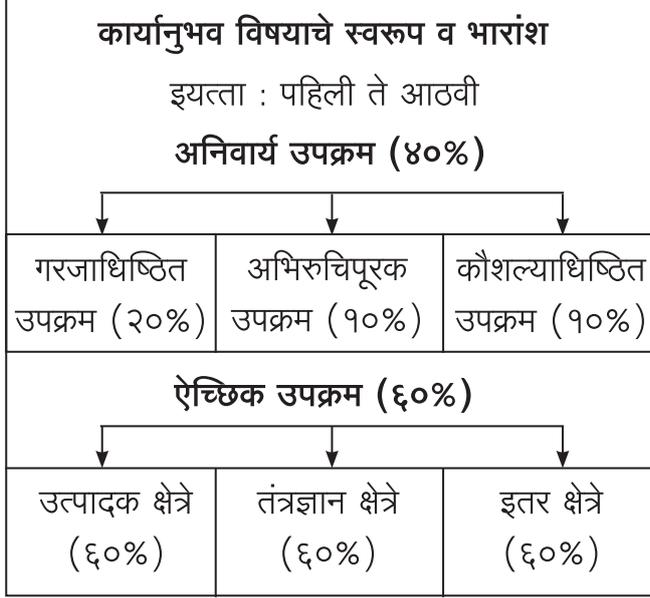


कार्यानुभव विषयाची ठळक उद्दिष्टे

- १) **श्रमप्रतिष्ठा** : श्रम आणि कौशल्ये यांवर आधारित कामे करणे, तसेच श्रमजीवी लोकांबद्दल आदराची भावना ठेवून त्यांचा सन्मान करणे.
- २) **उद्योजकतेचे शिक्षण** : विद्यार्थ्यांमध्ये उद्योजकतेविषयी असलेल्या सुप्त गुणांचा विकास करणे, तसेच उपजत असलेल्या गुणांना वाव देऊन उद्योजकतेविषयीचे आवश्यक ज्ञान देणे.
- ३) **जीवन क्षमता विकसित करणारी कौशल्ये** : विद्यार्थ्यांच्या गरजा व समस्या यांच्याशी निगडित उपक्रमांद्वारे निरोगी व आनंदमय जीवन जगण्यासाठी कौशल्ये विकसित करण्यास मदत करणे.
- ४) **समाजोपयोगिता व कार्यजगत** : कार्यानुभवातील उपक्रमांतून समाजातील कार्यजगताची ओळख करून घेण्याची संधी प्राप्त करून देणे आणि समाज विकसनासाठी त्यांचा उपयोग करण्याची क्षमता निर्माण करणे.
- ५) **कार्यातील स्व-भूमिकेची समज** : विविध उपक्रमांतील कार्यनिश्चितीनंतर, त्या कार्यातील स्वभूमिका समजावून घेऊन त्यातील कार्यकारणभाव, शास्त्रीय तत्त्वे व क्रमवारीता यांची माहिती घेणे.
- ६) **अर्थोत्पादन क्षमता** : उत्पादक उपक्रमाचा सराव करीत असताना, विद्यार्थ्यांमध्ये उत्पादनास आवश्यक अशी प्राथमिक कौशल्ये निर्माण करणे व शक्य तेथे प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष स्वरूपात मर्यादित अर्थोत्पादन करण्याची क्षमता निर्माण करणे.
- ७) **कार्यकौशल्य विकास** : उत्पादक कार्यातील सुबकता, अचूकता, आकर्षकता, गती, निर्मिती, प्रदर्शन व विक्री यांबाबतची कौशल्ये विकसित करणे.
- ८) **कार्यसंस्कृतीचे जतन व संवर्धन** : परिसरातील विविध कार्याची ओळख करून घेणे, सामाजिक रूढी, परंपरा आणि प्रथा यांच्यामागील कार्याची ओळख करून घेणे, कार्यकारणभाव जाणून त्यांचे जतन व संवर्धन करण्यास मदत करणे.
- ९) **अनिवार्य उपक्रम** : सर्व शाळांमध्ये उपक्रमांच्या बाबतीत एकसूत्रीपणा आणण्यासाठी व विद्यार्थ्यांमध्ये समाजोपयोगी कार्याची वृत्ती जोपासण्यासाठी अनिवार्य उपक्रमांची योजना करणे.
- १०) **कार्यानुभवातून पर्यावरणाची जाणीव** : अनिवार्य उपक्रमांतून तसेच उत्पादक उपक्रमांतून पर्यावरण संरक्षण व संवर्धन यांची जाणीव निर्माण करणे.



कार्यानुभव उपक्रमांचे स्वरूप व आराखडा



<p style="text-align: center;">पाठ्यक्रमातील अनिवार्य उपक्रम विषय : कार्यानुभव (करू) : अनिवार्य उपक्रम अंदाजे तासिका : २</p>							
उपक्रम - गरजाधिष्ठित उपक्रम (नैसर्गिक आपत्तीची ओळख)	घटक / उपघटक : आपत्ती व्यवस्थापन (आपत्तीपूर्व, आपत्तीनंतरचे व्यवस्थापन)	उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकांवर आधारित सूचक कृती / सेतू परिसरीय / सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
<p>कार्यानुभवातून पर्यावरण रक्षणाची जाणीव</p>	<p>१. आपत्ती व्यवस्थापनाचा अर्थ जाणतो. २. चित्रावरून आपत्तीचे स्वरूप सांगतो. ३. आपत्ती आणि ध्यावयाची काळजी चर्चेमध्ये सहभागी होतो. ४. विविध आपत्तीची संदर्भने चित्रे जमवतो. ५. आपत्ती व्यवस्थापनाच्या प्रात्यक्षिकांमध्ये सहभागी होतो.</p>	<p>१. आपत्ती व्यवस्थापनासंबंधी जाणीव जागृती विद्यार्थ्यांमध्ये लहानपणापासून होणे आवश्यक आहे म्हणून नैसर्गिक आपत्तीचे चित्र व व्हिडिओ दाखवावेत. २. चित्रवाचन करून, चर्चेतून आपत्तीचे स्वरूप (सौम्य अथवा रौद्र) सोप्या भाषेत स्पष्ट करावे, मात्र विद्यार्थ्यांच्या मनात भीती निर्माण होणार नाही याची दक्षता घ्यावी.</p>	<p>भाषा : चित्रवाचन, नवीन शब्द, अभिनय, संवाद. कला : नाट्य, अभिनय, गायन. आरोग्य शिक्षण : आरोग्यपूर्ण कृती, हातांच्या हालचाली, व्यायाम व आहार.</p>	<p>Online Books : http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx DIKSHA Mobile App https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app कार्यानुभव : शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता तिसरी पाठ्यपुस्तक : खेळू, करू, शिकू, इयत्ता तिसरी, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.</p>	<p>१. कोरोना या जागतिक आपत्तीसंबंधी जागृती करता येईल. २. मास्क तयार करण्याचे प्रात्यक्षिक घेता येईल. ३. हातांची स्वच्छता, कृती ही गीतांमधून आणि व्हिडिओच्या मदतीने करता येईल. ४. आपत्ती व्यवस्थापन या विषयावर बालनाट्य सादर करता येईल.</p>		

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकांवर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
	<p>६. आपत्तीनंतर इतरांना मदत करतो.</p> <p>७. नैसर्गिक घटकांच्या बदलांची नोंद घेतो.</p>	<p>३. आपत्तीपूर्वी, आपत्तीदरम्यान, आपत्तीनंतर घ्यावयाची काळजी याविषयी चर्चा करावी.</p> <p>४. व्हिडिओद्वारे तसे स्पष्ट करावे.</p> <p>४. विविध आपत्तीची चित्रे जमवून प्रदर्शित करावी.</p> <p>५. छोटे प्रात्यक्षिक नाट्यीकरण करून घ्यावे.</p> <p>६. उदा. कोरोना, जनजागृती, भूकंप, महापूर या प्रसंगातून कृती.</p>		<ul style="list-style-type: none"> राज्य व केंद्र शासनाच्या आपत्ती व्यवस्थापन विभागाने तयार केलेले व्हिडिओ. छायाचित्रे व कात्रणांचा संग्रह आपत्ती व्यवस्थापन प्रमुख, कोरोना योद्धे अथवा अग्निशमन दलाच्या कर्मचाऱ्यांची मुलाखत. <p>https://youtu.be/qs8OegrTFQ</p> <p>https://youtu.be/du6IjyaR mNk</p> <p>https://youtu.be/6JrEeR5OXiE</p>	<p>५. नैसर्गिक बदलांच्या नोंदी घेतल्याचे फायदे सांगता येतील.</p> <p>६. विविध आपत्तींच्या वेळी वैयक्तिक तयारी काय असावी हे सांगता येईल.</p> <p>७. आपत्ती व्यवस्थापना-संदर्भात काम करणाऱ्या व्यक्तींची मुलाखत आयोजित करता येईल.</p>

उपक्रम : अभिरुचिपूरक उपक्रम घटक / उपघटक : पुठ्यापासून खेळणी तयार करणे. (हालपंखा)						
अंदाजे तासिका : २	उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टांकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकांवर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
	कार्यानुभवातून पर्यावरणाची जाणीव. समाजोपयोगिता व कार्यजगत यांचे समन्वेषण.	१. पुठ्यापासून खेळणी तयार करतो. २. परिसरातील उपलब्ध साहित्यातून आधुनिकतेशी सांगड घालून अभिरुचीनुसार साहित्य तयार करतो. ३. सांघिक पद्धतीने काम करून आनंद मिळवितो. ४. तयार झालेली वस्तू शाळा किंवा घरी वापरतो.	१. पुठ्यापासून तयार केलेली विविध खेळणी, प्रत्यक्ष चित्र किंवा व्हिडिओद्वारे दाखवावीत. २. संग्रहित Video दाखवून विद्यार्थ्यांना कोणकोणती खेळणी का आवडली त्याची यादी करावी (Deci- sion Making). ३. हालपंखा म्हणजे काय त्याची चर्चा करणे वैज्ञानिक माहिती सांगायची. (Critical Thinking)	परिसर अभ्यास : नारळाच्या झावळ्यांपासून वस्तू, पुठ्या व सजावटीच्या इतर वस्तूंचे स्रोत गणित : कागदाच्या घड्या घालून आयताकृती वस्तूची प्रमाणबद्धता, मापन, भौमितिक आकार IT / कला : पंख्याचे रेखाटन, आकर्षक रचना संग्रंगती.	Online Books : http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx DIKSHA Mobile App https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app कार्यानुभव : शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता तिसरी पाठ्यपुस्तक : खेळू, करू, शिकू इयत्ता तिसरी, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.	१. घडीकाम पद्धतीने पंखा तयार करून घेता येईल. २. पुठ्याचे सारख्या मापाचे दोन गोल कापून त्यांना समान अंतरावर खाच करून एकमेकांत अडकवून खेळणी तयार करता येतील. ३. उदा. (चेंडूसारखे खेळणे) ४. लमनपत्रिका किंवा संगीत कार्डशीट यांचा वापर करून खेळणी तयार करता येतील.

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू पारिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>४. विद्यार्थ्यांच्या आवडीने पुढा आणि इतर उपलब्ध होणाऱ्या साहित्यातून स्व-कल्पकतेने हातपंखा तयार करण्याची संधी द्यावी. (Self Awareness)</p> <p>५. संगणकाच्या मदतीने पेंट प्रोग्राममध्ये पंख्याचे चित्र काढून घ्यावे.</p> <p>६. विद्यार्थ्यांना सहभाग घेऊन आणि कृती करण्याचे स्वातंत्र्य देऊन पुढा, टिकल्या, मणी, सोनेरी-चंदेरी कागद, लेस, रंगित कागद यांपासून हातपंखा.</p>	<p>भाषा : संवाद, स्व-भाषेतील नवे शब्द, तयार केलेल्या वस्तूंचे सादरीकरण.</p>	<p>https://youtu.be/0bXcblhghY https://youtu.be/AXN0RB MWSLs https://youtu.be/r7VpyPo o3TM</p>	<p>उदा. (खेळण्यातील गाडी) ४. नारळाच्या झावळ्या (लहान पट्ट्या) यांचा वापर करून पंखा किंवा खेळणे तयार करता येईल. ५. हातपंखा किंवा खेळणी तयार करण्याची कृती पूर्ण झाल्यावर गटामध्ये सादरीकरणाची संधी देऊन संवाद कौशल्य विकसित करता येईल.</p>

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत / संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती / सेतू परिसरीय / सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		तयार करण्याचे प्रात्यक्षिक करण्यास प्रोत्साहन द्यावे. (Creative Thinking) ७. विविध खेळण्यांच्या प्रदर्शनाचे वर्गात आयोजन करून विद्यार्थ्यांना अभिव्यक्त होण्यास प्रवृत्त करावे.			
उपक्रम : कौशल्याधिष्ठित उपक्रम					
घटक / उपघटक : आइस्क्रीमचे लाकडी चमचे/काड्या कागदावर चिकटवून विविध प्रतिकृती तयार करणे.					
कार्यानुभवातून पर्यावरणाची जाणीव.	१. गरजा आणि समस्या यांच्याशी निगडित कौशल्यपूर्ण समाजोपयोगी साहित्य निर्माण करतो.	१. काड्या चिकटवलेली चित्रे, प्रतिकृती/ व्हिडिओ दाखवून प्रतिकृतीचे निरीक्षण करण्याची संधी द्यावी.	परिसर अभ्यास : विविध निरूपयोगी वस्तूंपासून कलाकृती, नैसर्गिक वस्तूंचा वापर, चिकट - कामाची पद्धत	Online Books : http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx DIKSHA Mobile App https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app	१. संगणकाच्या (IT) मदतीने पेंट प्रोग्राम- मध्ये रेषाकृती / दंड गोलाकार काढून प्रतिकृती तयार करण घेता येईल.

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकावर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
	<p>२. आइस्क्रीमचे लाकडी चमचे/काड्या कागदावर चिकटवून विविध प्रतिकृती तयार करतो.</p> <p>३. वस्तू तयार करून स्वतः वापरतो आणि पैशांची बचत करतो.</p> <p>४. सांघिक कृतीमध्ये सहभागी होतो आणि आनंद मिळवतो.</p>	<p>२. विद्यार्थ्यांना स्व-कल्पनेने, स्व-अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा विचार करून कागदावर काड्या चिकटवण्याची आणि आवडीची प्रतिकृती तयार करण्याची मुभा द्यावी. (Creative Thinking)</p> <p>३. वर्गातील सर्व विद्यार्थ्यांचा सहभाग घेऊन आइस्क्रीमचे चमचे, गडद रंगीत कागद, कार्डपेपरचा वापर करून प्रतिकृती तयार करून घ्यावी. (Coping with Emotions)</p>	<p>भाषा : स्व-भाषेतील नवे शब्द, संवाद अभिव्यक्ती, तोंडी माहिती देणे, कृतीचे वर्णन</p> <p>(IT) व कला : पेंट प्रोग्रॅममध्ये रेषा कृती, दंड गोलाकार आकार व रंग भरणे.</p> <p>गणित : काड्या मोजणे. वस्तूची प्रमाणबध्दता भौमितिक आकृत्या कृतिक्रम</p>	<p>कार्यानुभव : शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता दुसरी पाठ्यपुस्तक : खेळू, करू, शिकू इयत्ता तिसरी, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे. https://youtu.be/tLbjx33cvAA https://youtu.be/hzjLrsa0vYc</p>	<p>२. कार्डशीटवर अपेक्षित प्रतिकृतीचे रेखाटन करून काड्यांनी आकार तयार करता येईल. उदा. घर, फूल, मनुष्याकृती.</p> <p>३. आइस्क्रीमचे लाकडी चमचे/ काड्या यांचा वापर करून शाळा व घर सुशोभनासाठी विविध प्रतिकृती तयार करता येतील. उदा. पेन स्टँड, वॉलपिस, फुलदाणी. परिसरातील उपलब्ध साहित्यांचा वापर करून उत्पादक कलाकृती तयार करता येईल. उदा. मोबाईल स्टँड</p>

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकांवर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>४. प्रतिकृतीचे वर्गात प्रदर्शन मांडून प्रदर्शनाविषयी सर्व वर्गभित्रांना सांगण्यास प्रोत्साहन द्यावे.</p> <p>५. सर्वांच्या कृती कौतुकाने स्वीकाराव्यात. (Effective Communication)</p>			<p>४. तयार केलेल्या वस्तू आणि अर्थार्जन क्षमता विद्यार्थ्यांच्या लक्षात आणून देता येईल.</p> <p>५. आधुनिक तंत्रज्ञानाबरोबरच परिसरातील या क्षेत्राशी संबंधित पालक कलाकार यांचा सहभाग घेता येईल.</p> <p>६. आइस्क्रीमच्या लाकडी चमच्यांपासून प्रतिकृती तयार करण्याची संधी गटामध्ये देऊन संवाद कौशल्य विकसित करता येईल.</p>

शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२० (इयत्ता - तिसरी : विषय - कार्यानुभव) : (१३५)

उपक्रम : उत्पादक क्षेत्र (निवारा)						
घटक/उपघटक : बांबू व वेतकाम : बांबूच्या पट्ट्यांपासून विविध भौमितिक आकार तयार करणे.						
अंदाजे तासिका : २	उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकांवर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
	जीवन विकसित करणारी कौशल्ये निर्माण करणे. कार्यकौशल्यांचा विकास.	१. बांबूच्या पट्ट्या व्यवस्थित, सुरक्षितपणे हाताळतो. २. बांबूच्या पट्ट्यांपासून वर्तुळ, त्रिकोण, चौकोन, आयत अशा भौमितिक आकृत्या तयार करतो. ३. तयार केलेल्या भौमितिक आकृत्यांचे आकार दैनंदिन जीवन आणि घरगुती वापरांशी जोडतो. ४. बांबू, वेतकाम आणि उद्योजकता असा संबंध जाणतो.	१. बांबूच्या पट्ट्या हाताळण्याचे कौशल्य विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचवावे. २. बांबूच्या पट्ट्यांपासून सोपे भौमितिक आकार तयार करण्यास सांगावे. ३. आकाराची टोके जोडण्यासाठी सुरक्षित उपलब्ध साधनांची ओळख करून द्यावी. ४. तयार झालेले आकार वर्ग आणि गृहसजावटीसाठी कसे उपयुक्त आहेत त्याचा व्हिडिओ दाखवावा.	भाषा : संवाद, नवे शब्द, स्व-भाषेतून अभिव्यक्ती गणित : लांबी, भौमितिक आकार, संख्या, परिमाण. परिसर अभ्यास : बांबूचे स्रोत, बांबू कामाचा इतिहास, बांबूकामाचे भौगोलिक महत्त्व, बांबूकाम करताना ध्यायची काळजी. कलाशिक्षण : रेषा, लयदारपणा	Online Books : http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx DIKSHA Mobile App https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app कार्यानुभव : शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता तिसरी पाठ्यपुस्तक : खेळू, करू, शिकू इयत्ता तिसरी, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.	१. नारळाच्या झावळ्यांपासून सुद्धा असा उपक्रम घेता येईल. २. बांबूच्या काड्या वापरून हा उपक्रम पूर्ण करता येईल. ३. पुठ्ठा किंवा कागदाच्या पट्ट्या वापरून काम एकत्रितपणे अथवा वैयक्तिकरीत्या पूर्ण करता येईल. ४. तयार झालेल्या आकृतीमधून सजावटीसाठीचे साहित्य तयार होते याची कल्पना देता येईल.

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकांवर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>५. सांघिकपणे भौमितिक आकारांना प्रदर्शित करण्याची संधी द्यावी.</p> <p>६. बांबू आणि वेतकाम क्षेत्रात काम करणाऱ्या पालकास अथवा कारागिराला विद्यार्थ्यांसमोर पाचारण करावे.</p> <p>७. केन या फर्निचर प्रकाराची ओळख करून द्यावी.</p>	<p>आकार, आकर्षकता, प्रमाणबद्धता. आरोग्य व शारीरिक शिक्षण : बैठक, स्नायूंच्या हालचाली, सांघिक कृती.</p>	<ul style="list-style-type: none"> यू-ट्यूब चॅनलवर उपलब्ध असणारे व्हिडिओ बांबूकाम व वेतकाम करणाऱ्या संस्थांचे संगीत कॅलेंडर <p>https://youtu.be/loNgnJ8VS-o</p> <p>https://youtu.be/b-Tgy1fE HKg</p>	<p>५. सामाजिक गरज पाहता बांबूच्या पट्ट्यांपासून सहज तयार होणारे साहित्य बाजारात कसे उपलब्ध होते हा विचार मांडता येईल.</p> <p>६. आंतरराष्ट्रीय बाजारात बांबूकाम आणि वेतकाम यांना असलेले मोठे महत्त्व विद्यार्थ्यांच्या लक्षात आणून देता येईल.</p> <p>७. पालकांच्या सहभागातून आणखी आकार तयार करता येतील आणि इतर विषयांच्या अध्ययनामध्ये त्यांचा वापर करता येईल.</p>

उपक्रम : शेतीपूरक व्यवसाय व पशू-पक्षी संवर्धन घटक/उपघटक : प्राण्यांचा मानवाला होणारा उपयोग अभ्यासणे. उदा. घोडा, कुत्रा, बैल, गाढव, मांजर.						अंदाजे तासिका : २	
उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकांवर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती		
समाजोपयोगिता व कार्यजगत यांचे समन्वेषण.	१. परिसरातील प्राण्यांची समाजोपयोगिता जाणतो. २. प्राणी प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्ष मानवासाठी कसे उपयुक्त आहेत ते सांगतो. ३. परिसरातील विविध प्राण्यांवर अवलंबून असणाऱ्या छोट्या उद्योगांची माहिती देतो.	१. प्राण्यांचे एक एक स्वतंत्र चित्र दाखवून त्यांचे नाव, वैशिष्ट्ये व मानवासाठी उपयोग सांगण्याची संधी द्यावी. २. स्वतःच्या घरी यांपैकी एखादा प्राणी असल्यास त्याचे वर्णन करण्यास प्रोत्साहन द्यावे. ३. प्राण्यांचा उपयोग ज्यामध्ये होतो अशा विविध उद्योगांची माहिती सांगावी. ४. प्राणी आणि उपयोग असा संवादरूपी	भाषा : संवाद, स्वतःच्या भाषेत माहिती सांगणे, नवे शब्द, प्रश्नोत्तरे. गणित : संख्या, मापन, कमी- जास्तपणा.	Online Books : http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx DIKSHA Mobile App https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app कार्यानुभव : शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता तिसरी पाठ्यपुस्तक : खेळू, करू, शिकू इयत्ता तिसरी, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.	१. परिसरातील विविध प्राण्यांचे उपयोग सांगण्याची विद्यार्थ्यांना संधी देता येईल. २. परदेशातील महत्त्वाच्या प्राण्यांची माहिती देता येईल. ३. भारताच्या विविध राज्यातील प्राण्यांची व त्यांच्या उपयोगाची माहिती देता येईल. ४. संवाद व अभिनयातून विविध प्राण्यांचा आणि त्यांच्या उपयोगाचा परिचय करून देता येईल.		

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकांवर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		छोटा खेळ आयोजित करावा.		<ul style="list-style-type: none"> प्राण्यांच्या चित्रांचा संग्रह. परिसरातील स्वतः तयार केलेला व्हिडिओ. https://youtube.com/watch?v=1yCVXCBI7N8 https://youtu.be/uHUL0KiQcyQ 	
उपक्रम : तंत्रज्ञान क्षेत्र - माहिती तंत्रज्ञान घटक / उपघटक : Open Office Paint ची ओळख व IT चा वापर					
माहिती तंत्रज्ञानाचा उपयोग इतर विषयांच्या अध्ययनासाठी करणे.	Open Office Paint च्या टूल्सचा IT अध्ययनासाठी वापर करतो.	१. Open Office Paint ची प्राथमिक ओळख करण द्यावी. यावेळी विविध भौमितिक आकृत्या काढून त्यात संग भरण्याची कृती घेता येईल. याद्वारे MOUSE व KEYBOARD कुशलतेने वापरण्याची संधीही देता येईल.	CALENDAR व Open Office paint च्या द्वारे दिनदर्शिका तसेच भौमितिक आकृत्यांविषयी अधिक जाणीव निर्माण होईल.	Online Books http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx DIKSHA Mobile App https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app कार्यानुभव : शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता तिसरी	१. Open Office Paint program वर विविध विषय देऊन त्यांद्वारे विषयानुरूप FILE तयार करण्याची कृती घेता येईल. उदा. विविध भौमितिक आकृत्या वापरून चित्र काढणे. २. यांसारख्या कृती गटाल घेतल्यास सहकार्याची

उद्दिष्टे (कार्यानुभव अभ्यासक्रमातील उद्दिष्टाकडे नेणारी व अध्ययन निष्पत्तीतील भाग साध्यतेकडे नेणारी)	अध्ययन निष्पत्ती	अध्ययन अनुभव	इतर विषयांचा समवाय	संदर्भ स्रोत/ संदर्भ साधने	घटकांवर आधारित सूचक कृती/सेतू परिसरीय/ सर्वांगीण सहभाग/ पूरक कृती
		<p>२. स्वतःच्या कल्पकतेने चित्र काढण्याची संधी देणे.</p> <p>३. NEW, OPEN, SAVE, CLOSE या मेनूचा वापर करण्याचा सराव द्यावा. या द्वारे स्वतःची FILE तयार करण्याची संधी देता द्यावी.</p> <p>४. IT चा वापर अध्ययनासाठी करताना DIKSHA-APP चा वापर अधिक कुशलतेने करण्यासंदर्भात नियोजन करावे. उदा. एखादा भाग अध्ययनासाठी वर्गकार्य किंवा गृहकार्य म्हणून देऊन त्यावर सादरीकरण घेता येईल.</p>		<p>पाठ्यपुस्तक : खेळू करू, शिकू इयत्ता तिसरी, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे. Open Office Paint बद्दल अधिक माहिती https://youtu.be/DFUPmNjOmUjGjio Board खालील लिंकवर उपलब्ध करण घेता येईल. https://youtu.be/jMDNfjQQ https://youtu.be/1yCVXCB17N8 https://youtu.be/uHUL0KiQcyQ https://youtu.be/sj1cM2x1cA</p>	<p>संधी मिळेल तसेच कल्पनाशक्तीला वाव मिळेल.</p> <p>३. कला विषयातील विविध कृती Open Office Paint प्रोग्रामवर घेता येतील.</p> <p>४. IT चा वापर अध्ययनासाठी करताना CALCULATOR ची ओळख करून देता येईल.</p> <p>५. CALENDAR चा उपयोग करून घेता येईल. यासाठी दिनदर्शिकेवर आधारित गणिताचा भाग घेता येईल.</p> <p>६. विविध शैक्षणिक APPLICATIONS चा वापर अध्ययनासाठी करता येईल.</p>

मूल्यमापन निर्देश

मित्रहो, कार्यानुभव (करू) हा विषय विद्यार्थ्यांच्या जीवनाशी जोडताना नियोजन करणे आत्यंतिक महत्त्वाचे आहे. कार्यानुभवाची उद्दिष्टे साध्य करणे, अध्ययन अनुभवांची मांडणी करणे, सर्वकष मूल्यमापन (आकारिक) करणे, विद्यार्थ्यांना निर्भेळ आनंद मिळवून देणे आणि कार्यजगताचा अनुभव देण्यासाठी नियोजन करणे.

- १) सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन मार्गदर्शिकेचे वाचन करूया.
- २) अभ्यासक्रमाचा आराखडा आणि उपलब्ध तासिकांनुसार उपक्रम, सहशालेय उपक्रम, क्षेत्र भेट, प्रकल्प, प्रात्यक्षिक, प्रदर्शन, माहितीचे स्रोत उपलब्ध करणे आणि पालक-कारागिरांच्या सहभागाचे नियोजन करूया.
- ३) स्थानिक परिस्थिती, सण-समारंभ, उपलब्ध साधन सुविधा, निरुपयोगी साधनांची उपलब्धता यांचाही विचार करूया.
- ४) प्रत्येक सत्रातील अखेरचा काही कालावधी अतिरिक्त पूरक मार्गदर्शनासाठी तसेच सराव समृद्धीसाठी राखून ठेवूया.
- ५) आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील अभ्यासक्रम विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचवताना प्रत्येक बाब ही अपडेट पद्धतीने विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचेल असाही नियोजनासाठी विचार करूया.

नियोजनपूर्वक केलेली प्रत्येक कृती अध्ययन-अध्यापन प्रभावी बनवते. सुलभक आणि सर्वच विद्यार्थ्यांना आनंद मिळवून देते, समृद्ध करते.

कार्यानुभव या विषयाचे सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन करण्यासाठी २० ऑगस्ट २०१२ च्या शासन निर्णयामध्ये स्वतंत्र सूचना दिल्या आहेत. भाषा, सामाजिक शास्त्रे, विज्ञान, गणित इत्यादी विषयांच्या तुलनेने या विषयांमध्ये अधिक मूल्य स्वरूपातील कृती, अभिव्यक्ती प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांकडून अपेक्षित आहेत. हा विषय कौशल्याधिष्ठित आहे. या विषयाबाबत लेखी काम नगण्य आहे. त्यामुळे या विषयाचे केवळ आकारिक मूल्यमापन करायचे असून संकलित मूल्यमापन अपेक्षित नाही. आकारिक मूल्यमापन यासाठी विहित केलेल्या आठ साधनांपैकी किमान तीन साधनतंत्रे वापरावयाची आहेत. त्यांमध्ये निरीक्षण हे तंत्र वापरणे अनिवार्य आहे परंतु त्यासाठी गुणांमध्ये भारांश शून्य आहे. उरलेल्या साधनांमधून किमान दोन साधनतंत्रांची निवड करावयाची आहे. या विषयाचे कौशल्याधिष्ठित स्वरूप लक्षात घेता प्रात्यक्षिक, प्रयोग व उपक्रम, कृती या तंत्राची निवड प्राधान्याने करावी लागेल. आशयाच्या स्वरूपावरून प्रकल्प आणि तोंडी काम या तंत्रांना योग्य ते स्थान द्यावे लागेल. शासन निर्णयानुसार तीन तंत्रांपेक्षा अधिक तंत्र वापरण्याची मुभा आहे.

गुणदानामध्ये निरीक्षण या तंत्राला शून्य भारांश आहे. इतर तंत्रांना आशय आणि व्याप्ती पाहून योग्य तो भारांश द्यायचा आहे. विज्ञान, गणित इत्यादी विषयांचे मूल्यमापन जेवढ्या वस्तुनिष्ठतेने करता येते तसे या विषयातील कृती कौशल्याचे मूल्यमापन करता येत नाही. त्यामुळे अगदी काटेकोर मूल्यमापनाची अपेक्षा करता

येणार नाही ही या विषयाची मर्यादा आहे, परंतु विद्यार्थ्यांची कृती/आविष्कार कसे असावेत यांच्या निकषांची यादी करून त्यानुसार मूल्यमापन केले तर वस्तुनिष्ठता वाढण्यास मदत होईल.

सर्व विद्यार्थ्यांचे व्यक्तिमत्त्व व त्यांचा विकास यांचा वेध घेण्याच्या दृष्टीने या विषयाचे आगळे स्थान आहे. या विषयासंदर्भातील कृती करताना आविष्कार दाखवलेला विद्यार्थ्यांचे वर्तन इतर विषयांच्या तुलनेत अधिक नैसर्गिक असते. या अवस्थेत विद्यार्थ्यांच्या स्वभावाचे अनेक पैलू सहजपणे लक्षात येण्याची संधी असते. जाणीवपूर्वक निरीक्षण करून ही संधी घेता येईल. इतर विषयांमध्ये फारशी रुची किंवा प्रगती न दाखवल्यास काही विद्यार्थ्यांना या विषयांमध्ये गती असल्याचे जाणवू शकेल. या विद्यार्थ्यांना हेरून या विषयात अधिक प्रगती करण्याच्या दृष्टीने मार्गदर्शन करता येईल. त्याची या विषयातील रुची कायम राहावी, कौशल्य वाढावे या दृष्टीने त्यांना वर्गातील/शाळेबाहेरील/कार्यक्रम उपक्रमात सहभाग घेण्याचे नियोजन करता येईल. या विषयाचे स्वरूप दृश्य/मूर्त असल्यामुळे संपादनूक व या विषयातून होणारा व्यक्तिमत्त्व विकास या विषयांचे मूल्यमापन दैनंदिन तासिकातील कृती, उपक्रम, प्रात्यक्षिके तसेच प्रकल्पातून करणे सहज शक्य आहे, परंतु याचबरोबर इतर विषयांच्या तासिकांमध्ये या विषयांच्या मूल्यमापनाला वाव आहे. उदा. इतर विषय शिकवताना कार्यानुभवातील ओरिगामी, पुष्परचना इत्यादी कृतींचा समावेश असू शकतो. त्यामुळे इतर विषयांच्या अध्यापनातून देखील कार्यानुभव विषयासंबंधित मूल्यमापन करण्याची संधी घेतली पाहिजे. अशाच प्रकारे निरनिराळ्या सहशालेय उपक्रमांचा वापर देखील करता येईल. या विषयात प्राथमिक स्तरावर विद्यार्थ्यांनी मुक्त आविष्कार करावा. त्यात त्यांच्या कल्पना, सर्जनशीलता, अनुभव यांचे प्रतिबिंब असावे अशी अपेक्षा आहे. स्वतःच्या प्रौढ अनुभवांच्या पार्श्वभूमीवर एखाद्या विशिष्ट प्रकारे कृती असण्याविषयी आग्रह, सूचना किंवा दुरुस्ती करणे योग्य ठरणार नाही. मुलांचे अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य आणि आनंद यांना धक्का लागणार नाही याची काळजी मूल्यमापन करताना घ्यायला हवी असे वातावरण निर्माण करणे व कायम ठेवणे ही भूमिका शिक्षकाकडून अपेक्षित आहे. कार्यानुभव विषयाचे मूल्यमापन करताना विषयाची उद्दिष्टे साध्य करण्याच्या हेतूने पुढील दृष्टिकोन लक्षात घेणे आवश्यक आहे.

- श्रमविषयक कार्याची आवड
- कार्यातील सहभाग कौशल्य विकास व त्याला तंत्रज्ञानाची जोड
- जीवनविषयक गरजापूर्ती करण्याची क्षमता

- समाजोपयोगी कार्यातील सहभाग
- कार्यशिक्षणातून पर्यावरणाची जाणीव
- उद्योजकतेचे शिक्षण

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे यांनी सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापनाच्या अंमलबजावणी संदर्भात शिक्षकांसाठी मार्गदर्शक हस्तपुस्तिका तयार केल्या आहेत याचा संदर्भ अध्यापनाचे नियोजन करताना अवश्य घ्यावा.



परिशिष्ट : संदर्भ सूची

- प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम - २०१२ : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे
- इयत्ता पहिली, दुसरी, तिसरी, चौथी, पाचवी
- कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता पहिली
महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.
- पुस्तक : खेळू, करू, शिकू
- कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता दुसरी
- पुस्तक : खेळू, करू, शिकू
- कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता तिसरी
- पुस्तक : खेळू, करू, शिकू
- कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता चौथी
- कार्यानुभव शिक्षक हस्तपुस्तिका, इयत्ता पाचवी
- ebalbharati Online Books
<http://cart.ebalbharati.in/BalBooks/ebook.aspx>
- दिक्षा ॲप DIKSHA Mobile app
<https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app>



शिक्षक मार्गदर्शिका - पूरक साहित्य : २०२०

विषय - कलाशिक्षण (शिकू)

संवाद शिक्षक मित्रांशी

शिक्षणात कलेचा सहभाग असेल तर, शिक्षणाची गुणवत्ता व शिकण्यातील सहजता वाढते. शिक्षण जितके सहज तितके ते अंतःकरणावर कोरले जाते. शिकवलेले मनात कोरले गेले, की ते आयुष्यभर उपयोगी पडते. त्यामुळेच कलेतून होणारे शिक्षण हे जीवन शिक्षणच असते.

कला हे भावना व्यक्त करण्याचे सुंदर माध्यम आहे. मन जपण्यासाठी कलेसारखे दुसरे माध्यम नाही. कलेतून मूल खुलते आणि त्याचा सर्वांगीण विकासही साधला जातो. खरं तर बालकांची संवेदनशीलता, निरीक्षणशक्ती, मानसिक, भावनिक विकास व कृतिशीलता वाढवण्यास कला शिक्षण या विषयाची नक्कीच मदत होते. कला विषयाची ही पुस्तिका म्हणजे विद्यार्थ्यांला स्वतःचे जीवनच वाटेल या गोष्टींचा जाणीवपूर्वक विचार केलेला आहे. तसेच या पुस्तिकेची भाषा सहज, सोपी व त्याला समजेल अशी आहे.

चित्र, शिल्प, गायन, वादन, नृत्य, नाट्य या कलांना नियमाच्या बंधनात न अडकवता मुलांना मी हे रोजच करतो असे वाटते. कृतीतून केलेले शिक्षण कायम स्मरणात राहते. लहानपणापासून मूल काही ना काही कृती करीत असते. त्यांतूनच मूल शिकत असते. कृतीतून त्याला आनंद मिळावा व वेगवेगळी माध्यमे त्याने हाताळावीत. तसेच या शिक्षणाचा उपयोग त्याला इतर विषयांच्या अभ्यासासाठी व्हावा ही अपेक्षा!

गायन आणि अभिनयाद्वारे गंमतगाणी जी मुलांना सहजरीत्या म्हणता येतील आणि स्वतःदेखील तयार करू शकतील अशीच आहेत. त्यातून नव्या कलानिर्मितीला, आविष्काराला निश्चितच वाट मोकळी करून दिली जाते. कलेचे शिक्षण, कलेतून शिक्षण, कला हेच शिक्षण या कलेच्या त्रिसूत्रीची जपणूकही होईल. हसत-खेळत, सहजरीत्या स्वतःच्या भावना व्यक्त करून आणि स्वतःच्या आवडीप्रमाणे आनंददायी शिक्षण घेऊन विद्यार्थ्यांचा विकास होईल हा कला समितीचा उद्देश आहे.

मुक्त अभिव्यक्तीची वेगळी मांडणी केली आहे. यामध्ये मुले कृतीतून शिकतील व त्याचा इतर विषयांशी समवाय असेल. मुले आनंदाने शिकतील. अनेक माध्यमांची ओळख होईल. मुले चित्र बघून काढणार नाहीत. नेहमी नवनिर्मिती करतील. नावीन्यपूर्ण गोष्टी सातत्याने करतील. नित्यक्रमास फाटा देऊन आवडीच्या गोष्टीत मुले नक्की रमतील. मुलांना मुक्त व व्यक्त होण्यास काहीच अडथळा राहणार नाही आणि ती वेगाने शिकतील. ते आश्चर्यचकित करणाऱ्या गोष्टी करतील. ते आत्मियतेने निरीक्षण करतील व नोंदीही ठेवतील. शिक्षकाची कमीत कमी मदत घेतील. मुलांना ग्रुपमध्ये खेळायला, गप्पा मारायला आवडते. तसेच आपल्याच वयाच्या मुलांबरोबर काम करायला आवडते.

साध्या सोप्या गोष्टीतून आनंददायी शिक्षण कसे देता येईल? हा विचार इथे केंद्रित होतो. अचूकता, काटेकोरपणा, सुबकता, एकाग्रता, नीटनेटकेपणा, चिकाटी, सौंदर्यदृष्टी, नवनिर्मिती, सर्जनशीलता, कल्पकविचार, कौशल्यपूर्णता, निरीक्षणशक्ती, अभिव्यक्ती, अभिरुची, संवेदनशीलता, कार्यानंद, तन्मयता आणि प्रयोगशीलता ही सर्व जीवनकौशल्ये कलेबरोबर असतात. याचा फायदा इतर विषयांसाठीही होईल.



कलाशिक्षण अभ्यासक्रमाचे ध्येय

कलाशिक्षण ध्येय :

कलेच्या आविष्कारातून विद्यार्थ्यांचा शारीरिक, मानसिक व भावनिक विकास घडवणे.

कलाशिक्षण उद्दिष्टे :

- मनातील अव्यक्त कल्पना, भावभावना व्यक्त करण्याची संधी देणे.
- कल्पना निर्मितीसाठी पोषक वातावरण निर्मिती करणे.
- निसर्गातील निरनिराळे आकार व रंग यांचे निरीक्षण करण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.
- कलाविषयक माध्यमांद्वारे विद्यार्थ्यांच्या सर्जनशीलतेला संधी देणे.
- निरीक्षणशक्तीचा, स्मरणशक्तीचा विकास करण्यास मदत करणे.
- स्वनिर्मित कलाकृतीचा आस्वाद/आनंद घेता येणे.
- विद्यार्थ्यांना कला निर्मितीसाठी स्वतंत्र विचार करण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.
- स्वतंत्र विचार करण्यास प्रवृत्त करणे.
- श्रवण, निरीक्षण यांची आवड निर्माण करणे.
- नादातून लयीचा आणि स्वरांचा आनंद घेणे.
- कृतिगीतांना अनुसरून मुद्राभिनय करणे.
- हालचालीत डौल आणि लय यांचा समन्वय साधणे.
- अनुकरणातून समूहगीतांचा आनंद मिळवणे.
- सादरीकरणात स्थानिक लोककलांचा अंतर्भाव करणे.
- देशभक्तीपर गीतातून राष्ट्रभक्ती जागृत करणे.
- परिसरातील विविध घटकांचे आवाज ओळखणे आणि त्यांच्या अनुकरणातून पार्श्वसंगीत तयार करणे.
- नाट्याच्या माध्यमातून सभाधीटपणा, आत्मविश्वास निर्माण करणे.
- शब्दोच्चारांतून आनंद निर्मिती करणे.
- निरीक्षण व कल्पकता यांना वाव देणे.
- सोप्या पद्धतीने देहबोलीची जाणीव करून देणे.



पाठ्यक्रमाचे घटक व अध्ययन निष्पत्ती, अध्ययन अनुभव, मुक्त अभिव्यक्ती व इतर विषयांशी समवाय			
विषय : चित्र		घटक : रेखांकन	
काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> उभी, आडवी, तिरकी या रेषा प्रकारांची ओळख होते. रेषेचा साहित्याशिवाय सराव करतात. मुलांची एकाग्रता वाढते. बैठकीचा कालावधी वाढतो. 	<ul style="list-style-type: none"> रेखांकन करण्यासाठी रेषा ही महत्त्वाची ठरते. रेषेवरील प्रभुत्व हा चित्राचा पाया आहे. पारंपरिक व आधुनिक काळापासून रेखांकनाचा उपयोग केला गेला आहे. आवडी-प्रमाणे रेषा व आकारांचा जास्तीत जास्त सराव करून घ्यावा. लहानपणीच ही कौशल्ये सहजतेने शिकली जातात. (पृष्ठ क्र. ६२, खेळू करू, शिकू) प्रमाणे 'माझी कृती'मध्ये काही आकार दिलेले आहेत. त्यामध्ये विविध रेषा काढा. 	<ul style="list-style-type: none"> रेषांसारख्या काडेपेटीतील काड्या एकसारख्या अंतरावर मांडून घ्याव्यात. 	<ul style="list-style-type: none"> गणित : रेषांची ओळख शारीरिक शिक्षण : जास्त सराव, बैठक, एकाग्रता इत्यादी भाषा : भाषा शिकण्याचे प्रमुख माध्यम म्हणजेच लेखन होय. लेखन रेषेपासूनच सुरु होते.
घटक : रेखांकन			
<ul style="list-style-type: none"> वस्तूंमधील भौमितिक आकाराचा शोध घेतात. भौमितिक आकारांच्या आधाराने सोपे सोपे आकार काढतात. 	<ul style="list-style-type: none"> प्रत्येक वस्तूमध्ये एक भौमितिक आकार (त्रिकोण, चौकोन, गोल) दडलेला असतो. याचा शोध मुलांना घेण्यास सांगावा आणि भौमितिक आकारांच्या आधाराने सोपे सोपे आकार काढून घ्यावेत. पुस्तकात काही नमुने दिले आहेत. यांसारखे आणखी काही वेगळे आकार काढून घ्यावेत. (पृष्ठ क्र. ६३, खेळू करू, शिकू) 	<ul style="list-style-type: none"> कोणत्या वस्तूत त्रिकोण, चौकोन व गोल दडला आहे याची गटात यादी करून घ्यावी. (गट क्र. १ त्रिकोण, गट क्र. २ चौकोन, गट क्र. ३ गोल) 	<ul style="list-style-type: none"> गणित : वस्तूंमधील भौमितिक आकारांचा शोध, भौमितिक आकारांच्या आधाराने सोपे सोपे आकार भाषा : वस्तूंच्या नावाचा परिचय.

घटक : रेखांकन			
काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> ठिपक्यांपासून चित्रनिर्मिती करतात. मुले स्वतः चित्रनिर्मिती करतात. 	<ul style="list-style-type: none"> आवडीनुसार एकदम सोपे एक चित्र पेन्सिलने काढून घ्यावे. त्या चित्रावर स्केच पेनने ओळीने समान अंतरावर ठिपके काढावे व नंतर पेन्सिल रेषा खोडून टाकावी व प्रत्येक ठिपक्याजवळ ओळीने एक अंक लिहून घ्यावा म्हणजे मुलांची ठिपक्यांपासून चित्रनिर्मिती होईल. 	<ul style="list-style-type: none"> तयार ठिपक्यांचे चित्र एकमेकांना जोडून घ्यावे. ठिपक्यांपासून चित्रनिर्मिती - अशा कात्रणांचा संग्रह करावा. 	<ul style="list-style-type: none"> गणित : ओळीने अंक काढता येणे. समान अंतरावर ठिपके काढणे.
घटक : स्मरण चित्र			
<ul style="list-style-type: none"> सोप्या गोष्टींचे रेखाटन स्मरणाने करतात. आवडीप्रमाणे चित्र काढतात, रंगवतात व आनंद घेतात. 	<p>उपघटक : परिचित सोप्या वस्तूंचे रेखाटन करणे.</p> <p>पुस्तकांमध्ये (पृष्ठ क्र. ६४ खेळू, करू, शिकू) प्रमाणे पण यापेक्षा वेगळी व आवडीप्रमाणे आठवून चित्रे काढण्यास सांगावे. उदा. ढग, फुगा, झाडे, फुलपाखरू इत्यादी. मुले चित्र पाहून काढणार नाहीत याची काळजी घ्यावी. चित्रात चुका काढू नयेत कारण ते चित्र त्याचे स्वतःचे असते. चित्रातील भावना ओळखाव्यात.</p>	<ul style="list-style-type: none"> परिचित सोप्या वस्तूंची यादी करून घ्यावी व मुलांच्या आवडीप्रमाणे आठवून चित्रे काढण्यास सांगावे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास भाग १ : परिचित वस्तू उदा. ढग, फुगा, झाडे, फुलपाखरू, इत्यादी.
घटक : कल्पना चित्र			
<ul style="list-style-type: none"> चित्रात कल्पकता असते. स्वतः निर्मिती करतात व निर्मितीचा आनंद घेतात. आपल्या चित्रातील कल्पनेची इतरांशी चर्चा करतात. चित्रांच्या माध्यमातून व्यक्त होतात. 	<p>उपघटक : कल्पनेने चित्रनिर्मिती करणे.</p> <p>चित्र पाहून तर सर्व जण काढतात. चित्र मनाने काढणे केव्हाही उत्तम. कल्पना म्हणजे स्वतःचे एक वेगळे चित्र होय. कल्पना चित्रे मुलांच्या कल्पनेवर आधारित असतात. त्यांना परिचित असणाऱ्या गोष्टींची सोपी चित्रे काढून</p>	<ul style="list-style-type: none"> अनेक लंबगोल (अंड्याच्या आकाराचे) काढून घ्या. त्या लंबगोलात व्यंगचित्रासारखे बोलके डोळे, गोल नाक, हसणारे तोंड फळ्यावर काढण्यास सांगावे. प्रत्येक मुलाचा सहभाग असावा. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास भाग १ : स्वतःच्या कल्पकतेने चित्र काढणे, परिसर निरीक्षण करणे. भाषा : चित्रांच्या माध्यमातून विविध भावनिक संकल्पना स्पष्ट

काय साध्य होईल?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
	<p>ध्यावीत. प्रत्येक मुलांची कल्पकता वेगवेगळी असते. खालील विषयावर त्यांच्या आवडीप्रमाणे व कल्पनेने साधी सोपी चित्रे काढून घ्यावीत. उदा. चांदोबा, सूर्य बाप्पा, माझा संगीत बॅण्ड, माझा खुळखुळा, माझा फुगा, अक्षरांना डोळे व हात, माझं आवडतं व्यंगचित्र (कार्टून), चिऊताई, माझी बाहुली, परीराणी, चॉकलेटचा बंगला, इंद्रधनुष्य इत्यादी. (पृष्ठ क्र. ६५ खेळू करू, शिकू प्रमाणे)</p>		<p>होतात. उदा. हसणे, रडणे, रुसणे, आनंद, दुःख इत्यादी</p>
	<p>घटक : नक्षीकाम</p> <ul style="list-style-type: none"> मुले संवाद समजून घेतात. त्रिकोणी आकार कागदातून कापून घेतात. सौंदर्यसृष्टी, अचूकता, काटेकोरपणा या बाबीं चित्रात दिसतात. 	<p>उपघटक : संगीत कागदाच्या आकारापासून नक्षीकाम करणे.</p> <ul style="list-style-type: none"> त्रिकोणाप्रमाणे चौकोन, गोल आकार घेऊन नक्षीकाम करून घ्यावे. टॅन्त्रामचे भौमितिक आकार देऊन वेगवेगळ्या रचना गटात करून घेणे. 	<ul style="list-style-type: none"> भाषा : मुले संवाद समजून घेतात. गणित : त्रिकोणी आकार, त्रिकोणी रचनेचा वापर घरबांधणी, पूल बांधणी, रेल्वेचे पूल, विजेचे खांब यामध्ये करतात.
	<p>पुस्तकातील संवाद मुलांना समजून सांगावा. संवादाप्रमाणे कृती करून घ्याव्यात. मुलांनी एकसारखे ५ ते ६ त्रिकोणी आकार संगीत कागदातून कापून घ्यावेत. हे त्रिकोणी आकार वेगवेगळ्या पद्धतीने ठेवून सुंदर नक्षीकाम करून घ्यावे. नक्षीकाम ही संकल्पना स्पष्ट होईल असे पहावे. प्रत्येक मुलाची मांडणी वेगवेगळी असू शकते. (पृष्ठ क्र. ६६ व ६७ खेळू करू, शिकू प्रमाणे)</p>		

उपघटक : रंग ओळख				
घटक : रंगकाम	काय साध्य होईल?	अध्ययन अनुभव	उपघटक : रंग ओळख	
	<ul style="list-style-type: none"> • रंगज्ञान व रंग ओळख होते. • निसर्गातील विविध रंगांकडे डोळसपणे पाहण्याची दृष्टी निर्माण होते. • विविध वस्तूंचे रंग ओळखतात. • निरीक्षणशक्ती व आकलनशक्ती मध्ये वाढ होते. 	<p>आपला निसर्ग हा विविध रंगांनी नटलेला आहे. पाने, फुले, झाडे, पशू, पक्षी, डोंगर, आकाश, ढग, फुलपाखरे यांसारख्या अनेक गोष्टींचे खूप सारे रंग आपल्याला पहायला मिळतात. मुलांना कोणकोणते रंग ओळखता येतात हे त्यांच्याशी संवाद साधून जाणून घ्यावे. मुलांना रंगांची ओळख करून द्यावी. पुस्तकातील (पृष्ठ क्र. ६८ व ६९ खेळू करू, शिकू) प्रमाणे मुलांकडून कृती करून घ्यावी.</p>	<p>मुक्त अभिव्यक्ती</p> <ul style="list-style-type: none"> • मुलांचे गट तयार करून प्रत्येक गटातील मुलांना एक एक रंग वाटून द्यावा. निसर्गातील व परिसरातील त्या रंगाच्या वस्तूंची यादी बनवण्यास सांगावी. यादीचे वाचन घेऊन मुलांमध्ये त्या वस्तूंच्या अथवा गोष्टींच्या रंगाबाबत चर्चा घडवून आणावी. 	<p>विषय समवाय</p> <ul style="list-style-type: none"> • मराठी : रंगज्ञान व रंग ओळख होते.
	<p>घटक : मुद्राचित्र (ठसेकाम)</p> <ul style="list-style-type: none"> • ठसेकामातील वेगळ्या माध्यमाची ओळख करून घेतात. • चुरगळलेल्या कागदापासून ठसेकाम करण्यास शिकतात व त्याचा वापर चित्र निर्मितीसाठी करतात. 	<p>उपघटक : कागद चुरगळून ठसेकाम करणे.</p> <ul style="list-style-type: none"> • पुस्तकामधील संवाद मुलांनी वाचावा व त्यामधील त्यांना न समजणाऱ्या गोष्टी आपण समजावून सांगायला. मुलांकडून मुद्राचित्राची कृती करून घ्यावी. मुद्राचित्राचा वापर कुठे करता येईल आणि चित्रनिर्मिती कशा प्रकारे करता येईल याबद्दल विद्यार्थ्यांमध्ये चर्चा घडवून आणावी. त्यावर आधारित उपक्रम मुलांना सरावासाठी द्यावेत. (पृष्ठ क्र. ७० खेळू करू, शिकू) 	<p>मुक्त अभिव्यक्ती</p> <ul style="list-style-type: none"> • भेटवस्तूसाठी कडहर बनवणे. • वॉलपेपर बनवणे. • शुभेच्छापत्र बनवणे. 	<p>पर्यावरण : सभोवतालच्या वस्तूंकडे अधिक चौकसपणे व अभ्यासपूर्वक पहाणे.</p>

उपघटक : विविध वस्तूच्या टोपणांचे ठसेकाम			
घटक : मुद्राचित्र (ठसेकाम)	काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	उपघटक : विविध वस्तूच्या टोपणांचे ठसेकाम
<ul style="list-style-type: none"> विविध वस्तूच्या रचनेचे निरीक्षण करतात. त्याचा वापर ठसे कामात कसा करता येईल हे शिकतात. विविध वस्तूच्या टोपणांपासून ठसेकाम करण्यास शिकतात व त्याचा वापर चित्रनिर्मितीसाठी करतात. 	<ul style="list-style-type: none"> पुस्तकामधील संवाद मुलांनी वाचावा व त्यामधील त्यांना न समजणाऱ्या गोष्टी आपण समजावून सांगाय्यात. मुलांना वेगवेगळ्या वस्तूची टोपणे आणावयास सांगणे. उदाहरणार्थ: पेन, स्केच पेन, बाटली इत्यादी. या टोपणांच्या कडांना रंग लावून ठसेकाम करण्यास सांगावे. या ठसेकामाचा वापर कोठे व कशा प्रकारे करता येईल आणि यापासून कशा पद्धतीची चित्रनिर्मिती करता येईल याबद्दल विद्यार्थ्यांमध्ये चर्चा घडवून आणावी व याला अनुसरून मुलांना सरावासाठी उपक्रम द्यावेत. (पृष्ठ क्र. ७१ खेळू करू, शिकू) 	<ul style="list-style-type: none"> भेटवस्तूसाठी कव्हर बनवणे. वॉलपेपर बनवणे. शुभेच्छापत्र बनवणे. 	<ul style="list-style-type: none"> पर्यावरण : सभोवतालच्या वस्तूकडे अधिक चौकसपणे व अभ्यासपूर्वक पाहण्याची दृष्टी वृद्धिंगत करणे. गणित : टोपणांचे वेगवेगळ्या मापाचे गोल आकार वापरतात.
उपघटक : चिकटचित्र बनवणे.			
<ul style="list-style-type: none"> वेगवेगळ्या कागदांचा वापर करून कोलाज पद्धतीने चित्र रंगवतात. चित्रात सौंदर्य निर्मिती करतात. मुक्त अभिव्यक्तीस वाव मिळतो. 	<ul style="list-style-type: none"> पुस्तकात (पृष्ठ क्र. ७२, ७३ खेळू करू, शिकू) वर दिलेला संवाद मुलांना वाचून दाखवावा. कोलाज (चिकटचित्र) पद्धतीवर चर्चा करावी. मुलांना चिकटचित्र पद्धतीबद्दल काय काय समजले हे मुलांकडून जाणून घ्यावे. मुलांना आवडीनुसार चिकटचित्र बनवण्यास सांगावे. मुलांच्या मुक्त 	<ul style="list-style-type: none"> एका मोठ्या कागदावर चित्र काढून घ्यावे. वर्गातील सर्व विद्यार्थ्यांकडून वेगवेगळ्या प्रकारचे कागद कापून प्रत्येक विद्यार्थ्याला आपल्या कल्पकतेने व आवडीने कागद चिकटवण्यास संधी द्यावी. चित्र एकत्रितपणे पूर्ण करण्यास सांगावे. 	<ul style="list-style-type: none"> शारीरिक शिक्षण : एकत्रितपणे निर्मितीचा आनंद घेतात.

काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
	अभिव्यक्तीस व स्वयंप्रेरणेस वाव द्यावा. चिकट चित्र बनवताना साहित्याची व कोणतीही बंधने लादू नये.		
उपघटक : रेषा व आकार			
<p>घटक : सुलेखन</p> <ul style="list-style-type: none"> रेषांचा व आकारांचा जास्तीत जास्त सराव करतात. सरावाने अक्षराला योग्य वळण देतात. रेषांच्या सरावाने अक्षरे नीटनेटकी काढतात. 	<p>सुलेखन म्हणजे सुंदर अक्षर. चांगले अक्षर काढण्यासाठी सुंदर रेषा व आकार काढता आले पाहिजे. मुलांना सुलेखनाबद्दल काय काय ज्ञान आहे हे त्यांच्याशी संवाद साधून जाणून घ्यावे. पुस्तकातील (पृष्ठ क्र. ७४ व ७५ खेळू करू, शिकू) वर सांगितल्याप्रमाणे मुलांकडून जास्तीत जास्त सराव करून घ्यावा. माध्यमाचे बंधन न घालता आवडीनुसार विविध माध्यमांत सराव करून घ्यावा. उदा. पेन, पेन्सिल, रंगीत पेन, रंगीत पेन्सिल, स्केच पेन, रंगीत खडू इत्यादी.</p>	<ul style="list-style-type: none"> मुलांचा एकरेषी वही, दुसरी वही, आलेख इत्यादींचा वापर करून सराव घ्यावा. अक्षर लेखनाच्या अधिकाधिक सरावासाठी मुलांना रोज एक पान, रेषा व आकारांचा सराव करण्यास सांगावा व शिक्षकांनी रोज तपासावा. रोजच्या सरावाने हाताला व अक्षराला लयदार वळण निश्चितच येईल. 	<ul style="list-style-type: none"> भाषा व इतर विषय : अक्षरलेखनात नीटनेटकेपणा, लयदारपणा येणे. सरावाने अक्षर सुंदर होण्यास मदत होणे.

घटक : कागदकाम			
विषय : शिल्प	उपघटक : कागदी फुले तयार करणे.		
काय साध्य होईल?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> कागद कापणे, कागदाला घडी घालणे, कागद गुंडाळणे, कागद चिकटवणे या क्रिया करून कागदी फूल (शिल्प) तयार करतात. कागदाचे मापन करता येते. नवनिर्मितीचा आनंद घेतात. 	<p>कागदाची आयताकृती २० × २ सेमीची पट्टी घेऊन कागदाला दोन घड्या घालून (पृष्ठ क्र. ७६ खेळू, करू, शिकू) प्रमाणे मुलांकडून कृती करून घ्यावी. कागदाची पट्टी गुंडाळताना कशा पद्धतीने गुंडाळावी याचे प्रात्यक्षिक स्वतः करून दाखवावे व शिवाय मुलांसोबत करावे.</p>	<ul style="list-style-type: none"> फुलांपासून भेटकार्ड तयार करण्यास सांगावे. फुलांची राखी तयार करून घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> गणित : विद्यार्थ्यांना पट्टीवरील सेंटिमीटरच्या खुणा समजतात. त्यांना कागद मापन करता येते. भौमितिक आकृत्यांची ओळख होते. शारीरिक शिक्षण : बैठक, एकाग्रता, हातांची, डोळ्यांची लयबद्ध हालचाल होते. परिसर अभ्यास भाग १ : पान, फूल, देठ, वनस्पतींच्या भागांची माहिती होते.
घटक : मातीकाम			
उपघटक : निसर्गातील घटकांचे सोपे आकार			
<ul style="list-style-type: none"> मातीपासून स्व-निर्मिती करतात. पोत निर्मिती करतात. निरीक्षणाने विविध वस्तू तयार करतात. 	<p>परिसरातील उपलब्ध मातीपासून निसर्गातील घटकांचे सोपे आकार तयार करून घ्यावेत. उदा. फळे, फळभाज्या, पाने, इत्यादी (पृष्ठ क्र. ७७ खेळू, करू, शिकू) प्रमाणे कृती करून घ्यावी. त्यांच्या कृतीला चालना व स्व-निर्मिती करण्यास प्रेरणा द्यावी. प्रत्येकाची कलाकृती त्यांच्या कल्पनेने वेगवेगळी होईल.</p>	<ul style="list-style-type: none"> आई पीठ कशी मळते याचे निरीक्षण करून अनुभवाचे कथन करण्यास सांगावे. 	<ul style="list-style-type: none"> शारीरिक शिक्षण : बोटांची, डोळ्यांची, हातांची हालचाल करणे. भाषा : चाळणे व मळणे हे रोजच्या वापरातील शब्द, संवाद कौशल्य. पर्यावरण : निसर्गातील घटकांचे आकार.

उपघटक : झाडांच्या पानांपासून शिल्प निर्मिती			
घटक : अन्य माध्यमांचे शिल्प	काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती
<ul style="list-style-type: none"> स्व-निर्मिती, निरीक्षण शक्ती, एकाग्रता वाढीस लागते. शोधकवृत्ती वाढते. पानांच्या आकाराकडे लक्ष देतात, निरीक्षण करतात आणि त्यापासून छानशी कलाकृती तयार करतात. 	<p>आपल्या परिसरात वेगवेगळ्या प्रकारची झाडे, वेली असतात. त्यांच्या पानांचे व फुलांचे आकार आणि रंग वेगवेगळे असतात. त्यांचे निरीक्षण करावयास सांगणे. प्रत्येक पानांच्या आकाराकडे लक्ष देण्यास सांगणे. निरीक्षण करून छानशी कलाकृती तयार करून घ्यावी. इतर साहित्यांचाही वापर करता येईल, पानांना फाडता येईल किंवा कात्रीने कापताही येईल.</p>	<ul style="list-style-type: none"> वाळलेली पाने जमा करणे, आकार पाहण्यास, निरीक्षण करण्यास आणि त्यामधील रंगांची विविधता पाहण्यास सांगा. पानांचा एकसारखा आकार, वेगवेगळे आकार, लहान-मोठेपणा, खरबरीतपणा, गुळगुळीतपणा, रंग छटा इत्यादी गोष्टींचा वापर करून कलाकृती तयार करून घ्यावी. 	<p>विषय समवाय</p> <ul style="list-style-type: none"> पर्यावरण व परिसर अभ्यास भाग १ : निसर्गाशी जवळीक साधतात, निरीक्षणाने पानांच्या शिरा, स्पर्शाने पानातील खरबरीतपणा, गुळगुळीतपणा अनुभवण्यास मिळतो. भाषा : लहानमोठे याबद्दल संवाद साधतात. रंगज्ञान व रंग छटा.
उपघटक : बडबडगीत (निसर्गनिर्मित गोष्टींसंबंधित गीते)			
विषय : संगीत	घटक : गायन	उपघटक : बडबडगीत (निसर्गनिर्मित गोष्टींसंबंधित गीते)	उपघटक : बडबडगीत (निसर्गनिर्मित गोष्टींसंबंधित गीते)
<ul style="list-style-type: none"> निरीक्षण, आकलन करतात. मुक्त अभिव्यक्तीला पुरेपूर वाव मिळतो. पर्यावरणविषयक जाणीव जागृती होते. 	<ul style="list-style-type: none"> गीताची संकल्पना समजावून सांगायची. निसर्गातील विविध गोष्टींचे निरीक्षण करण्यास सांगणे. निसर्गनिर्मित गोष्टींशी संबंधित कथा सांगणारी गीते म्हणून घ्यावीत. त्याबरोबर आशयानुरूप अभिनय करून घ्यावा. विद्यार्थ्यांच्या मुक्त अभिव्यक्तीला पुरेपूर वाव द्यावा. मुलांना माहिती असणारी यापेक्षा वेगळी बडबडगीते साभिनय म्हणून घ्यावीत. 	<ul style="list-style-type: none"> दृकश्राव्य माध्यमातून पाहिलेली व ऐकलेली इतर बडबडगीते साभिनय सादर करून घ्यावे. इतर पुस्तकातून वाचलेली निसर्गावर आधारित बडबडगीते व बालगीते सादर करण्यास सांगणे. 	<ul style="list-style-type: none"> मराठी : भाषा ज्ञान व शब्दांची ओळख. परिसर अभ्यास भाग २ : निसर्गातील घटकांची लयबद्धता पर्यावरण : पर्यावरणातील बदलांची माहिती. गणित : लांबी, रुंदी, उंची, आकार इत्यादी.

घटक : गायन			
काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
<ul style="list-style-type: none"> • एकसंघपणा, आत्मविश्वास बाळगतात. • निसर्गाची आवड निर्माण होते. • फुले, झाडे यांविषयी प्रेमभावना बाळगतात. 	<ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थ्यांमध्ये गीताविषयी कुतूहल निर्माण करावे, निसर्गातील गमती-जमती सांगायला. गीतातील वर्णन व सध्याची परिस्थिती याविषयी माहिती द्यावी. प्रश्न विचारावेत. त्यांना आपले मत मांडू द्यावे. समूहगीत, राष्ट्रगीत (जन गण मन), वंदे मातरम्, प्रार्थना, निसर्गगीत इत्यादी गीतांचा सराव घ्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> • परिसरातील समूहगीतांचे आणि निसर्ग-गीतांचे सादरीकरण करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> • परिसर अभ्यास भाग २ : देशभक्ती वाढते. • परिसर अभ्यास भाग १ : निसर्ग समजण्यास मदत होते. • भाषा : गीतांचा भावार्थ समजतो.
घटक : गायन			
<ul style="list-style-type: none"> • लोककलेचा परिचय होतो. • संस्कृतीचा आदर राखतात व सादरीकरण करतात. 	<p>उपघटक : लोकगीत - ओव्या, वासुदेवगीत</p> <ul style="list-style-type: none"> • जात्यावरच्या ओव्या, ग्रंथातील ओव्या, धनगरी ओव्या यांची ओळख/परिचय द्यावा व त्यांच्या-तील फरक स्पष्ट करावा. प्रत्येक ओवीतील सुरावट समजावून सांगावी व सराव घ्यावा. स्थानिक किंवा विविध भाषेतील लोकगीतांचा सराव घ्यावा. वैयक्तिक सादरीकरण करण्यास संधी द्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> • लोकगीत, ओव्या, वासुदेवगीत यांची माहिती मिळवून सादरीकरण करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> • परिसर अभ्यास भाग २ : लोककलांचा परिचय, संस्कृती विषयी आदरभाव. • मराठी : शब्दसंग्रह वाढतो. नवीन गीत प्रकारांची माहिती मिळते.
घटक : गायन			
<ul style="list-style-type: none"> • स्वर - अलंकाराची रचना समजते. आत्मविश्वासाने सादरीकरण करतात. 	<p>उपघटक : स्वरालंकार</p> <ul style="list-style-type: none"> • स्वरालंकाराची माहिती द्यावी. त्यांच्या रचनेविषयी चर्चा करावी. १. आसोह : सारेग रेगम गमप मपध पधनि धनिसां अवरोह : सांनिध निधप धपम पमग मगरे गरेसा 	<ul style="list-style-type: none"> • तालबद्ध स्वरालंकार आत्मविश्वासाने सादर करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> • गणित : गटाची विभागणी करतात, प्रमाण समजते. • भाषा : संभाषण चांगले होते. वाचन सुधारते.

काय साध्य होईल?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय
	<p>२. आरोह : सारेगम रेगमप गमपध मपधनि पधनिसां अवरोह : सांनिधप निधपम धपमग पमगरे मगरेसा</p> <p>३. आरोह : सारेसारेग रेगरेगम गमगमप मपमपध पधपधनि धनिधनिसां अवरोह : सांनिसांनिध निधनिधप धपधपम पमपमग मगमगरे गरेगरेसा</p>		
घटक : वादन			
<p>विषय : संगीत</p> <ul style="list-style-type: none"> घन वाद्यांची नावे सांगतात. ताल निर्मितीचा आनंद मिळवतात. 	<ul style="list-style-type: none"> आघात केल्यावर तालाची निर्मिती कशी होते. याबद्दल माहिती द्यावी व प्रात्यक्षिक करून घ्यावे. वाद्यांचे प्रकार सांगून घन वाद्यांविषयी माहिती सांगावी. विविध वाद्यांची चित्रे दाखवून नावे सांगावीत. टाळ, झांज, चिपळ्या, ट्रॅगल इत्यादी उपलब्ध वाद्ये वाजवण्याचा सराव घ्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> आवाज निर्माण होणाऱ्या वस्तूंमधून ताल निर्मिती करणे. 	<p>उपघटक : वादन परिचय</p> <ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास : निरीक्षण करतात. भाषा : वाद्यांच्या नावांची माहिती मिळते.
घटक : वादन			
<p>घटक : वादन</p> <ul style="list-style-type: none"> हाताने टाळी देतात. तालाची रचना करतात. एखादे वाद्य वाजवितात. 	<ul style="list-style-type: none"> अंकांच्या आधारे रचना करावी. हाताने टाळी देऊन सराव घ्यावा. उपलब्ध वाद्य विद्यार्थ्यांना हाताळण्यास द्यावे. लय समजून वादन करण्याविषयी माहिती द्यावी गटनिहाय कृती करून घ्यावी. 	<ul style="list-style-type: none"> गाण्याबरोबर ताल वाद्याचा ठेका वाजवणे. 	<ul style="list-style-type: none"> शारीरिक शिक्षण : कृतीत एकसारखेपणा येतो. गणित : अंकाची रचना करतात.

विषय : संगीत		घटक : नृत्य		उपघटक : हालचाली (हाताच्या बोटांची नावे, हस्तमुद्रा)	
काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय		
<ul style="list-style-type: none"> हाताच्या बोटांचा परिचय होतो. हस्तमुद्रांचा योग्य वापर करतात. 	<ul style="list-style-type: none"> क्रमानुसार बोटांची नावे व त्यांच्या हालचालींविषयी माहिती द्यावी. पक्षी, पाणी, प्राणी, मासा, फूल इत्यादी घटक मुलांना हाताने दाखविण्यास सांगावे. त्यांच्या मुक्त कृती पहा. हस्तमुद्रा म्हणजे काय ते सांगून एका हाताने करायच्या व दोन्ही हातांनी करायच्या वेगवेगळ्या हस्तमुद्रांचा सराव घ्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> एखाद्या गीतावर किंवा कवितेवर हाताच्या नृत्यमय हालचाली करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास - भाग १ : निसर्गातील घटकांचे निरीक्षण व पर्यावरणाविषयी आपुलकी निर्माण होते. भाषा : बोटांचे, हातांचे भाषेतील महत्त्व समजते, नवीन शब्दसंग्रह. 		
घटक : नृत्य					
उपघटक : नृत्य परिचय (शेतकरी नृत्य)					
<ul style="list-style-type: none"> समन्वय साधतात व मुक्त आविष्कार करतात. सामूहिक हालचालींच्या जोडीने ठेक्यातील आनंद घेतात. 	<ul style="list-style-type: none"> महाराष्ट्रातील लोकनृत्यांच्या प्रकारांची माहिती द्यावी, लोकनृत्य म्हणजे काय? त्याचे महत्त्व सांगावे. शेतकरी नृत्याविषयी चर्चा करावी. शेतकरी नृत्याविषयी माहिती मिळवण्यास सांगावे व साहित्यासह नृत्य करण्याविषयी माहिती द्यावी. शेतकरी नृत्यातून मुक्तपणे आनंद मिळवू द्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> आवडत्या शेतकरी गीतावर साहित्यासह नृत्य करणे. पाठ्यपुस्तकातील शेतकरी आधारित कवितेवर नृत्य सादर करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास - भाग १ : शेतकरीविषयक माहिती मिळते. परिसर अभ्यास - भाग २ : ऋतूमानाचा अभ्यास, पिकांचा अभ्यास होतो. मराठी : नवीन शब्दसंग्रह 		
घटक : नृत्य					
उपघटक : अभिनय गीत					
<ul style="list-style-type: none"> निसर्गाबद्दल प्रेम व आपुलकीची भावना निर्माण होते. निसर्गासौंदर्याचा अनुभव घेतात. 	<ul style="list-style-type: none"> निसर्गातील विविध घटकांचे निरीक्षण करण्यास सांगावे. निसर्गातील घटकांच्या डोलदार व लयबद्ध हालचालींबाबत चर्चा करावी. 	<ul style="list-style-type: none"> पाठ्यपुस्तकातील कविता साभिनय सादर करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास - भाग १ : निसर्गातील लयबद्धता, निसर्गासौंदर्य. मराठी : भाषालंकार व नवीन शब्दसंग्रह 		

विषय : नाट्य		घटक : नाट्य		उपघटक : पायाभूत हालचाली	
काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	विषय समवाय		
<ul style="list-style-type: none"> साहित्याशिवाय कृती करतात. दैनंदिन जीवनातील कृतींना महत्त्व देतात. 	<ul style="list-style-type: none"> दैनंदिन जीवनातील कृतींविषयी चर्चा करणे. दात घासणे, अंघोळ करणे, रडणे अशा विविध प्रकारच्या कृती करून घ्याव्यात. नाट्यप्रसंगाला अनुसरून योग्य कृतींची सांगड घालावी. नाट्याला आवश्यक हालचाली करून घ्याव्यात. 	<ul style="list-style-type: none"> पतंग उडवणे, फुलांचा हार तयार करणे इत्यादी कृती साहित्याशिवाय करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> शारीरिक शिक्षण : एकाग्रता वाढते. परिसर अभ्यास : दैनंदिन जीवनातील कृतींचा अभ्यास करतात. भाषा : शब्दसंग्रह वाढतो. 		
घटक : नाट्य					
उपघटक : वाचिक अभिनय/अनुभव कथन					
<ul style="list-style-type: none"> आशयानुसार शब्दोच्चार करतात. आवाजातून भाव व्यक्त करतात. 	<ul style="list-style-type: none"> आवाजात चढ-उतार करून संवादातील भावना व्यक्त करण्या-विषयी माहिती द्यावी. वाक्यातील आशयानुसार शब्दांचे उच्चार कसे करावेत याबद्दल चर्चा करावी. पाठ्यपुस्तकातील संवादाचे आशयानुसार वाचन करून घ्यावे. 	<ul style="list-style-type: none"> पाठ्यपुस्तकातील एखादा छोटा प्रसंग वाचिक अभिनयाद्वारे सादर करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> भाषा : संवाद साधणे, प्रकट वाचन करणे. परिसर अभ्यास १ : परिसरातील प्राणी व इतर नैसर्गिक घटकांच्या आवाजांचा अभ्यास करणे. 		
घटक : नाट्य					
उपघटक : एकात्मिक सादरीकरण					
<ul style="list-style-type: none"> कल्पकतेचा वापर करतात. सांघिक प्रयत्न करतात. प्रसंगातून संवाद साधतात. 	<ul style="list-style-type: none"> नाट्यप्रसंगांचे गटाने सादरीकरण करण्याविषयी माहिती द्यावी. प्रसंग सादर करताना पार्श्वसंगीताचा वापर करण्याविषयी चर्चा करावी. प्रसंगानुसार गायन, वादन, नृत्य, चित्र, यांचा वापर कसा करावा याविषयी माहिती द्यावी. वर्गात किंवा नाट्यगृहात पार्श्वसंगीतासह एखादा प्रसंग सादर करून घ्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> पाठातील प्रसंग पार्श्वसंगीतासह समूहाने सांघिनय सादर करणे. सणसमारंभातील एखाद्या प्रसंगी एकात्मिक पद्धतीने गायन, वादन, नृत्य, चित्र, शिल्प यांचा योग्य वापर करून सादर करणे. 	<ul style="list-style-type: none"> भाषा : पाठातील प्रसंग लवकर समजतात. गणित : उदाहरणातील संवाद समजणे. 		

उपघटक : नेपथ्य व तांत्रिक अंगे				
घटक : नाट्य	काय साध्य होईल ?	अध्ययन अनुभव	मुक्त अभिव्यक्ती	
	<ul style="list-style-type: none"> उपयुक्त साहित्याची यादी करतात. निरीक्षण करतात. वेगवेगळ्या वेशभूषा करतात. 	<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील उपलब्ध वस्तूंच्या वापराबाबत माहिती द्यावी. वेगवेगळ्या वेशभूषेबद्दल चर्चा करावी. व्यक्तींच्या पोशाखांचे निरीक्षण व अनुकरण करण्यास प्रोत्साहन द्यावे. विविध साहित्य वापरून वेशभूषेसह नाट्य प्रसंग सादर करून घ्यावा. 	<ul style="list-style-type: none"> वर्तमानपत्रे, पुढे, काळ्या इत्यादी घटकांपासून नाटकासाठी लागणारे साहित्य तयार करणे. उदा. मुकुट, विदूषकाची टोपी, धनुष्यबाण, तलवार इत्यादी. नेपथ्यासह नाटिका सादर करणे. 	विषय समवाय <ul style="list-style-type: none"> परिसर अभ्यास : विविध प्रकारच्या पोशाखांची माहिती मिळते. परिसरातील वस्तूंचा पुनर्वापर केला जातो. कार्यानुभव : विविध वस्तूंची निर्मिती करतात. चित्रकला : रंग, मुद्रा/ठशांचा वापर करतात. गणित : अंक व चिन्हांचा वापर करतात.



मूल्यमापन निर्देश

- निरीक्षण, तोंडीकाम, प्रात्यक्षिक, कृती, उपक्रम इत्यादी.

संदर्भ सूची :

- खेळू करू, शिकू (इ. पहिली ते तिसरी)
- कलाशिक्षण शिक्षक-पालक हस्तपुस्तिका (इ. पहिली ते आठवी)
- कलानिर्मिती व इतिहास (इ. आठवी)
- कला समेकित अधिगम (एनसीईआरटी)
- चित्रकला व रंगकाम कार्यशिक्षण हस्तपुस्तिका (इ. नववी)
- चित्रकला व रंगकाम कार्यशिक्षण हस्तपुस्तिका (इ. दहावी)
- स्व-विकास व कलारसास्वाद (इ. नववी व दहावी)
- Alternative Academic Calender for Students April-2020 (NCERT)

महत्त्वाच्या सूचना :

- अध्ययन अनुभव रकान्यामध्ये सूचित करण्यात आलेले 'पृष्ठ क्र.....' हे संदर्भ 'खेळू करू, शिकू' या पुस्तिकेमधील आहेत.
- मुलांच्या चित्रांत चुका काढू नये. ती त्यांची स्वतःची चित्रनिर्मिती असते. त्यातील भावना समजून घ्याव्यात. अधिक आवश्यकता वाटल्यास आवश्यक तेथे माहिती सांगावी.
- कोणतेही चित्र हे कमी दर्जाचे अथवा चुकीचे नसते. प्रत्येक कलाकृती ही उत्तमच असते हे मुलांमध्ये आपल्या कृतीतून व विचारांतून समजायला हवे.
- मुलांच्या कलाकृतींचे योग्य ते कौतुक व्हावे याकरिता **ओपन आर्ट गॅलरी व मुक्त भिंत** हा उपक्रम आपल्या वर्गाबाहेरील रिकाम्या जागेत राबवावा. जेथे मुले उत्स्फूर्तपणे कलानिर्मिती करू शकतील.
- मुलांसाठी त्यांच्या कलाकृतींच्या प्रदर्शनासाठी स्वतंत्र असा प्रदर्शन फलक (भित्तीफलक) असावा. जेथे मुलांच्या कलाकृतींचे नियमित प्रदर्शन होईल.
- मुलांना कलाकृती निर्माण करताना माध्यमांचे अथवा इतर कोणतेही बंधन घालू नये. त्यांच्या आवडीनुसार मुक्तपणे निर्मिती करण्यास त्यांना प्रोत्साहन द्यावे.
- कला ही मुलांमधील गुण विकसित करण्याचे प्रभावी माध्यम आहे. त्यांना कलाकृती ही स्वयंप्रेरणे व स्व-कल्पकतेने करू द्यावी. अति मार्गदर्शन, सूचना व बंधनामुळे कलाकृतीमधील व निर्मिती प्रक्रियेतील नैसर्गिकता व सहजता निघून जाण्याचा संभव असतो.

- काही वेळा कलाकृती निर्माण करताना आपणांस विविध टोकदार, धारदार साहित्याचा वापर करावा लागतो. अशा वेळी शिक्षकांनी आवश्यक ती काळजी घेण्यासंबंधीच्या सर्व सूचना मुलांना द्याव्यात.
- टोकदार, धारदार वस्तू वापरत असताना कामाव्यतिरिक्त त्या हातांत घेऊ नयेत अथवा उगीच इतरत्र फिरवू नयेत. या वस्तूंनी खेळू नये. अशा सूचना मुलांना द्याव्यात.
- चित्रणाच्या बाबतीत बघून काढणे येथे अपेक्षित नाही, तरी चित्रण करताना स्व-कल्पना, स्वयंप्रेरणा, स्वनिर्मितीस वाव द्यावा.
- एखादी चांगली कृती केल्यावर मुलांचे कौतुक झाले नाही, तर कृती चांगली असूनही कदाचित शेवटची असू शकते. याउलट भरभरून कौतुक झाले तर त्यांच्या मनी ती पुनःपुन्हा करण्याची उर्मी तयार होईल, चांगल्या गोष्टींची जाणीव होईल. एखादी चूक झाली, तर आपण लगेचच आक्रमक होतो. चांगले काम केले तर मुलांचे कौतुक करतोच असे नाही. सतत चांगल्या गोष्टींच्या कौतुकातून सकारात्मक विचारांची बीजे पेरली जातात. कौतुक करणे म्हणजे जीवन संजीवनीच असते.



पूरक साहित्य विकसन निर्मिती गट : यादी

मराठी : अभ्यासगट सदस्य

- डॉ. जगराम भटकर, प्र. प्राचार्य, भाषा विभाग प्रमुख, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे. सदस्य सचिव
- सविता वायाळ, विशेषाधिकारी, मराठी विभाग, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ (बालभारती) पुणे. सदस्य
- अजित राक्षे अभ्यासगट समन्वयक
- संदीप वाक्चौरे सदस्य
- सचिन लोखंडे सदस्य
- डॉ. नंदा भोर सदस्य
- अभय गावडे सदस्य
- चैताली भोसले सदस्य

इंग्रजी : अभ्यासगट सदस्य

- डॉ. उज्ज्वल करवंदे, वरिष्ठ अधिव्याख्याता, प्रादेशिक विद्या प्राधिकरण, औरंगाबाद. सदस्य सचिव
- संतोष पवार, विशेषाधिकारी, इंग्रजी विभाग, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे. सदस्य
- संजीवनी नंदमित्र पवार अभ्यासगट समन्वयक
- डॉ. श्रुती प्रकाश चौधरी सदस्य
- राहुल काशिनाथ सुरवसे सदस्य
- मानसी मिलिंद भोसले सदस्य
- हर्षा विजय चव्हाण सदस्य
- मंजुषा सिद्धार्थ नंदेश्वर सदस्य
- प्रदीप मनोहर पाटील सदस्य
- ऊर्मिला साहेबराव शेळके सदस्य
- गजानन बबन बोटे सदस्य

गणित : अभ्यासगट सदस्य

- वृषाली गायकवाड, अधिव्याख्याता, गणित विभाग, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे. सदस्य सचिव
- उज्ज्वला गोडबोले, विशेषाधिकारी, गणित विभाग, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे. सदस्य

• आण्णापा रावसाहेब परीट	अभ्यासगट समन्वयक
• रवींद्र महादेव येवले	सदस्य
• रामा विठोबा व्हन्याळकर	सदस्य
• संदीप पंचभाई	सदस्य
• सुवर्णा विश्वास देशपांडे	सदस्य
• सागर कृष्णराव काळे	सदस्य
• विशाल प्रकाश शेटे	सदस्य
• मायावती महादेव पाटील	सदस्य
• सज्जन श्रीधर मागाडे	सदस्य

परिसर अभ्यास : अभ्यासगट सदस्य

• तेजस्विनी सदानंद आळवेकर, उपविभागप्रमुख विज्ञान विभाग राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.	सदस्य सचिव
• राजीव पाटोळे, विशेषाधिकारी (विज्ञान) महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे.	सदस्य
• रविकिरण जाधव, विशेषाधिकारी (भूगोल) महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे.	सदस्य
• श्रीमती वर्षा सरोदे, प्र. विशेषाधिकारी (इतिहास) महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे.	सदस्य
• प्रशांत पंडितराव कोळसे	अभ्यासगट समन्वयक
• डॉ. इरफान अजिज इनामदार (भूगोल)	सदस्य
• डॉ. प्राची राहुल चौधरी (विज्ञान)	सदस्य
• गजानन नागोरावजी मानकर (विज्ञान)	सदस्य
• दयाशंकर विष्णू वैद्य (ना. शास्त्र)	सदस्य
• सचिन परशुराम आहेर (भूगोल)	सदस्य
• गौरीशंकर दत्तात्रय खोबरे (भूगोल)	सदस्य
• भाऊसाहेब शिवाजीराव उमाटे (ना. शास्त्र)	सदस्य
• सुनिता महादेव पाटील (विज्ञान)	सदस्य
• सुधीर यादवराव कांबळे (विज्ञान)	सदस्य
• श्रावणी सदाशिव सावंत	सदस्य
• सुधीर आप्पया आमनगी	सदस्य

खेळू, करू, शिकू : अभ्यासगट सदस्य

- डॉ. शोभा खंदारे, उपसंचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे. सदस्य सचिव
- डॉ. अजयकुमार लोळगे, विशेषाधिकारी, कार्यानुभव विभाग, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, (बालभारती) पुणे. सदस्य
- विद्याधर सदानंद म्हात्रे अभ्यासगट समन्वयक
- मुकुल माधवराव देशपांडे (गटप्रमुख : खेळू) सदस्य
- प्रकाश कारभारी पारखे (गटप्रमुख : करू) सदस्य
- सुनिल हिंदुराव देसाई (गटप्रमुख : शिकू) सदस्य
- डॉ. अश्विन सुधाकरराव किनारकर सदस्य
- अमोल अंबादास बोधे सदस्य
- प्रकाश भाऊसाहेब नेटके सदस्य
- निताली संभाजी हरगुडे सदस्य
- प्रवीण शांताराम माळी सदस्य
- नागसेन नरहरी भालेराव सदस्य
- रश्मी मिलिंद राजपूरकर सदस्य
- प्राजक्ता प्रकाश ढवळे सदस्य
- प्रणिता कुमावत सदस्य

